

Anmeldelser.

**Erik Arup: Danmarks
Historie I. Hagerup Kbh.
1925.**

For en halv Snes Aar siden skrev Professor Arup et Par Anmeldelser, der peger frem mod det Arbejde, som nu sidste Efteraar er udkommet.

I den ene Anmeldelse, Recensionen over Grønbech: Religions-skiftet i Norden, hævder han, at en Fremstilling af Danmarks Historie i den ældre Middelalder i Grunden maa blive en Digtning, fordi Overleveringen er saa uendelig fattig. »Den, der vil se sit Folks Fortid i samme levende Form for Tiden før som for Tiden efter det 13. Aarhundrede, maa acceptere, at hvor i den senere Tid selve Kendsgerningerne kan give Fremstillingen sit Liv, maa i den tidligere Digtningen levendegøre, fordi Kendsgerningerne bliver saa særdeles faa og meget inkongruente Problemet her er kun det at digte over de Kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af Kilderne som tilforladelige, over dem alle, ikke imod dem og ikke udover dem«¹. — Den anden Recension, der gælder Professor Henrik Schücks Part af »Svenska Folkets Historia«, er som et første Udkast til Danmarkshistorien og har Skitsens Friskhed og djærve Træk. Arup skriver om Schücks Arbejde, men har sit eget i Tanker. Han kaster sin Opfattelse af religionshistoriske og handelshistoriske Stridsspørgsmaal paa Papiret, siger sin Mening om det arkæologiske Materiales Udnyttelse i de ældste Aartusinders Kulturhistorie og om Kildegrundlaget for de følgende Aarhundreders Historie; han fremhæver Landskabslovenes fundamentale Betydning for Forstaaelsen af det middelalderlige Samfund og erkender i Tilslutning til hvad Schück har iagttaget, at Kongedømmet har haft en sen Væxt i Danmark som i Sverige: »Samfundet og Kongen er fra først af to hinanden meget fjerntstaaende Faktorer, Samfundsorganisationen er Bygderne, Lovene, — Kongemagten er Hirde og Godset.

¹ Hist. Tidsskrift 8. R. V 107.

Kun langsomt vokser Kongemagten ind i Samfundsorganisationen, den suger Styrke og Betydning deraf, og først med dens endelige Sammensmeltning dermed er Statsmagten for Haanden«. Til sidst kommer han ind paa det, som i hans Øjne er det vigtigste, Landsbygrundlæggelsen, Driftsformernes Udvikling, Bondens sejge Arbejde gennem Aarhundrederne, og han bebrejder Professor Schück, at han i »Svenska Folkets Historia« for Storpolitik og Vikingefærd har glemte »selve det svenske Folk og det Arbejde, der er dets egentlige og sande Historie«¹.

Problemerne, som Danmarkshistorien rummer, har levet længe hos Forfatteren.

Bogen staar fast i Compositionen med en imponerende Ouverture og stadigt tilbagevendende Motiver. Den er skreven i en naturlig, mandig Prosa, navnlig er den indledende Skildring af de ældste Tider, der ret viser, hvorledes Historien har flyttet sine Grænsepæle, velskreven; ogsaa Partier i det følgende er friske og levende, Skildringen af Frisernes Sejlads langs Kysterne, Folkerøret paa Skaanemarkedet, i det hele Redegørelsen for hvorledes Danmark drages ind i den europæiske økonomiske Sammenhæng. — Man kan mod Compositionen indvende, at de meget korte Kapitler med skiftende Æmner ikke byder Hvilepunkter, hvorfra der kan tages Overblik over Udviklingen, — og mod Stilen, at Forfatterens Sidebemærkninger og Forklaringer altfor ofte bryder Beretningen om Fortiden. Vi morer os, naar Hvitfeldt sætter sine djærve Indskud ind i Fortællingen, eller naar Holberg hengiver sig til respektløse Overvejelser, fordi der nu er Historie ogsaa i de gamle Forfatteres Bemærkninger, men de moderne Paralleler og personlige Udbrud i et Værk fra vor Samtid virker som Disharmoni.

Værket har kostet Professor Arup mange Aar og samler i sig meget af de to sidste Generationers Forskerarbejde. Ligesom de gamle Historikere, der rejste de monumentale Bygninger i vor Historiografi, sankede til sig af Forgængernes Flid, har Arup draget Nytte af det Arbejde, der er gjort i Danmark og udenfor Danmark i de sidste Aartier. Lærde og lange Undersøgelers Resultat er givet i faa Linier, et og andet mærkeligt Træk i Overleveringen, godt gemt, er hentet frem og kommet til sin Ret i Sammenhængen, men det kan ogsaa hænde, at en og anden Hypotese eller Tolkning fra fremmed Haand trods sin Omtvistedighed er bleven godkendt og optaget.

To Forskere er fremfor alle til Stede i Bogen — Professor Lauritz Weibull og Docent Curt Weibull, hvis kildekritiske Ryd-

¹ Hist. Tidsskrift 8. R. VI 127.

ningsarbejde er en af Forudsætningerne for Arups Værk. Lauritz Weibulls »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000« (1911), Curt Weibulls »Saxo« (1915) og de mange Afhandlinger i Historisk Tidskrift för Skåneland staar som indledende Studier til Arups Bog¹ og har i flere Henseender Lighedspunkter med de Afhandlinger, Professor Erslev i Halvfemserne skrev i Historisk Tidsskrift for at underbygge sin Fremstilling af den yngre Middelalder i »Danmarks Riges Historie«. I de Weibullske Studier er Sondringen mellem ægte og uægte Kilder til den ældre Middelalders Historie fort igennem med Stringens, Traditionens Udvikling er skitseret, og paa en Række Punkter har Forfatterne prøvet at bygge en ny Fremstilling op ved Hjælp af det Materiale, der er fundet godt. Disse Rekonstruktionsforsøg har Professor Arup nyttet og ført videre, men han gaar i Følge sit Temperament og i Følge sin Opgave voldsommere til Værks end de skaanske Forskere.

Opsangen til Arbejdet er givet i de æggende Ord i Recensionen over Professor Grønbechs Bog: Det gælder »at digte over de Kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af Kilderne som tilforladelige, over dem alle, ikke imod dem og ikke ud over dem«². Skal der skabes en Sammenhæng, maa Historikeren sætte ind med Skarpsind og Fantasi, hans Virken maa i disse fjerne Tider være som Digterens. Her staar klart og skarpt Modsætningen mellem den Stringens, der øves i Grundarbejdet med Kilderne, og den Frihed, der kræves, naar Opbygningen begynder. Denne Modsætning giver Bogen dens ejendommelige Karakter. Paa den ene Side Kritik, paa den anden Side Selvhævdelse. Arups Drift til Synthese, hans Evne til at øjne Sammenhæng har ofte været lykkelig i Tolkning af Kilderne, men lige saa ofte har den fristet ham til at lægge en Mening ind i Texten, som den ikke har. Betaget af sin Idé tvinger han Overleveringen efter sin Vilje. Paa samme Vis har hans stærke Sympathier og Antipathier haft Indflydelse paa Vurderingen af Kilderne, Valg og Behandling af Citaterne. Man undres over at en Forsker, der nøje ved, hvorledes de gamle Historikere paavirkes af Kærlighed og Had, formes efter deres Forbilleder og lokkes paa Vej af deres ledende Idéer, ikke i et Overvejelsens Øjeblik vender Kritikken mod sig selv.

¹ Her kommer fortrinsvis i Betragtning C. Weibull: Om det svenska och det danska rikets uppkomst (VII 301), C. Weibull: De skånska upproren 1180—82 (VII 89), L. Weibull: Den skånska kyrkans älsta historia (V 109).

² Ordene citeres af Curt Weibull i »Saxoforskning. En stridskrift« (1919) 55, og Lauritz Weibull gør dem til sine i »Historisk-kritisk metod och nutida svensk historieforskning« (1918) 69.

Subjectiviteten trænger ind over alt — selv i den jævne Gengivelse af Kildernes Indhold. Man studser ved Læsningen af dette eller hint, for man synes, at det står anderledes for ens Erindring; man ser Texten efter og finder i Gengivelsen en lille Ændring, en ubetydelig Forskydning, en Udeladelse, som dog ikke er tilfældig. Forfatteren har ubevidst formet Ordene i Overensstemmelse med sin Fremstillings Tanke og Plan. Begyndelsen af Kapitlet: Sunesønnernes Storpolitik gengiver saaledes kun med Forskydning Arnolds Slavekrønike VI 9: De expeditione Kanuti regis contra marchionem — og hvad der berettes i Danmarks-historien S. 142 om de angelsaxiske Kirkemænd, som med Vikingehærene kom til Danmark, udvisker Adam af Bremens Fremstilling II 41, II 55, der stærkt understreger de danske Kongers Initiativ. Det er kun svage Nuancer, men naar man ofte møder dem, bliver man utryg.

Stærkere træder det subjective Moment frem i Tolkning og Bevisførelse. Der tvinges en Mening ind i Texten, som den ikke rummer. Exempelvis anfører Professor Arup som Støtte for Theorien om det jyske Kongedømme S. 123, at Svend Tveskæg i et Skjaldekvad fra Slutningen af det 10. Aarhundrede endnu kaldes »Jóta gramr«, »Jydernes Konge«, men i denne Benævnelse ligger intet historisk Minde, det er en poetisk Form, saare almindelig i Kvadene¹. Et andet Exempel paa, at der lægges mere ind i Kilden, end den giver, er Tolkningen af »Passio sancti Canuti regis« cap. V, der skal godtgøre, at Knud den Hellige, som i sin Stræben efter en stærkere Kongemagt har hævdet, at det tilkommer ham at udbyde Ledingen, sætter Englandstoget i Værk hovedsagelig for at prøve, om han kan føre sin Vilje igennem i Ledingsspørgsmaalet. Forfatteren af »Passio« siger dog intet om, hvad der var Kongens egentlige Formaal, og hvad der var Paaskud, men giver en moralsk Motivering af Englandstoget i mange blomstrende Ord som han har for Skik². Paa samme Maade

¹ Vistnok er det Harald Blaatand, der i et Digt af Einarr Helgason forherliges som »Skaanes tapre Fyrste«. Knud den Store kaldes i Þorðr Særekssons Drape »Jóta ødlingr« og »Skönunga gramr«. Olaf Trygvason benævnes »Hørdernes Drot«, Magnus den Gode »Sogns sejrige Fyrste«, »Hørdernes Drot«, »Trøndernes Konge«.

² Passio cap. V: »Efter at han nu havde truffet disse Anordninger saaledes, begyndte han at forhandle med de bedste Mænd i dette Kongerige, dem, der udmærkede sig mest ved Troskab og Dygtighed, om, hvorledes han kunde faa en fornuftmæssig Anledning til at opdrage den menige Mængde her i Landet ved hæderlige Anstrengelser og derigennem bringe den til endelig engang at faa Sans for Fromhed og forstaa, hvad der fører til Helvede, for at den med desto større Tryghed kunde se Menneskets Endeligt i Møde. Omsider fandt man da paa Raad og tog hurtigt den Be-

tvinges Ordene i Jydske Lovs Fortale, idet Professor Arup her lader Biskop Gunner sige den gamle Tid Farvel og føre den ny Tid ind, da Kongen, og ikke længere Kirken, skal hævde Retsordenen i Landet¹.

Ogsaa i Vurderingen af Kilderne og i den Brug, der gøres af dem, spiller det subjective ind. Roskildeanonymen drages langt stærkere frem, end tidligere har været Tilfældet i Fremstillingen af det 12. Aarhundredes Historie. Med Rette lægges de positive Oplysninger, han giver, til Grund for Redegørelsen for Begivenhedernes Udvikling, eftersom han er en Samtidig og i flere Henseender en velunderrettet Person. Det er imidlertid ikke alene disse rationelle Grunde, der gør, at han kommer til at beherske Fremstillingen. Professor Arup har i Roskildeanonymen fundet en Historiker, der giver noget af det, han har søgt efter, en Forfatter, der staar som Oppositionens Repræsentant, for saa vidt som hans iltre Ord først og fremmest rammer Forkæmperne for den kraftige Kongemagt. Arup citerer med Virkning hans pættiske Udbrud og absolutte Domme, fører Fortidens Lidenskab ind i sin Skildring. Spørgsmaalet er imidlertid, hvor megen Betydning man kan tillægge Roskildemandens Domme. Er det den temperamentfulde Forfatters ganske individuelle Mening, eller er han Talsmand for et Parti? En klar politisk Linie findes ikke hos ham, consequent er han langt fra. Han nævner Kong Knud som Martyren, i hvem Christus forherliges, og har snart efter den skeptiske Udtalelse: »Utrum autem hec opulencia causa Herici et hec fames causa Olai incidere . . .«. Han raser mod Erik Egode og Erik Emune, men er ikke bedre tilfreds med Kong Niels eller Erik Lam, »adnichilatio regni et sacerdotii«. Professor Arup griber de Ytringer, der rammer det stærke Kongedømme, lader de andre fare. Paa den Vis falder Roskildemandens Ord med altfor stor Vægt. Forholdet synes saa meget mere urimeligt, naar man ser paa de Vilkaar, hans Modpart faar. Saxos Beret-

slutning, at man efter et Paabud fra Kongen og Stormændene, der omhyggeligt skulde kundgøres rundt omkring i Riget, skulde drage over til Anglerne, for at Kongen ved sine Krigeres Heltegerninger kunde fri disses Folk fra en uværdig Trældoms tunge Aag, eller, som Tanken jo var, faa disse Krigeres Sind øvet og opdraget ved Nattevaagen og Ængstelser, Sult og Tørst, Kulde eller andre Besværligheder, at ikke, som det var gaaet indtil den Tid, under et letsindigt Liv syndige og uretfærdige Tanker skulde opkomme hos dem ret som en Frugt af Yppighed og Fedme, og de saa skulde skeje ud efter deres Hjertes Tilbøjelighed«. (M. Cl. Gertz: Knud den Helliges Martyrhistorie (1907) 15).

¹ Arup 292. — Tolkningen S. 322 af Text og Glosse i Forordningen af 1276 byder endnu et Exempel paa »Hyperhermeneutik«.

ninger om Samtidens Begivenheder og Personligheder trænges saa stærkt tilbage, at man kun faar en fattig Forestilling om de Aar, da Absalon »rejste Fædrelandets Hus af Gruset«. Her virker andet og mere end Kildekritik, en dyb Modvilje mod Saxo gør sig gældende.

Endnu et Par Ord om Citaterne. Der er mange og meget karakteristiske Citater i Arups Bog; de følger sig naturligt ind i Fremstillingen og laaner den Liv og Farve; men blandt de mange er der ikke et eneste, som giver de gamle Historikers Fryd over en kæk Daad, deres Glæde over Landets Ære eller Sorg over dets Fornedrelse. Citater kan man iøvrigt næppe kalde de Stykker, der staar inden for Citationstegn, snarere Referater, da de er stærkt afkortede og undertiden vilkaarligt ændrede. Et Exempel byder det Stykke af Herbordi dialogus de Ottone episcopo Bambergensi III 30, der gengives S. 191. Den tyske Sendemands Beretning om, hvad han saa paa sin Rejse til Skaane bliver her ved Forkortning og Omskrivning til et Vrængbillede af Ærkebiskop Assers Omgivelser¹. Paa lignende Maade S. 136 det brat afskaarne Citat af Knud den Stores Brev fra Rom². Som det er sat ind i Fremstillingen, støtter det Arups Skildring af den forføngelige Barbarkonge, der er barnlig glad over at have talt med Paven og de store Herrer; — men læst til Ende beretter denne Passus om Forhandlinger, der skulde lette Vejen gennem Italien for Købmænd og Pilgrimme fra England og Danmark, og Brevet i sin Helhed er Udtryk for de theokratiske Ideer, der beherskede Knud og hans Omgivelser og var en Arv fra det gamle engelske

¹ Ph. Jaffé: Bibliotheca rerum Germanicarum V (1869) 822: »Erat autem [Ascerus] vir bonus et simplex, bonarum rerum cupidus auditor, non mediocris scientie ac religionis, in exterioribus tamen Sclavice rusticitatis. Nam et homines terre illius tales sunt, ut in maxima ubertate atque diuitiis generali quadam durtia omnes inculti videantur et agrestes. Urbes ibi et castra sine muro et turribus ligno tantum et fossatis muniuntur; ecclesie ac domus nobilium humiles et vili scemate. Studia hominum aut venatio aut piscatio est vel pecorum pastura. In his etenim omnes divicie illorum consistunt; siquidem agrorum cultus rarus ibi est. Porro in victu vel in habitu vestium parum lauti habent aut pulchritudinis. Nostri ergo mediocres in comparatione illorum gloriosi erant. Iwanus vero presbiter archiepiscopo se ipso maior esse videbatur«. Arup 191: »Han var en god og retsindig Mand, der ivrigt lyttede til Tale om de Gud velbehagelige Ting, kyndig og gudfrygtig, men i sin ydre Fremtræden bondsk som en Vender. Hans Omgivelser var i Mad og Klædedragt urenlige og ubehagelige, i Sammenligning med dem forekom den tyske Sendefærds ringeste Medlemmer statelige, og den Præst, der var deres Leder, syntes fornemmere end selve Ærkebiskoppen«. Hvorledes Citatet har faaet den Form, fremgaar af Historisk Tidsskrift for Skåneland V 184; Citatet er efter Professor Weibull, ikke efter Kilden.

² F. Liebermann: Gesetze der Angelsachsen I 276.

Kongehus; — gennem det klinger Pilgrimssangen: O Roma nobilis.

Der handles haardt med Overleveringen i denne Bog; der er ikke meget Middelalder i den, men Forskeren af det 20. Aarhundrede er der, maalbevidst og suveræn. Deraf Bogens videnskabelige Skrøbelighed, deraf ogsaa det, der giver den Betydning som en udfordrende, tankevækkende Thesis. Forfatteren evner at se et Problem og at sætte noget ind paa dets Løsning. Han kan skimte en Udviklingslinie og giver ikke op, før han er kommet til Vejs Ende.

Der er Temaer, som gaar gennem Værket og fastholdes med stor Energi: Landsbyen som Samfundets Kerne, Bonden som det blivende i alle Omskiftelser, et bærende Element gennem Aarhundrederne, — Kongedømmets sene Væxt under stadige Brydninger med Høvdingemagt og rodfæstet Skik i Bygderne, — Kirkens organisatoriske Arbejde, der forbereder Rigsenheden, — Handelens Veje og Vilkaar. Linierne trækkes op med kraftig Haand, haarde i Stregen, undertiden ret dristige, naar Synthesen tager Magten fra Forskeren.

Man ser det i Hovedtemaet: Rigets Tilblivelse, Enhedens Sejr over Particularismen. Ernst Sars har i »Udsigt over det norske Folks Historie« givet en Fremstilling af Kongedømmet, der oprindelig staar udenfor Stammeforfatningen og i sejt Kamp mod Høvdingerne i Fylkerne gennemfører den nationale Samling. Paa dansk Grund har man vel været opmærksom paa de to Faktorer i Udviklingen, men almindeligvis ment, at Kongedømmet tidligt fæstnedes. Professor Arup hævder og vistnok med Rette, at de lokale Magter fra første-Færd og længe er de stærkeste; men han har i sin Thesis et stridigt Stof at arbejde med, thi Kongen og alt hans gør sig stærkere gældende i Overleveringen end Høvdingerne og Landsting og Herredsting og Bønderne i deres vanebundne Liv. Den Part, der griber ind i Begivenhedernes Gang, har Historien paa sin Side, den passive Part meldes der kun lidt om i Beretningerne, og Love og Dokumenter byder kun spredte faste Punkter. Der maa Constructioner og dristige Tolkninger til, naar Forfatterens Opfattelse af Udviklingens Gang skal føres igennem. Tilmed spiller Sympathi og Antipathi med ind. Professor Arup har optaget i sig de gamle Høvdingers og Bønders Had til Knud den Hellige og kaster sig med Voldsomhed ind i den Kamp, der stod mellem Partierne i det 11.—12. Aarhundrede i Danmark. I hans Skildring skifter lyse og mørke Billeder ganske som i Saxos Værk, — Konger, der skal svare til Forfatterens Ideal, og Konger, der er »den

retoriske Negation af dette Ideal«, — kun saaledes at den moderne Historikers Idealer er Saxos stik modsatte, og Lys og Skygge veksler i Overensstemmelse dermed. Hvorfor Professor Arup har kastet sin Sympathi fuldt og helt paa Particularismens Side, hvilken politisk Tanke dermed er forbunden, er ikke klart.

De samme Træk findes i Redegørelsen for Kirkens Udvikling, der staar Side om Side med Hovedtemaet. Forfatteren formulerer sin Thesis skarpt: Bisper og Præster har ved deres Arbejde i Bygder og Sogne svejset det danske Folkesamfund sammen; Kirken staar ved det 11. Aarhundredes Midte som en hele Landet omspændende selvstændig Organisation, der kan byde det kæmpende Kongedømme Støtte. Ligesom i Hovedtemaet har vi her den stærke Betoning af de lokale Kræfter. Med god Grund nævner Professor Arup i første Række Biskop Odinkar, der i mere end en Menneskealder ledede Arbejdet i Jylland¹, og med god Grund peger han paa den stille Væxt rundt i Landet, der ikke har sat synderlige Spor i Beretningerne, men idet han vil give et Korrektiv til Overleveringen, der oftest vil være ensidig, farer han voldsomt frem og kommer i aaben Strid med den Kilde, der oplyser os om de kirkelige Forhold i Danmark i det 11. Aarhundrede. Man kan sige, at Adam af Bremen ikke har formaaet at overskue de Kræfter, der har virket, at han med Svend Estridsøn som Hjemmelsmand maatte give Kongens Forfædre den største Part af Æren; men det er sin Sag, naar den moderne Forsker viger bort fra det Grundlag, hvorpaa historisk Arbejde bygger. Professor Arup beretter om Svend Tveskæg og Knud den Store, der søger Æventyr i det fremmede og lader de hjemlige Opgaver ligge. Adam fremhæver deres Andel i Kirkens Organisation; han siger udtrykkeligt, at Svend satte Gotebald som Bisp i Skaane, mens Knud gjorde Gerbrand til Bisp paa Sjælland, Reginbert paa Fyen, Bernard i Skaane ikke uden Conflict med Ærkebisp i Bremen, der var ilde tilfreds med, at danske Bisper viedes af Ærkebiskoppen af Canterbury². Arup fremstiller Svend Estridsøn i hans Magtesløshed. Adam fortæller, at han med Ærkebiskop Adalberts Minde deler det jyske Bispedømme i fire Stifter, det

¹ Naar Dannelsen af Klerkeboer i hvert Syssel i Jylland S. 143 henføres til Odinkars Tid, er Udgangspunktet Saxos Ord: »Ex fisco suo compluribus in locis privatorum clericorum convictu instituto, cellularum frequentiam novis conventiculis auxit [Canutus]«. Det er næppe raadeligt at bygge for meget paa denne dunkle Passus af Saxo om en fjern Fortid. En anden Ting er A. D. Jørgensens Tilbageslutninger, der dog ikke kan føre til en bestemt Periode eller Person. (Saxo 538. — A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse 526).

² Ad. Brem. II 41, II 55.

skaanske i to og sætter Henrik til Bisp i Lund, Eginio i Dalby. Hvad der S. 166 siges om Henrik, hans Fortid og den Maade, hvorpaa han kom til Lund, stemmer ikke med vor Kilde¹. Der var paa den Tid ikke Tale om, at Clerus og Folk kunde vælge Bisp. Kongens Vilje var endnu længe raadende².

En Konge som Knud den Hellige har ikke staaet passiv, hvor det gjaldt Kirkens Sag. Den ældste Kilde til hans Historie »Passio« beretter om hans Iver for Indførelsen af Tienden, men i den nye Danmarkshistorie siges intet om Knuds kirkelige Virken, han skildres ene som Voldskongen. Om Erik Egode tier Overleveringen, men jeg vil være tilbøjlig til at tro, at han har været mere selvstændig i Forhandlingerne om Ærkebispedømmets Oprettelse — og i Forhandlingerne om Tiendens Indførelse, der mulig har været knyttede dertil³ — end Professor Arup mener efter hans meget absolutte Ord at dømme⁴. Her staaer dog kun Formodning mod Formodning.

I den følgende Periode over Ærkebisperne Asser og Eskil stor Indflydelse; de er det blivende, mens Kongerne vexler og strides; de staaer støttede til den rige Domkirke. Med særlig Sympathi nævner Professor Arup Eskil, hans Tilslutning til den europæiske Kirkekultur og hans Klostergrundlæggelser. Han bemærker, at Eskil efter Hjemkomsten fra Clairvaux foretrækker Præmonstratenserne for Cistercienserne, og undrer sig derover⁵. Aarsagen er vist, at Præmonstratensernes Virken var Sjælesorg og Prædiken, mens Cistercienserne var selvconcentrerede. Hvad personlig Til-

¹ Ad. Brem. IV 2, IV 8. Christensens maadelige Oversættelse har voldt Ulykker i Fremstillingen S. 166.

² *Consuetudines canonicæ* cap. XVI: De electione episcopi (*Necrologium Lundense* ed. L. Weibull 27) siger intet om Sæmmenspillet mellem Konge og Kirke, men giver et Ceremoniel inden for Domkirkens Mure saaledes som Hensigten er med klosterlige *Consuetudines* og *Libri ordinarii*. Jfr. Arup 192.

³ J. O. Andersen i *Kirkeh. Saml.* 5. R. II 640.

⁴ Arup 190: »Allerede inden Erik 1. drog ud paa sin sidste Rejse til Jerusalem, havde han besøgt det mondæne Valfartssted Bari i Italien, og Asser havde sikkert medgivet ham Besked om, at han, Asser, nu var villig til at lade sig gøre til Nordens Ærkebiskop».

⁵ Arup 225. Siden Talen falder paa Klostre, skal her bemærkes, at der ikke var engelske Munke i Odense, før Benediktinere fra Evesham indkaldtes i Erik Egodes Tid; jfr. Arup 169. Jydske Lov 3. 9, der nævner graa Munke og sorte Munke, har ikke Henblik paa Graabrødre og Sortebrødre, men paa Cisterciensere og Benediktinere; jfr. Arup 290. Billedet af Erik Plovpenning er fra Ringsted, ikke fra Sorø Klosterkirke. Hvad der skrives S. 253 om Sorø Klosters Godsdrift, kan gælde en yngre Periode, men ikke den ældre Tid, da Jorden hovedsagelig drevs fra Grangierne af Munke og Lægbrødre. Udstykningen i Fæstegaarde hører Middelalderens senere Aarhundreder til.

knytning Eskil har haft til Præmonstratenserne, ved vi intet om udover det, at han i 1174 viede Klosterkirken i Ninove¹; men hans Navn mindes i Nekrologerne ikke blot i Prémontré og Ninove, men i Arnstein an der Lahn, Parc, Floreffe, Averbode, Tongerlo². Paa samme Vis erindredes han i Rheims, i St. Geneviève og St. Victor. Til det sidste Kloster havde han givet 100 Mark Sølv³. Sønnerne af de store Slægter i Danmark paa den Tid var rige Mænd. Eskils Rejse til Clairvaux i 1152 skal efter hans eget Sigende have kostet 600 Mark Sølv⁴. Vi kunde ønske at lære Eskils Personlighed at kende og faa at vide, hvad han oplevede paa de lange Rejser, hvilke Kræfter han satte i Bevægelse. Det eneste Brev af ham, der er bevaret i sin Ordlyd, er lidenskabeligt bølgende og lader os se i et Glimt, at han har villet mere end raade stille for Lunde Stift og har maattet bøde derfor: ». . . Dominus Imperator Romanus nos apud eum graviter peccasse imponit, et nos sui regni et suæ coronæ diminutionem fecisse causatur. Nos autem super his conscientiam nostram recolentes, ubi aut quando hæc fecerimus, nequaquam reperire valemus. Hinc est, quod accusati, non convicti damnamur, et innocentes inter iniquos reputati sumus. Sed hæc est gloria nostra, hic est triumphus noster. In tantum enim Danici regni honorem et Danicæ ecclesiæ exaltationem desidero, ut gratius sit mihi pati pro ea quam regnare in ea . . .«⁵ Vi finder

¹ Balduini Nivonensis chronicon. Monumenta Germaniæ historica. Scriptorum XXV 535.

² Waefelghem: Le nécrologe de l'abbaye du Parc 366—367. — Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung XVI (1881) 162.

³ U. Chevalier: Sacramentaire et Martyrologe de l'abbaye de Saint-Remy (1900) 84. — A. Molinier: Les obituaires de la province de Sens I 507, 581.

⁴ Vita Bernardi auctore Gaufrido cap. IV: »Vir magnus et magnifice honorandus Danorum archiepiscopus Eskilus patrem sanctum unico venerabatur affectu, unica devotione colebat. Non contentus est in filiis eum videre, cum novum coenobium extruxisset et impetrasset ab eo desideratum sacre congregationis examen. Prævaluit apud eum desiderium vehemens, ut homo tantæ auctoritatis et in insulis illis tam ecclesiastica quam seculari auctoritate singulariter potens, expositis suis omnibus, etiam semetipsum periculis multis traderet et labori. Nam de expensis dicere non est magnum, quamvis eundem audierimus protestantem, quod expenderit in itinere ipso argenti marcas amplius quam sexcentas. Venit ergo Claram Vallem . . .« (Opera s. Bernardi ed. Joh. Mabillon (Paris 1719) II 1155). — I et Ms. fra det 15. Aarhundrede i Sidney Sussex College i Cambridge findes nogle Fortællinger om Eskil, der viser, at hans Navn har levet længe blandt Cistercienserne. Der er den bekendte Beretning om hans Drøm i Hildesheim, som er optaget i Exordium magnum, og et Par andre ubetydelige Miracula. En af Historierne omhandler Ribebispen Elias' gruelige Endeligt, forskyldt ved hans Tilslutning til den skismatiske Pave.

⁵ Den romerske Kejser beskylder os for at have forset os svarligt imod

hos Eskil som hos flere af Middelalderens store Personligheder Herskerdrift og Længsel mod Verdensforsagelse, modstridende Kræfter, der volder Højspænding i Sindet. Han hører helt og fuldt den universelle Kirke til; man kan ikke sige, at han er af den gamle Skole, snarere bebuder hans Strid med Kong Valdemar Konflikten mellem Jacob Erlandsøn og Kong Christoffer.

Længere end til det 12. Aarhundrede rækker den Thesis ikke, der stiller Kirken som den Magt, der forbereder Rigets Samling, og Forfatteren erindrer den kun under Omtalen af Jydske Lovs Fortale S. 292. Ved det 13. Aarhundredes Midte har Forholdet ændret sig saaledes, at Kirken staar i Kamp mod Staten, en Kamp, som Professor Arup skildrer meget levende, dog med for stærk Betoning af det provinsielle, med for ringe Udsyn til Europa.

Skildringen af Kamp og Sammenstød mellem Personligheder er Forfatterens Styrke. Han hylder ganske vist i Theorien den materialistiske Skoles Lære om, at Udviklingen bæres af de store navnløse Masser, og hist og her i Værket yder han gennem forskellige Bemærkninger denne Lære sin Tilslutning, men han er Historiker nok af Natur til at fængsles af de førende Skikkelser. Egentlige Karakteristiker giver han ikke — hvad Materialet ogsaa forbyder — men kraftige Rids af Personlighederne, som de udfolder sig i deres Virken og Kamp. Kraftige er Billederne, loyale er de ikke; særlig er Tegningen af Absalon gjort paa en Maade, der kun kan vække Harne, thi foruden at fremdrage og udnytte det meget sparsomme Stof — hovedsagelig Brevstof — der staar Forskeren til Tjeneste, naar han vil vove den vanskelige Opgave at give et Korrektiv til Saxos Epos, kaster han Forklaringer ind og Gisninger om Nid og Had, der ikke har Hjemmel i nogen Kilde. Folk, der kan overse Tingene, tager disse Indskud for hvad de er, men de, som ikke har Rede paa, hvad Overleveringen giver, og hvad den ikke giver, vildledes gennem Forfatterens Stilkunst¹.

ham og anklager os for at have skadet hans Rige og hans Krone. Men naar vi ransager vor Samvittighed om den Ting, kan vi ikke finde, hvor eller naar vi skulde have gjort det. Derfor er det paa Anklage vi dømmes — Bevis er der ikke imod os — og, skont uskyldige, er vi regnet blandt Overtrædere. Men det er vor Ære, vor Triumf. Thi saa inderligt attraar jeg det danske Riges Hæder og den danske Kirkes Højhed, at det er mig kærere at lide for den end at herske i den. (M. Mathiæ: *Episcoporum ecclesie Lundensis series* 79).

¹ Naar der S. 261 skrives: »Det er betegnende, at ved hans Død i 1201 véd en samtidig gejstlig lybsk Historiker kun at fremhæve hans Arbejde for Coelibatet som hans særlige Fortjeneste som Ærkebiskop«, sigtes dermed til Arnoldi Chron. Slav. III 5, men samme Værk V 18, der siger en Del mere, lades ude af Betragtning.

Det Tema, der behersker en stor Del af Bogen og fremfor alle har Professor Arups Hjerte: Landsbyens Tilblivelse, Landbrugets Udvikling, har Krav paa en kyndig Vurdering; det samme gælder de handelshistoriske Partier, hvor Forfatterens Interesse fra unge Aar gør sig gældende, og fremmede Forskeres Arbejder er udnyttede; men Rec. har ikke nogen selvstændig Mening om disse Afsnit. Til Gengæld vilde det være uretfærdigt at føre Kritikken dybt ind paa Fremstillingen af det kirkelige Liv i Middelalderen. Professor Arup har i Erkendelse af dets Betydning ofret det meget Arbejde og givet det stor Plads i sin Bog, men man mærker, at han er paa fremmed Grund. Her skal alene siges, at det er urimeligt at nævne Augustins Skrift: *De civitate Dei* i Forbindelse med Ansgars Forkyndelse¹, — at den kirkelige Kalender ikke er formet efter Nordboernes Behov, som man skulde tro efter Fremstillingen S. 147², — at andre Motiver end Interesse for Landbrug har været virkende ved Grundlæggelsen af Cistercienserordenen, Motiver, som Historikeren maa søge tilbage til, om han vil forstaa den Tid til Bunds. — Man kan maaske ikke vente at finde nogen Vurdering af middelalderlig Kirkekultur i Bogen; men den verdslige litterære Renaissance, der udfolder sig i Valdemartiden, hvor Oldtid og Middelalder, hjemlige og fremmede Elementer mødes paa mærkelig Vis, havde fortjent en mere dybtgaaende og retfærdigere Behandling. Det gælder først og sidst Saxos store Værk, der i Rigdom og Egenart ikke finder sin Lige inden for middelalderlig Litteratur. Docent Weibull, der har fældet saa haard en Dom over dets Kildeværdi, ser klart dets Værd som Kulturmonument³; men Professor Arup er saa bunden af Theorier fra den nuværende Tid, at han ikke kan gaa ind i den gamle Historikers Tankeverden; end mindre forstaar han, hvad Saxo har været for det danske Folk gennem Aarhundrederne, eller hvilken Betydning han har haft og har for nordisk Oldforskning.

¹ Det er vist Bernheims Theorier, sidst fremsatte i *Mittelalterliche Zeitanschauungen in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung* (1918), der har bøjet Forfatterens Tanker i den Retning. Jfr. C. Weibull: Saxo 53.

² En Cultus af St. Valborg kendes slet ikke i Danmark i den Periode, Professor Arups Bog omspænder. Den 1. Maj er Jacobi & Philippi Dag i alle bevarede gamle Kalendere og i Dateringerne i Brevene. Først mod Slutningen af Middelalderen kom St. Valborgs Navn frem under den stærke Paavirkning fra Tyskland. Foraarsfest har man holdt, men St. Valborgs Navn har ikke dækket Festen før i senkatolsk og efterreformatorisk Tid.

³ C. Weibull: Saxoforskning. En stridsskrift (1919) 61.

Den, der tager sig den Opgave paa — ene Mand at skrive den hele Danmarkshistorie, maa have Overblikkets Kraft og Overblikkets Mod. Der har ikke været mange danske Historikere, som vovede sig i Lag med det Stykke Arbejde; sindige og kritiske gik de hellere til de mere begrænsede Opgaver. Professor Arup har kun faa Forgængere, og, ser man hen til hans Værks Styrke og Svaghed, end færre Frænder blandt de gamle; den nærmeste er vel Holberg, hvis Danmarks Riges Historie i sin Tid forekom dristig og subjectiv i Gisninger og Domme.

Frænder fra samme Periode ude i Europa er Oplysningstidens Mænd, der bragte en skarpere Problemstilling ind i Arbejdet og tog ny Omraader under Dyrkning; hede af Dagens Strid gik de til Historien, og Historie skrev de for at gribe ind i Kampen. Det skønnes af den Indsats, som denne Generation af Historikere gjorde, hvad den stærke Tilskyndelse af Samtids Kampe betød, hvad Forskningen vandt derved, og hvad den tabte. Det skønnes ogsaa af Professor Arups Bog, hvor meget det personlige Moment betyder. I hvert eneste Afsnit er Forfatterens Personlighed, hans Erfaringer, Interesser og Lidenskab til Stede som bevægende Kraft og som et ødelæggende Element. Et Problem i historisk Videnskab, et Problem med skarp Brod, rejser sig af Bogens Blade.

Ellen Jørgensen.

Saaledes som Prof. Arup har anlagt sin Danmarkshistorie, er Skildringen af den økonomiske og sociale Udvikling og af Forfatnings- og Retsforholdene ikke blot blevet en Hovedside ved Fremstillingen, men det egentlig centrale i den, og Tidsskriftets Redaktion har derfor ønsket ved Siden af den almindelige Anmeldelse at bringe nogle Udtalelser til Vurdering af, hvad Bogen byder paa dette Omraade. Naar jeg har paataget mig at forsøge en saadan Vurdering, maa jeg altsaa fremhæve, at det falder udenfor min Opgave at udtale mig om Bogen i Almindelighed, og ikke engang hele det ovennævnte Omraade har jeg kunnet inddrage under min Anmeldelse. Hvad den økonomiske Historie angaar, føler jeg mig ikke kompetent, i det højeste kun paa enkelte Punkter, og denne har jeg derfor i det hele maattet lade ligge og har maattet indskrænke mig til det egentlig forfatnings- og retshistoriske, der da ogsaa er saa fyldigt behandlet, at det giver mere end Stof nok til Omtale.

En særlig Vanskelighed møder Anmelderen af Prof. Arups Bog derved, at det som Følge af Manglen af Litteratur- og Kildehen-

visninger kan være vanskeligt at se, ad hvilke Veje Forf. har naaet sine Resultater. Undertiden antyder han det vel selv, eller den kyndige Læser vil i hvert Fald let kunne tænke sig, hvorledes han i givet Fald vilde motivere sit Standpunkt, men til andre Tider staar man meget usikker overfor Spørgsmaalet om Motiveringen, og der er Steder, hvor i det mindste jeg slet ikke kan finde nogen Forklaring, idet der synes at være en uløselig Modstrid med Kilderne. Hvis jeg paa disse Steder skulde komme til at gøre Forf. Uret med min Kritik, maa jeg have Lov til at anføre det nævnte Forhold til min Undskyldning.

De Fortrin, der i Almindelighed udmærker Prof. Arups Bog, og de Mangler, der klæber ved den, gør sig selvfølgelig ogsaa gældende paa det her behandlede Omraade. Ogsaa her maa man beundre Forf.s Rigdom paa Ideer og store Skarpsindighed og Kombinationsevne, der overalt finder nye Sammenhænge og Muligheder og næsten paa hver eneste Side bereder Overraskelser, endvidere hans Sans for at efterspore de drivende Kræfter i Udviklingen og hans friske og levende Fremstillingsmaade, men ogsaa her maa man beklage hans Ensidighed i Forfølgningen af visse Yndlingsideer og i Opfattelsen af de Faktorer, der kan komme i Betragtning som Forklaringsgrunde, hans Tilbøjelighed til at give sig Fantasien i Vold, der til Tider bliver til ligefrem ufor- svarlig Omgang med Kilderne, og endelig hans altfor store Lyst til at udtrykke sig kategorisk, hvorved tvivlsomme Hypoteser kommer til at fremtræde som Kendsgerninger. Ikke mindst paa Grund af den Dristighed, hvormed der kombineres, og den Frihed, hvormed Overleveringen suppleres med Formodninger, bliver sidstnævnte Forhold betænkeligt, idet den mindre kyndige Læser uundgaaeligt paa Steder maa blive ganske vildledt¹.

Som en Ejendommelighed ved Fremstillingen af Forfatnings- og Retsforholdene maa nævnes, at der ganske mangler sammenfattende Oversigter. Alt hvad der meddeles om disse Forhold, er vævet ind i den politiske Historie, saaledes at det i hvert Fald er indføjet i en bestemt Tidssammenhæng og saavidt muligt ogsaa sat i Forhold til bestemte Personer. Denne Behandlingsmaade er i og for sig fuldt berettiget og frembyder sin særlige Interesse ved Siden af den systematiske, men i et Værk, hvor Forfatnings- og Rethistorien spiller saa stor en Rolle som her,

¹ Hvorledes kan f. Eks. den, der S. 309 læser om de skaanske Bønders »rasende Modstand« imod Kristoffer I.s Forsøg paa at indføre den personlige Ledingsskat i Skaane, faa nogen Anelse om, at ikke blot Modstanden, men endog selve det Forsøg, der skal have fremkaldt den, hviler paa en yderst tvivlsom (efter min Mening urigtig) Hypotese og slet ikke direkte er afhjæmet i Kilderne. Jfr. et lignende Udtryk S. 175 nederst.

vil det dog sikkert blive følt som et Savn, ikke mindst af dem, der vil anvende Bogen til Studiebrug, at den helt mangler Hvilepunkter, hvorfra der kastes et sammenfattende Blik tilbage over en Periode, og hvor alle de enkelte Led i Samfundsbygningen til en given Tid stilles i Forhold til hinanden i systematisk Sammenhæng. Det bliver paa denne Maade ofte noget vanskeligt at samle det spredte til et Helhedsbillede (som Eksempler kan nævnes Ledingsvæsenet og Landsbyfælliget, hvis Udvikling og Ordning er berørt paa mange Steder, og saaledes at de enkelte Stykker ikke er helt lette at sætte sammen), og der ligger ogsaa i Manglen af sammenfattende Oversigter en vis Fare for, at Inkonsekvenser og Uklarheder bliver skjulte for Forf., en Fare, som Prof. Arup som nedenfor vist ikke kan siges helt at have undgaaet. De fleste vil vistnok ogsaa mene, at det Kildemateriale, som staar til Raadighed for den ældre Middelalder, er saa begrænset og spredt, at Metoden ikke sikkert lader sig anvende i den Udstrækning, Forf. gør det. Nydannelser i Forfatningen eller Retsordningen tidsfæstes saaledes ikke sjældent med en langt større Bestemthed, end man hidtil har ment det muligt, aabenbart fordi Forf. gerne vil kunne sætte dem i Forbindelse med bestemte Konger eller andre ledende Personligheder og derved faa Midler til at karakterisere disses Politik eller de politiske Brydninger i deres Tid, og det lader sig ikke bestride, at der herved undertiden gaas noget vilkaarligt frem og fremsættes Paastande, der ikke er afhjæmlede ved Kilderne. Forskellige Eksempler derpaa vil blive nævnte i det følgende, og disse vilde uden Vanskelighed yderligere kunne forøges¹.

En anden Bemærkning af almindeligere Karakter, som Behandlingen af Forfatningshistorien giver Anledning til, er, at Forf. kun tager lidet Hensyn til den almeneuropæiske Udvikling, med hvilken der kun sjældent drages Paralleller. Dette skyldes selvfølgelig ikke, at han ikke kender denne Udvikling, men maa snarere være et parti pris fra hans Side, og det kan heller ikke nægtes, at enkelte af hans Teorier ikke vilde vinde i Styrke ved en Sammenligning med Ulandet. Ogsaa til dette Punkt vil der senere blive Lejlighed til at komme tilbage.

Da Prof. Arups Bog spænder over et saa langt Tidsrum og

¹ Jfr. saaledes S. 319, hvor Udvidelsen af de privilegerede Stænders Skattefrihed til at omfatte Fæstegodset meget bestemt henføres til Tiden ved 1280. Dette maa i hvert Fald forudsætte, at den skaanske Lov, som sædvanlig kaldes Brevet til Bara Herred (Geheimark. Aarsberetn. V. S. 19), er ældre end 1280, da dens § 2 stadig synes at bygge paa det ældre System, der har faaet Udtryk i J. L. III — 11, og hvorefter Skattefrihed var betinget af særligt Privilegium.

kommer ind paa alle Spørgsmaal i Forfatningshistorien og paa mange vigtige Sider af den egentlige Rethistorie, siger det sig selv, at jeg ikke kan gøre Rede for og tage Stilling til alt, hvad Bogen bringer paa disse Omraader, men maa holde mig til nogle enkelte vigtigere Spørgsmaal, hvis Behandling tillige er egnet til at kaste Lys over Forf.s almindelige Ideer og Arbejdsmetode. Jeg har da tænkt mig i det følgende at redegøre for hans Opfattelse af Danmarks Tilblivelse som politisk Samfund og for hans Fremstilling af Kongemagtens Udvikling i den behandlede Periode, saaledes at jeg ved det sidste Spørgsmaal sondrer mellem Tiden før Valdemarerne og disses og deres nærmeste Efterfølgeres Tid. Under Behandlingen af disse Emner vil der tillige blive Anledning til at komme ind paa nogle Punkter af mere speciel Natur, og et enkelt saadant, nemlig Ledingsvæsenet, vil jeg tilsidst gøre til Genstand for en særlig Omtale.

1. Forf.s Opfattelse af Danmarks Tilblivelse som politisk Samfund kan gengives saaledes:

Bebyggelsen er oprindelig spredt; hver Husstand eller Familie bor for sig og har sin Bolig med tilhørende Jordlod eller Bol (S. 30—31). Bolstederne er grupperede i Bygder, som det synes nærmest under Hensyn til Naturforholdene, og mellem flere Bygder kan der fremvokse en Følelse af Ensartethed og Nærbeslægtethed, maaske støttet ved et Fællesskab i Gudsdyrkelse, saa at de bliver til en Bygdestamme (S. 50—52). Siden Folkevandringstidens Slutning flytter — bortset fra visse Egne af Landet — de mindre velstaaende Familier for at kunne udnytte en ny landbrugsteknisk Opfindelse (Hjulploven) sammen i Landsbyer (S. 64 flg., jfr. 71). Paa denne Maade bliver Bygden til By, men ved Siden heraf grundlægges efterhaanden mange nye Byer, idet der er Plads til flere saadanne, hvor der før kun var een Bygd (S. 67). De rigeste Familier bliver derimod siddende udenfor Landsbyerne paa deres større Gaarde, men optager fra Byerne og Bolstederne unge Mænd, der som Huskarle slutter sig til Husherren og danner en Hustrop omkring ham, hvorved han bliver til Høvding (S. 71—72). Høvdingen er Huskarlenes Fører paa Hærfærd (S. 72—73), og i religiøs Henseende kan hans Gaard ogsaa blive Samlingspunkt for andre, idet de omboende kan slutte sig om ham som den, der udfører Blotene for hele Kredsen (S. 80), hvilket kan skaffe ham en stærk Indflydelse paa Bondealmuen (S. 110). Ved at Førerskabet nedarves i hans Slægt, bliver denne fornemmere end andre Slægter, der blot er Familie, og han kan paa Grund af denne Fornemhed faa Navn af Konge (S. 73). Det er dog ikke Høvdingene, men Landsbyerne, der er den Kerne,

hvoraf Danmark som Retssamfund og politisk Samfund udvikler sig, det er i dem, at det Arbejde begynder, hvoraf Folk og Rige bygges op (S. 81). Landsbyen danner selv et Samfund, der ordner sine Anliggender ved Fællesbestemmelser (S. 81), men Fællesskabet rækker snart udover den enkelte By og viser sig navnlig som en fælles Trang til at have et Sted, hvor Tvistigheder mellem By og By eller By og Gaard og i det hele alle Tvistigheder, som truer Bygdens Fred, kan hilægges eller afgøres. Denne Trang afføder mere omfattende Sammenslutninger, nemlig Herrederne med deres Herredsting, hvor Herredets Landsbybønder og Høvdinge mødes til Forhandling og Afgørelse af Retssager (S. 82—83). Snart slutter Herrederne sig videre sammen i Lande. De aarligt tilbagevendende store Offerfester samler dem, idet de giver Anledning til nye større Ting, der hver især bliver Mødested og dermed Retsmidtpunkt for mange Herreder. Disse Ting, Landsstingene, afgør ikke blot Retsstridigheder, men fastslaar ogsaa nye Retsætninger og træffer i det hele Bestemmelse om, hvad der kræver Tilslutning fra hele Landet (S. 87—88). I Viborg bliver Ledelsen af Offerfesterne lagt i Hænderne paa en af hele Landet anerkendt og valgt Høvding, hvem den forsamlede Mængde særlig og i denne Henseende tillægger Æresnavnet Konge. En saadan jydsk Konge er Bjøulfskvadets Hugleik (S. 88), men til Jylland er den Kongemagt, som findes i Danmark, ogsaa begrænset (S. 115), indtil Harald Blaatand »vinder sig alt Danmark«, hvilket sker ved, at Landstingene paa Øerne og maaske ogsaa i Skaane — hvis jeg forstaar Forf. ret, under Indtryk af Poppos Jernbyrd, der havde vist, at Haralds nye Gud var mægtigere end de gamle Guder — anerkender ham som Konge (S. 123).

Tilsyneladende er Opbygningen af Forf.s Teori klar og konsekvent, men for en nærmere Betragtning viser den sig dog at rumme visse dunkle Punkter. Som et saadant maa for det første nævnes Bygdestammerne, om hvilke man kun faar meget lidt at vide. Det antydes S. 51, at deres Opstaaen maaske er blevet støttet ved Fællesskab om Gudsdyrkelse, og det nævnes S. 80—81, at Folk fra forskellige Stammer kunde søge et fælles Kultussted og en fælles Kultusfest, men det er ogsaa alt. Da der senere S. 87 tales om Landenes Opstaaen, identificeres de ikke med Stammeomraader og siges heller ikke at være Sammenslutninger af Stammer, men af Herreder, hvilke ligesaa lidt selv betragtes som en Fortsættelse af Stammerne. Man maa derfor spørge, hvad det efter Forf. egl. betød, at Beboerne af en vis Egn udgjorde en Stamme, om en Stamme var et primitivt politisk Samfund, eller om den blot var en Sammenslutning til fælles Gudsdyrkelse. Det sidste

kan efter den meget forbeholdne Udtalelse S. 51 ikke godt være Meningen, men var Stammerne politiske Samfund, hvad er der da blevet af dem? Nogen Tvivl efterlader endvidere den Maade, hvorpaa Høvdingene omtales. Fremstillingen S. 71 flg. giver nærmest Indtryk af, at de maa tænkes i beskedent Format; de staar nok udenfor Landsbyerne, men dog paa en Maade i Niveau med dem. Hermed stemmer godt S. 83, hvorefter Herredets Landsbybønder og Høvdinge møder sammen paa Herredstinget, og de ovenfor anførte Udtalelser om Høvdingegaardenes Betydning som religiøse Samlingspunkter og om den Indflydelse, Høvdingene herigennem faar paa Bønderne, behøver ikke at føre videre. Paa den anden Side er det klart, at den jyske Høvding, som efter Forf. blev valgt til Leder af Offerfesterne i Viborg og derved blev jydsk Konge, i hvert Fald herigennem blev en Høvding af en væsentlig anden Art, en Høvding, hvis Indflydelse gjorde sig gældende i en langt videre Kreds. Men foretog man i Jylland paa een Gang Springet fra de smaa Bygdehøvdinge til den fælles jydsk Konge, eller fandtes der som Overgang mindre Stamme-konger? Herom siges der intet, saalidt som om, hvorledes Forholdene var i de andre Lande indtil disses Forening med Jylland. Under Omtalen af Bjovulfskvadet S. 88 kaldes Hrodgar vel sjællandsk Konge¹, og det nævnes ogsaa S. 116, at Bornholm ifølge Wulfstans Beretning ved Aar 900 havde en Konge, men om Forf. vil generalisere herfra, kan ikke ses, og hans øvrige Ytringer S. 88 saavel som Udtalelsen S. 115 om, at den Kongemagt, som indtil det 10. Aarh. fandtes i Danmark, var begrænset til Jylland, synes bestemt at vise, at han ikke vil det. Men i saa Fald maa man spørge, hvorfor Udviklingen i Jylland paa dette Punkt forløb anderledes end i de andre Lande. Den jyske Konge bringer dog en vis Skævhed ind i den ellers saa harmoniske Opbygning af Samfundet, og det er egentlig vanskeligt at finde anden Eksistensgrund for ham, end at der dog maa have været en Konge et eller andet Sted, siden det var en saadan, der tilsidst samlede Danmark.

Den Uklarhed, som saaledes paa forskellige Punkter træder frem i Skildringen af Danmarks Udvikling til Rige, hænger uden Tvivl til en vis Grad sammen med, at Forf. har saa svært ved at tænke sig, at indre Kampe har spillet nogen Rolle under denne Udvikling. Enheden skal være groet langsomt og fredeligt frem ved, at de enkelte har sluttet sig sammen til smaa Samfund og

¹ Dette stemmer dog ikke med Kvadet, hvorefter han var Konge over Danerne, der omtales som et med Geaterne (Jyderne) i hvert Fald ganske jævntillet Folk.

disse igen til større, hvorved Motiverne har været, ved Landsbygrundlæggelsen Trang til bedre økonomisk Organisation og ved Herreds- og Landsdannelsen Trang til at have Midtpunkter til Drøftelse og Afgørelse af Anliggender af fælles Interesse, ved Siden heraf dog ogsaa til en vis Grad Trang til Fællesskab i Gudsdyrkelse. Derimod har hverken mægtigere Stammers Undertvingelse af svagere Stammer eller Sammenslutninger til fælles Forsvar haft nogen Betydning. Det nævnes S. 102, at Vikingetiden en Gang imellem kunde slaa ind, idet en eller anden Vikingefører satte sig det Maal at forandre de politiske Forhold i Danmark, saaledes som det skete, da Horik I 854 faldt i Kamp med en Vikingehær, og der omtales ogsaa paa forskellige Steder (S. 98 og 114) Kampe om Kongemagten mellem forskellige Tronprætendenter, men iøvrigt henlægges praktisk talt al Kamp og Krig til Udlandet. Der har ikke blot ikke til noget Tidspunkt fundet noget Folkeskifte Sted (i det højeste kan der tales om Tilvandringer paa samme Maade som i Nutiden, S. 44—45), men den store Folkevandring er overhovedet for Danmarks Vedkommende at betragte som en blot og bar Udvandringsbevægelse (S. 62—63).

Jeg antager, at de færreste vil kunne følge Forf. helt paa dette Punkt. Selv om det er rigtigt, at der ikke har fundet noget fuldstændigt Folkeskifte Sted, og selv om det maa indrømmes, at det meste af, hvad Arkæologi, Stednavneundersøgelser og Sagnforskning har ment at kunne fastslaa om Ind- eller Udvandring af Folkestammer eller Kampe mellem saadanne i Folkevandrings-tiden, hviler paa et meget skrøbeligt Grundlag, taler dog baade enkeltstaaende Efterretninger som Jordanes' Meddelelse om, at Danerne fordrev Herulerne fra deres Bopæle eller Bjovulfskvadets Omtale af Danernes Kampe med Hadbarderne og al indre Sandsynlighed for, at Danmark ikke under Folkevandringstiden har haft andre Vilkaar end den øvrige germanske Verden. Og er dette saa, er der ingen Grund til at betvivle, at de Kampe, der da er ført, har haft Betydning for den successive Sammensvejsning af Smaastammerne til større politiske Enheder, og Spørgsmaalet kan kun være, hvor langt Sammensvejsningsprocessen allerede paa dette Tidspunkt naaede. Naar Forf. oftere fremhæver Kultusfællesskabets samfundsdannende Evne, kan dette være rigtigt nok, men bør ikke overdrives. Af Tacitus' Fortælling om Nerthusdyrkelsen kan vel ses, at forskellige Stammer kunde forene sig om en fælles Kultus, men derved ophørte de jo ikke at bestaa som Stammer, og det er vel ikke engang sikkert, at det religiøse Fællesskab, hvor det kan paavises, altid er noget primært. Bemærkningen S. 81 om, at Hovedhelligdommen ved Viborg fra

meget gammel Tid havde været et fælles Kultussted for hele Jylland, er i Virkeligheden kun et Postulat; Sammenhængen kan akkurat ligesaa godt være den, at Viet ved Viborg oprindelig har været Helligdom for et mere begrænset Omraade og først ved, at dettes Befolkning bredte sin politiske Magt over det øvrige Jylland, er blevet fælles for hele denne Landsdel. Hvad endelig Harald Blaatands Samling af Danmark angaar, er det ganske vist saa, at man intet nærmere ved om, hvorledes den er foregaaet, men naar man erindrer, hvad Forf. S. 114 fortæller om Kampene mellem de Konger, der gik forud for Harald Blaatand, og betænker, at Jellingestenens Ord om, at Harald vandt sig Danmark og Norge, for Norges Vedkommende ikke hentyder til Erhvervelse ad fredelig Vej, er det næppe for dristigt at formode, at heller ikke Samlingen af Danmark er fuldbyrdet uden Kamp.

Ogsaa bortset fra det her berørte Punkt kan der rettes visse Indvendinger mod Forf.s Fremstilling. Med Hensyn til hans Udviklinger om det særlige jyske Rige er jeg ganske vist enig med ham i, at Kilderne virkelig peger hen paa en oprindelig Modsætning mellem Jylland og det øvrige Land, hvilken først kan være overvundet efter den Tid, som skildres i Bjovulfskvadet, men hverken heraf eller af Kongefamiliens Tilknytning til Jylland i det 10. Aarh. har man Lov at slutte, at alle de tidligere Konger kun har været Konger i Jylland¹. Selv om Fællesbenævnelsen Daner for Befolkningen i alle de danske Landsdele ikke viser noget afgørende (Vita Willibrordi taler om Danorum populos), giver paa den anden Side de udenlandske Kilder, der siden c. 800 kaster Lys over Forholdene, nærmest Indtryk af et i hvert Fald til Tider mere omfattende Rige. Medens man lejlighedsvis erfarer, at Vestfold i Norge hørte under Harald Klak og Reginfred, og at Godfredsønnerne som Følge af indre Strid maatte flygte til Sverige, er der ingen Antydning af den ovennævnte Modsætning mellem Jylland og det øvrige Land.

Forf. tillægger slet ikke Slægten nogen Betydning for Samfundsudviklingen, selv ikke for de ældste Perioders Vedkommende. Han gaar endog saa vidt i Retning af at fornægte dens Betydning, at han anser et af Slægtsfølelsens vigtigste Udslag, nemlig Blodhævnen, som noget, der først sent er kommet til fuld Udvikling og nærmest kun indenfor Overklassen. For Landsbybønderne fik den aldrig nogen større Betydning og traadte i hvert Fald ganske i Skygge for Systemet med faste Bøder, der udviklede sig meget tidligt (S. 86), og indenfor Høvdingeslægterne var det

¹ Forf. kalder ogsaa forsigtigt de S. 96 flg. og 114 omtalte Konger fra Tiden for Harald Blaatand for danske Konger eller Konger i Danmark.

først Vikingetogene og i det 12. Aarh. Kongekrigen og Venderkampene, der rigtig opelskede den (S. 138 og 267). Det var ogsaa først ved det sidstnævnte Tidspunkt, at Blodhævnens Princip blev fuldt udformet og hele Slægten i stedse videre Udstrækning inddraget i den. I denne Opfattelse vil Forf. næppe faa Medhold af nogen Rethistoriker. Selv om Forholdene i visse Perioder kan have været gunstigere for dens Trivsel end i andre, viser en Sammenligning med fremmed Ret, at hverken Blodhæven i sig selv eller Slægtens Inddragning i den er et Produkt af en forholdsvis sen Udvikling, og heller ikke kan det indrømmes, at den har været indskrænket til Høvdingeslægterne. Den holdt sig som bekendt meget længe her i Landet og forsvandt næppe før i Aarhundredet efter Reformationen, og den forekom i senere Tid i alle Klasser af Befolkningen, ligesom Reglerne om Ættebod og Trygdeed, der havde Blodhæven til Forudsætning, ingenlunde kun fandt Anvendelse blandt Adelen. Endnu Reces 1537 Art. 7, der udelukkende handler om Manddrab, begaaet af Borgere og Bønder, ansaa det for nødvendigt at udtale, at naar Manddraberens var henrettet, skulde hans Slægtninge være kvit og uden Fejde af den døde Slægt og Venner.

Bortset fra Slægtshæven, der er en Realitet, som man ikke kommer udenom, skal det iøvrigt gerne indrømmes, at Slægtens Stilling i gammel Tid paa Grund af Manglen af samtidige Kilder i flere Henseender frembyder Tvivl, saaledes f. Eks. med Hensyn til dens Betydning for Bebyggelsen. Landskabslovenes Regler tagne som Helhed peger dog ligesom de udenlandske Love ret tydeligt tilbage til en Tid, hvor Slægterne i det mindste paa visse Omraader stod som sluttede Samfund overfor andre Slægter, medens hver Slægt raadede for sine indre Anliggender, og jeg kan derfor i hvert Fald ikke finde det rigtigt helt at forbigaa Slægten i en Skildring af Danmarks Samfundsforhold i den ældste Tid. Hvad særlig dens Betydning for Bebyggelsen angaar, vil Forf. S. 71 anse det for en afgørende Grund til ikke at tillægge den Betydning i denne Retning, at man ved Anvendelsen af Reglen om, at den, der vilde sælge sin faste Ejendom, først skulde lovbyde den til sine Slægtninge, ikke opfattede Landsbyens Grander som saadanne, men dette viser dog næppe noget. Reglerne om Lovbydelsespligten kan ikke uden videre, som Forf. vil, anses for Regler, der er overtagne fra Tiden før Landsbygrundlæggelsen. Naar man ser, at mange af de Regler, der har Omsætning af fast Ejendom til Forudsætning, f. Eks. Reglerne om Købejordens Stilling i Ægtefællernes Formuefællig, om Mandens Dispositionsret over Hustruens Jord, om Bevisretten i

Ejendomstrætter, hvorunder en Sælger søger Ejendommen tilbage, om Retsvirkningen af et Bortsalg af enkelte Ager i Bymarken, først bliver endelig fastslaaede paa Landskabslovenes Tid og i nogle af Lovene tildels er omstridte, faar man en Formodning om, at Køb og Salg af fast Ejendom først temmelig sent har faaet praktisk Betydning, og det er da muligt, at Reglerne om Lovbydelsespligten ikke er meget gamle, men først er blevet udformede paa en Tid, hvor Erindringen om Slægtens Betydning for Bebyggelsen ikke længere var levende, og hvor der allerede fandtes mange nyere Byer, ved hvis Anlæg den selvfølgelig ikke har yttet sig.

Slægtens Plads indtages i Forf.s Fremstilling af Landsbyen. Det er Landsbyerne, som for ham er de Celler, af hvilke Samfundet er bygget op; det er af dem, at »Danmark som Retssamfund og politisk Samfund har udviklet sig¹. Han gaar herved ud fra en skarp Modsætning mellem Landsbyer og Høvdingegaarde. De sidste laa altid udenfor Byerne, over hvilke Høvdingene ingen Raadighed havde, idet Bønderne var Selvejere. Først temmelig sent indtraadte der en Forandring heri. Ved Torpernes Anlæggelse i Tiden mellem 1000 og 1300 fremkom der i de fra Gaardene udgaaede Torper en ny Slags Landsbyer, som tilhørte Enkeltmand, og samtidig begyndte Kongen og Kirken ved Køb og Gave at erhverve Dele af de gamle Selvejerbyer (S. 219—220). Hovedpunktet i denne Opfattelse, at Selvejendommen i den ældre Middelalder var vidt udbredt, kan jeg ganske billige, og jeg tror, at den vil kunne vinde Bestyrkelse ved en nærmere Undersøgelse af Landskabslovene, af hvilke i hvert Fald Sk. L. og J. L. indeholder mange ikke paaagtede Vidnesbyrd, der taler for, at Selvejendom har været betragtet som den normale Besiddelsesform. Dog er der vel ingen Tvivl om, at Forf. simplificerer Forholdet altfor stærkt, naar han indtil ret langt ned i Tiden lader alle Landsbybønder være Selvejere og alle Høvdinge bo udenfor Byerne, et Punkt, jeg dog ikke skal komme nærmere ind paa. Det er klart, at Forf.s Opfattelse her hænger nøje sammen med hans Teori om Landsbyernes Grund-

¹ Jeg ved ikke, hvor meget Forf. vil have lagt ind i disse Ord, men de bør i hvert Fald ikke forstaas saaledes, at Landsbyen var et Led i den retlige Organisation af Samfundet. Det blev den nemlig aldrig efter dansk Ret. Den blev aldrig som Herredet nogen virkelig Kommune og optraadte aldrig udadtil i offentlige Forhold som en selvstændig Enhed. Heller ikke blev den synderlig benyttet som Enhed ved Beskatningen, og i Forvaltningen gjordes der først sent og i begrænset Omfang Brug af dens Organisation.

læggelse¹ og om Tilstandene forud for denne, og den er vel ogsaa paavirket af hans Utilbøjelighed til at regne med Muligheden af indre Stammekampe, der, hvis de har fundet Sted, let maa have kunnet medføre, at oprindelige Selvejerbyer ved Erobring er kommet i Hænderne paa Høvdinge, der samtidig har bosat sig i Byerne. Hvad særlig Høvdingegaardene angaar, er det vel endvidere et Spørgsmaal, om de i Almindelighed er ligesaa gamle som de ældste Landsbyer. Folkevandringstidens Høvdingeklasse, der af Retshistorikere i Reglen opfattes som en Fødselsadel, bestaaende af tidligere regerende Slægter, der ved de mindre Stammers Opgaaen i større Samfund var blevet mediatiserede, kan godt have været forholdsvis faatallig, og det er meget muligt, at det først er Vikingetiden, som har givet Anledning til en større social Differentiation af Befolkningen, og at mange af de Storgaarde, som fandtes udenfor Landsbyerne, først er anlagte i denne Tid. Forf. nævner da ogsaa S. 108—09, at den rigelige Tilførsel af Trælle i Vikingetiden satte Høvdingene i Stand til at udvide deres Landbrug til at omfatte flere Gaarde end een, men han synes ikke at antage, at selve Overklassen i denne Periode er blevet væsentlig talrigere, jfr. dog en enkelt Bemærkning S. 138. Jeg vilde dog i Modsætning hertil tro, at den Ud-

¹ Denne Teori, som Forf. allerede tidligere har udviklet, gaar som bekendt ud paa, at det er Indførelsen af en svær Hjulplov, der krævede betydelig Trækraft, som har nødvendiggjort et Arbejdsfællesskab mellem flere og derved givet Stødet til Sammenflytningen i Byer. Disse opfattes altsaa som oprindelige Plovfællesskaber, og det antages videre, at Ordet Bol, der forinden havde været brugt om den enkeltes Jordlod, nu blev Betegnelse for de Stykker Jord, som disse Plovfællesskaber tog under Dyrkning (S. 66). Denne Teori skal jeg ikke forsøge at tage endelig Stilling til. Kun vil jeg fremhæve, at ligesaa sandsynligt det er, at Landsbygrundlæggelsen til Forudsætning har Fremskridt i Landbruget, der har gjort det muligt for et større Antal Mennesker at leve paa samme Sted, ligesaa betænkeligt synes det at føre den tilbage til en saa enkel og speciell Aarsag som en ny Plovtype. Der var dog Egne af Landet, som aldrig fik Landsbyer, og hvor jeg ikke ved, om Hjulploven helt har manglet, og omvendt mange Landsbyer, der blev Byer uden Hjulplov, idet de langsomt udviklede sig af Enkeltmandsnybrud. Hertil kommer endvidere de Tvivl, som knytter sig til Forekomsten af en Hjulplov her i Landet paa den Tid, da de ældste Landsbyer grundlagdes, hvilke Tvivl maa blive forøgede, hvis Grundlæggelsen skal flyttes væsentlig længere tilbage i Tiden, end Forf. vil (og han sætter den jo meget sent, Begyndelsen af den først i Folkevandringstidens sidste Afsnit), fremdeles Tvivlen med Hensyn til Forspandets Størrelse, om det virkelig regelmæssigt var 8 Okser, og hvis ikke, om det da i det hele var saa stort, at det nødvendiggjorde Dannelsen af Plovfællesskaber, endelig den Vanskelighed, som ligger i, at Teorien strengt taget kun kan forklare Anlæggelsen af Byer med eet Bol. Et Fællesskab om flere Plove, som det forudsættes S. 66, kan ikke forklares alene ud fra Plovenes Størrelse.

vikling af en talrigere, men mere uensartet sammensat Overklasse, som han først henlægger til et senere Tidspunkt, saavidt jeg forstaar nærmest til det 12. Aarh., allerede er begyndt i Vikingetiden, hvor adskillige Bønder har hævet sig over deres Standsfæller og i hvert Fald nærmet sig til Høvdingeklassen, undertiden med Bevaring af deres Stilling indenfor Landsbyerne, undertiden ved at bryde ud og anlægge Særgaarde.

2. Den danske Kongemagts Udvikling i ældre Tid fremstiller Forf. saaledes:

Under Hedenskabet var den jyske Konges Funktioner i det væsentlige indskrænket til at lede Offerfesterne i Viborg. Kongenavnet var et Æresnavn, og de eneste Beføjelser af retlig Natur, som tilkom Kongen, var — overraskende nok — Retten til at ride Markeskel og til at udnævne Sandemænd¹ (S. 88 og 115). Om han var Folkets Anfører i Krig, omtales ikke, men det er vistnok Forf.s Mening, at han ikke var det.

Kristendommens Indførelse under Harald Blaatand betød i hvert Fald i Øjeblikket en Styrkelse af Kongemagten, idet den svækkede den Indflydelse over Folket, Høvdingene havde skaffet sig som Guder. Naar Kongens Gud var mægtigere end Høvdingenes Guder, maatte han ogsaa blive mægtigere end de (S. 124). Haralds Bestræbelser for at grundlægge en Kongemagt fik dog ingen varige Følger. Allerede inden hans Død blusser Vikingeaanden op paany. Hirten, for hvem Kongen intet er, naar han ikke er Hærkongen, og som derfor er uden Forstaaelse for Haralds Kongegerning, slutter sig til Sønnen Svend, der efter ved dens Hjælp at have besejret Faderen lader Kongemagten være, hvad den er, og søger Ære og Magt paa Havet som Fører for en Vikingehær (S. 125—26). Ogsaa Knud den Store er en fremmed i Landet, hvor han kun i faa og korte Perioder opholder sig. Kongemagten i Danmark er saavel ham som Faderen ligegyldig og i Virkeligheden er der under disse Konger ingen Kongemagt i Danmark (S. 136—37). Efter Hardeknuds Død bliver dette aabenbart. I England er der en organiseret Kongemagt, der kræver en ny

¹ Retten til at ride Markeskel tillægges Kongen i J. L. II-21, men var ikke indskrænket til Jylland, se et noget ældre Aktstykke i Cod. Esrom. S. 92. Hvor tidlig den er blevet anerkendt, vides ikke, men da den maa betragtes som en Art af dømmende Myndighed, kan den ligesom Kongens dømmende Myndighed isvrigt næppe være saa meget gammel, og i hvert Fald ikke saa gammel, som Forf. vil. Det samme gælder om Kongens Ret til at udnævne Sandemænd. Denne Ret kan godt være meget yngre end selve Sandemandsinstitutionen og er snarest først indført i Valdemarstiden samtidig med, at Sandemændenes Kompetence udvidedes til en Række nye Sager (saaledes ogsaa K. G. Westman, Den svenska nämnden S. 89).

Konge. I Danmark behøves derimod ingen Konge. Den norske Konge Magnus kommer herved med sine Huskarle og opnaar »let under Folkets fuldkomne Ligegyldighed den tomme Kongehyldning« (S. 140). Anderledes bliver det ikke i de nærmest følgende Aar, hvor Svend Estridsen endog i lang Tid opholder sig i Sverige som Godsejer og Hirdmand hos den svenske Konge (S. 140).

I den Periode, hvor der saaledes ingen Kongemagt er i Danmark, organiseres imidlertid den danske Kirke, der udvikler sig til en selvstændig hele Riget omspændende Organisation, som selv helt styrer sine Anliggender (S. 160). Hvad der findes af Øvrighedsmagt i Landet er egentlig kun den, som udøves af Bisperne som denne Organisations Ledere (S. 161), men Bisperne bruger ogsaa deres Magt udenfor det rent kirkelige Omraade. De styrker Tingene ved til disses Fredløshed at føje Bandyling, men forlanger til Gengæld, at den af Samfundet udstødte, naar han atter vil købe sin Fred, skal købe den af dem foruden af den skadelidte og Tinget (S. 159). De arbejder ogsaa for og faar tildels gennemført en Reform af Bevisreglerne i Manddrabs-sager¹, hvorefter den, der sigtes med to Vidners Ed, skal fri sig ikke ved Mededsmænd, men ved Jernbyrd (S. 160).

Da Svend vender hjem fra Sverige, har han altsaa ingen anerkendt Plads indenfor Samfundsorganisationen. Over Ledingen har han ingen Kommando. Landets økonomiske og retlige Forfatning er i Hænderne paa Tingenes mægtige og retskyndige Høvdinge, ved Siden af hvilke Bisperne har vundet betydelig Indflydelse. Kirken er ganske uafhængig af ham (S. 170). Svend optager imidlertid nu Arbejdet for at skabe sig en Øvrighedsmagt som dansk Konge. Den Rigdom, hans Moder havde samlet til ham, benytter han til at omgive sig med en talrigere Hird, hvorved han bliver en faktisk Magthaver og derigennem en værdifuld Forbunds-fælle for Kirken, der føler Savnet af en verdslig Øvrighedsmagt, der er stærk nok til at kue de mægtige. Paa den anden Side indser Kongen, at hvis han vil opnaa en virkelig Øvrighedsmagt i Samfundet, maa det ske i Forbund med Kirken, ved at stille Hirten til Raadighed for Lov og Rets Haandhævelse (S. 170—71). Kongen bliver da fra nu af Fuldbyrderen af Lands-tingenes Fredløshedsdomme, og det bliver af ham, den fredløse maa købe sin Fred (S. 176). Disse Foranstaltninger møder dog ganske naturligt Modstand, hvilken samler sig i Kravet om Kong Haralds Love, der bliver et Feltraab ikke blot for dem, der over-

¹ Saaledes S. 160. S. 177 tales derimod om alle Fredløshedssager, hvilket ogsaa kræves af hele Udviklingen paa det paagældende Sted.;

hovedet er imod Kongens Øvrighedsmagt, men ogsaa for »de virkelig velsindede Folkeledere, Tingenes retskyndige Stormænd«, der vel indser, at en saadan Øvrighedsmagt er nødvendig, men ikke vil lade Kirken bestemme Retningslinierne for dens Udøvelse og navnlig er Modstandere af den af den gennemførte Reform af Bevisretten (S. 176—77). Det er dette Parti, som paa Isøre gennemfører Valget af Harald Hen, der imødekommer Partiets Ønske paa det sidstnævnte Punkt og derved opnaar, at den Kongemagt, Svend havde bygget paa Kirken, finder Bifald og Tilslutning hos Folket. Til Isørevalget 1074 kan tilbageføres Partidelingen mellem Tilhængerne af en krigerisk eller i det mindste militær Kongemagt, der ogsaa i Landets indre Styrelse vil drive sin Vilje hensynsløst frem, og paa den anden Side dem, der vil indføre Kongemagten »som et virksomt og heldbringende, men i sin Magtfulde begrænset Led« i Samfundsordningen (S. 178). Kernen i det første Parti er Hirten; ved dens Hjælp sætter Knud den hellige sig efter Haralds Død i Besiddelse af Kongemagten, som han med Vold vil udvikle efter Forbilledet af den Kongemagt, han kender fra Udlandet (S. 181), og efter en kortvarig Reaktion under Oluf Hunger er det igen Hirten, som gør Erik Ejegod, der regerer paa samme Maade som Knud, til Konge (S. 182—83). Harald Kesjes slette Styre under Eriks Fraværelse paa Pilgrimsfærden vækker imidlertid en saadan Misfornøjelse, at Ledingshærens Førere efter Eriks Død tager Affære og paa et nyt Isøremøde faar Niels valgt til Konge, og under ham falder Kongemagten endelig i Leje som verdslig Øvrighedsmagt med det Magtomraade, som Folket nu vil indrømme den (S. 186—87). Med Lempe lykkes det Niels at fastholde ikke faa af de Beføjelser og Indtægter, som hans Forgængere har gjort Krav paa, ja endog at forøge dem med nye, hvilket forklares ved, at han gør Kongemagten populær ved paa et vigtigt Punkt at imødekomme Folket, nemlig ved at berøve Hirten dens militære Betydning og sende Hirdmændene rundt i Landet som Ombudsmænd, hvad der i Realiteten løber ud paa en Opløsning af den og paa Indførelse af et rent civilt Regimente (S. 187—90). Dermed har Kongemagten i det hele naaet det Udviklingstrin, paa hvilket den bliver staaende indtil Valdemarstiden. Kongernes forskellige Personligheder medfører vel i den følgende Tid forbigaaende Forskydninger, hvor Svaghed og Voldsomhed i Udøvelsen af Kongemagten veksler med hinanden, som da Voldskongen Erik Emun afløser den i Længden for svage Niels (S. 204 og 208), men egentlig principielle Forandringer finder ikke Sted.

Grundlæggelsen af en virkelig Kongemagt kan selvfølgelig ikke blive uden Indflydelse paa Kirkens Stilling, men gennem hele første Halvdel af det 12. Aarh. er Ærkebiskopperne dog stadig de virkelige Ledere af Landets Politik (S. 190, 209, 232). Da Asser 1133—34 svigter Niels's fredelige Kongemagt og slutter sig til den voldsomme Erik Emun (S. 206), lægges der imidlertid Grunden til noget nyt, idet der fra da af indenfor Kirken eksisterer et Parti, der kan kaldes det kirkelige Kongeparti (S. 209). Overfor dette staar vel foreløbig et kirkeligt Selvstændighedsparti, der efter Assers Død faar Eskil valgt til Ærkebiskop, og Eskil hævder ogsaa endnu i den følgende Tid Ærkebiskoppens dominerende politiske Stilling (S. 209—10), men allerede under de senere Faser af Kampen mellem Svend og Knud viser det sig, at denne Stilling ikke længere lader sig opretholde (S. 210—11), og efter at Valdemar er blevet Enekonge, bliver dette endnu klarere. Valdemars Indgriben i Bispevalget i Roskilde 1158 er som et nyt Tidernes Tegn (efter Forf. S. 234 det første sikre Eksempel paa, at den danske Konge har øvet Indflydelse paa et Bispevalg), og Absalon forstaar ogsaa godt, at Tiderne er blevet andre, og at Kirken for Fremtiden kun kan hævde sin Magt gennem Kongemagten, hvorimod Eskil som en Mand af den gamle Skole endnu tror, at Ærkebispens Magt er større end Kongens (S. 237). Først efter Landflygtighedsperioden indser ogsaa han Nødvendigheden af at samarbejde med de nye Magthavere (S. 251). Den endelige Afslutning paa Udviklingen danner saa at sige J. L., ved hvis Fortale Biskop Gunner¹ ligesom lader Kirken give sin guddommelige Pligt til at opretholde Retsordenen i Landet fra sig og for altid lægge den over paa Kongen og hans Embedsmænd (S. 292). Som en Rest af sin fordums Magt bevarer Kirken dog fuld Selvstændighed i sine egne indre Anliggender (S. 192 og 288), og det lykkes den ogsaa, efter at den har indsat Kongen som Retshaandhæver paa de verdslige Ting, at trække sig selv og sine egne Sager bort derfra ved Etablering af en særlig kirkelig Jurisdiktion (S. 193). I Skaane bliver endelig visse Levninger af den ældre Ordning staaende langt ned i Tiden, idet

¹ Det forekommer mig noget dristigt, naar Forf. S. 291 uden videre erklærer Jydske Lov for Biskop Gunners Værk og lader Fortalen være et Udtryk for dennes særlige politiske Anskuelse, medens det S. 293 om Valdemar Sejr siges, at han kun havde meget lidt at gøre med den Lovgivning, der i hans Tid fandt Sted. Vita Gunneri, der dog ikke havde Grund til at forringe Bispens Andel i Lovarbejdet, omtaler den som bekendt i mere beskedne Udtryk (at han var nærværende ved Lovens Udstedelse og den, hvis Raad Kongen mest fulgte, Script. min. hist. Dan. II. S. 274).

Ærkebispen endnu i det 13. Aarh. udøver visse Beføjelser, som andre Steder er Kongen tillagt (S. 308).

I Forf.s Fremstilling af Kongemagtens Udvikling indtil Valdemarstiden er der et enkelt Punkt, hvor jeg ikke er sikker paa at have forstaaet ham rigtigt. De gentagne Udtalelser om, at der i Tiden mellem Harald Blaatand og Svend Estridsen ingen Kongemagt fandtes i Danmark, kunde synes at indeholde, at denne Periode, hvad Kongemagten angaar, er et tomt Rum, der helt afbryder Forbindelsen mellem Oldtid og Middelalder. Jeg gaar dog ud fra, at dette ikke er Forf.s Mening. Ellers vilde det jo ogsaa blive uforstaaeligt, at de enkelte Beføjelser, som tilskrives Kongen i den hedenske Tid (Retten til at ride Markeskel og til at udnævne Sandemænd) reddede sig over i den yngre Ret, og at hans Ret til at underholdes af Befolkningen, naar han rejste om i Landet, og forskellige gamle Ejendomsrettigheder¹ blev bevarede for ham. Meningen med de nævnte Udtalelser er vel altsaa blot den, at de Rudimenter af en Kongemagt, som fandtes under Harald Blaatand ikke efter hans Død blev udviklede videre, navnlig ikke til en virkelig Øvrighedsmagt, og at man altsaa ved Aar 1060 stod paa samme Sted som i 986 eller snarere længere tilbage, idet det Grundlag for en Udvikling, som Harald havde lagt, i Mellemtiden var gaaet tabt.

Forf.s Opfattelse gaar herefter ud paa, at en egentlig Kongemagt saa godt som ikke fandtes under Hedenskabet, at Kristendommens Indførelse skabte Muligheder for Udvikling af en saadan Magt, at disse Muligheder blev forsømte af Harald Blaatands nærmeste Efterfølgere, der var optagne af Vikingetog og af deres Herredømme over fremmede Lande, at en ny Tid imidlertid under de samme Konger forberedtes gennem Organisationen af Kirken, der som ompændende hele Riget styrkede Rigsenheden og ved at stille Bandlysningen i Retshaandhævelsens Tjeneste for første Gang skabte en virkelig Øvrighedsmagt, at Svend Estridsen ved Hjælp af sin Hird og i Forbund med Kirken forvandlede denne Øvrighedsmagt til en verdslig Magt, hvorved den danske Kongemagt i egentlig Forstand blev til, og at endelig den saaledes skabte Ordning efter nogle svære Brydningsaar faldt i Leje og blev almindelig anerkendt under Niels.

Denne Opfattelse indeholder efter min Mening meget, som er rigtigt og værdifuldt, men ogsaa — og næsten paa alle Punkter — noget, man maa tage Afstand fra. Forf.s Forkærlighed for de Konger, som fortrinsvis helliger sig fredelige Sysler, har ladet ham se skævt paa visse Punkter i Udviklingen, og hans Lyst til at

¹ S. 88 og 115.

sætte sine Synspunkter paa Spidsen har ført ham til Overdrivelse af Tanker, der i og for sig er rigtige.

Hvad først Oldtiden angaar, er det sikkert rigtigt nok, at Kongemagten i denne Periode var svag, forsaavidt som Kongen var udstyret med faa egentlige Magtbeføjelser. Dette antages jo ogsaa af Steenstrup¹, der dog lader Kongen betyde adskilligt mere, end Forf. vil, og derfor ogsaa stærkere betoner Rigsenheden, hvis eneste Organ Kongen var. Paa det sidste Punkt er jeg i det væsentlige enig med Forf., ikke blot som tidligere nævnt, naar han lader Rigsenheden indtræde senere end Steenstrup, men ogsaa naar han efter den formelle Etablering af Enheden endnu i lang Tid lader Kongen som Centralorgan have forholdsvis ringe Betydning overfor de mange stedlige Magtcentre. Halvdan Koht har i sin Afhandling »Kampen om Magten i Norge i Sagatiden«² stærkt fremhævet de første Aarhundreder efter Rigs-samlingen som en Landskabsmodsætningernes Tid, der mere er opfyldt af Kampe foranledigede ved denne Modsætning og tenderende mod at overvinde den end af Kampe mellem Konge og Aristokrati om Omfanget af Kongemagten. Den her udtalte Tanke indeholder sikkert noget, der ogsaa har Gyldighed for Danmark, selv om de Landskabsmodsætninger, der her skulde overvindes, maaske var mindre end i Norge. Medens jeg altsaa forsaavidt maa slutte mig til Forf., maa jeg paa den anden Side mene, at han reducerer Kongemagten i Oldtiden for stærkt, naar han bortset fra et Par specielle og ret betydningsløse Beføjelser, der sandsynligvis i Virkeligheden først tilhører en senere Tid, lader den saa at sige være udtømt i Ledelsen af Offerfesterne. Billedet maa for det første utvivlsomt suppleres paa et enkelt Punkt, nemlig med Kongens Stilling som Hærfører; med Hensyn hertil kan jeg ganske henholde mig til Steenstrups Bemærkninger i »Danmarks Riges Historie«³. Men dernæst maa det ikke overses, at hvis Kongen har indtaget en ledende Stilling indenfor Gudsdyrkelsen, kan dette have betydet noget andet og mere end blot dette, at han forestod Offerfesterne. Det maa have forlenet ham med en religiøs Autoritet, der ogsaa uden at være udpræget i retlige Beføjelser faktisk kan have givet ham stor Indflydelse.

Forf.s Antagelse af, at Harald Blaatands Overgang til Kristendommen har styrket Kongens Stilling, idet den har sat ham i Stand til at tiltage sig en Del af den Magt, som Høvdingene

¹ Danmarks Riges Historie I S. 168—174.

² (Norsk) Hist. Tidsskr. 5. Rk. IV S. 283—319.

³ I S. 170.

havde skaffet sig i deres Egenskab af Goder, har Berøringspunkter med en Opfattelse, Sars har gjort gældende med Hensyn til Norge, hvor Kristendommens Indførelse efter ham politisk skal have betydet en Vinding for Kongemagten paa Bekostning af Aristokratiet. For Forf. har Spørgsmaalet ikke stor Interesse, da de Muligheder for en Magtforøgelse for Kongen, som Trosskiftet kan have indebaaret, efter hans Syn paa den følgende Tid i hvert Fald ikke er blevet udnyttede, og han forfølger det da heller ikke nærmere. Accepterer man imidlertid ikke Forf.s Opfattelse paa det sidste Punkt, faar Spørgsmaalet stor Interesse, men Besvarelsen af det er selvfølgelig vanskelig. Paa den ene Side kan man gøre Forf.s Synspunkt gældende, hvilket dog forudsætter, at de Høvdinger, som Kongen skal have fortrængt, virkelig var Goder, og at dette var Grundlaget for deres politiske Magt¹, paa den anden Side kan man mene, at hvis Kongemagtens Betydning i hedensk Tid væsentlig har beroet paa Kongens religiøse Autoritet, maa Kristendommens Indførelse være blevet skæbnsvanger for den, idet Kongen, hvilken Rolle han end kom til at spille under Overgangen til den nye Tro og ved Organisationen af Kirken, aldrig kunde blive Formidleren af Folkets Forhold til Gud paa samme Maade som under Hedenskabet. Jeg selv finder det sandsynligst, at Trosskiftet har svækket Kongemagten, og ser heri en af Grundene til, at den først sent kommer til virkelig Udvikling, men jeg vil dog ikke benægte, at Svækkelsen kan have været mindre, end man skulde tro, fordi mange af de Forestillinger, som fra gammel Tid havde været knyttede til Kongedømmet, kan være fulgte med over i Kristendommen, skønt Grundlaget for dem ikke længere var til Stede. Maaske bunder den Ærefrygt, der i senere Tid omgav Kongens Person, dybest set i saadanne gamle Forestillinger.

Meget angribeligt er efter min Mening det Punkt i Forf.s Lære, hvorefter Tiden mellem Harald Blaatand og Svend Estridsen skal have været en med Hensyn til Udviklingen af Kongemagten fuldkommen død Tid. Nogen virkelig Begrundelse heraf giver Forf. ikke, og hele Opfattelsen bunder maaske tildels i hans Mangel paa Sympati for, hvad han kalder den danske Vikingekongeslægt, der ved sin udadvendte Virksomhed forsømte det, som i hans Øjne burde have været det væsentligste. At Svend Tveskæg var meget fraværende paa Vikingetog, og at Kongerne senere i længere Tid tillige var Konger over fremmede Lande,

¹ Dette benægtes for Norges Vedkommende af H. Koht i en for nogle Aar siden offentliggjort Afhandling, hvori han imødegaa Sars's Opfattelse, (Norsk) Hist. Tidsskr. 5. Rk. IV S. 409—23.

hvor de mest opholdt sig, berettiger dog ikke til at slutte, at de slet ikke har bekymret sig om Danmark. Hvis Fraværelsen i Udlandet til Tider rent faktisk kan have svækket Udøvelsen af Kongemagten, maa paa den anden Side Bekendtskabet med de fremmede Forhold og ikke mindst Knud den stores engelske Kongedømme have fremkaldt nye Forestillinger om, hvad den danske Kongemagt burde betyde, og naar man erindrer, hvad der berettes om Styret i Norge under Svend Alfifason, bliver det meget usandsynligt, at der i Danmark intet skulde være sket til Virkeliggørelse af disse Forestillinger. At Knud har interesseret sig for Forholdene i Danmark, kan da ogsaa ses af hans aabne Brev til det angelsaksiske Folk angaaende Romerrejsen 1027. I det Brudstykke af dette Brev, som Forf. anfører S. 136, siger Knud, at han har talt med Kejseren, Paven og de tilstedeværende Fyrster om Befolkningens Behov i hele sit Rige, baade Englændernes og Danskernes, og gennemlæser man Brevet i dets Helhed, bliver det end klarere, at han har følt sig forpligtet overfor Danmark ikke mindre end overfor England. Det er derfor uberettiget uden videre at gaa ud fra, at engelsk Paavirkning i Knuds Tid intet har betydet for Udviklingen af den danske Kongemagt. Maaske har Væksten af denne ikke været særlig stor, maaske er ogsaa noget af det nye ikke blevet tilstrækkelig befæstet; udelukket er det i hvert Fald ikke, at allerede Knud har søgt at hævde visse af de Rettigheder, som først i Slutningen af det 11. Aarh. eller lidt senere bestemt kan godtgøres at tilkomme Kongen¹. Særlig kunde jeg tænke mig, at Kongens Indtægtskilder paa denne Tid er blevet forøgede med nye.

¹ Paa et Par Punkter, hvor man har ment at kunne paavise engelsk Indflydelse, har Forf. afvigende Anskuelse. Den jyske Sysselinddeling, som Steenstrup nærmest opfatter som en Efterligning af den engelske Inddeling i Shires, vil han saaledes i Tilslutning til Schück, Studier i Ynglingatal (Upps. Univ. Årsskr. 1910) S. 166 flg. lade være indført af de af Adam af Bremen omtalte svenske Konger i Jylland i Begyndelsen af det 10. Aarh. (S. 115). Naar han til Støtte herfor henviser til, at i Sverige var Syssel den almindelige Betegnelse for et Skatteoppebørselsdistrikt, er dette dog ikke helt rigtigt, og det paastaas heller ikke af Schück, der netop fremhæver, at der ikke fandtes Sysler i Sverige. Schück antager imidlertid af forskellige Grunde (se anf. V.), at Syssel har været Betegnelse for undertvungne skatskyldige Lande, og altsaa henpeger paa en Erobring, og det er derfor, han sætter Jyllands Sysler i Forbindelse med de ovennævnte svenske Konger. Syssel betyder dog i og for sig blot et Embedsomraade, og nogen Nødvendighed for at lade Sysselinddelingen være Resultatet af en Erobring er der ikke. Derimod er det meget sandsynligt, at Syslet oprindeligt har været tænkt som et Oppebørselsdistrikt. — Det andet Punkt er Møntvæsenet, hvis endelige Ordning i Reglen tilskrives Knud den store, der skal have fulgt engelske Forbilleder, medens det efter Forf. først er Harald Hen, der prin-

Teorien om, at Kirken og dens Organisation har haft Betydning for Styrkelsen af Rigsheden og for Kongemagtens Udvikling, er sikkert i al Almindelighed rigtig. Med Hensyn til det første Punkt kan der vel ingen Tvivl være, og det skal jeg ikke komme nærmere ind paa. Med Hensyn til det andet har jeg selv i mine Forelæsninger over den danske Retshistorie hævdet, at Kirken har været virksom for en Udvidelse af Kongemagten og navnlig for Anerkendelsen af Kongens Ret til at byde og forbyde under Trussel om Straf og for Befolkningens dertil svarende Lydighedspligt. Forf. gaar imidlertid som ovenfor vist langt videre, idet han lader Kirkens egen Udøvelse af Øvrighedsmagt i verdslige Anliggender danne Forløberen for Kongens og i en Periode lader Bispemagten som Rigsmagt træde i Kongemagts Sted. Først efter at Kirken paa denne Maade har beredt Vejen og indset, at den dog ikke selv kan udrette alt, lægger den den verdslige Øvrighedsmagt i Kongens Haand. Selvfølgelig maa det være et Korrelat til denne Teori, at Kirken var en ganske selvstændig Organisation, der helt styrede sine egne Anliggender, og navnlig at den var ganske uafhængig af Kongen. Det antages derfor ogsaa, at Kongen var uden Indflydelse paa Bispevalgene, der straks fra først af foretoges af Domkirkernes Gejstlighed i Forening med Bymenigheden eller Bymenighederne, altsaa i Realiteten som den kanoniske Ret krævede det (S. 160). Jeg kan ikke se rettere, end at Forf. her gaar altfor vidt, og at hans

cipielt har hævdet Møntretten for Kongen og i alt Fald gennemført, at Udmøntningerne fandt Sted efter hans Bestemmelse (S. 179). Det maa ogsaa indrømmes, at der ikke haves noget egentligt Bevis for, at Knud har truffet en almindelig Ordning af Møntvæsenet, og at meget taler for, at dette under Harald Hen har været Genstand for en større Reform, hvad ogsaa tidligere er fremhævet af C. Weibull (Hist. tidskr. f. Skåneland VI S. 103—04). Dermed er dog ikke sagt, at Forf. har Ret, naar han S. 138 hævder, at Udmøntningen paa Knud den stores Tid har været en Privatsag; og at baade Købmænd og Hovdinge dengang har slaaet Mønt, og S. 161, at disse private Udmøntninger senere er blevet fortrængte af Udmøntning ved Biskopperne. Det er iøvrigt ikke klart, om Forf. mener, at der har været en Tid, hvor kun private har slaaet Mønt. Udtalelserne S. 138 kan give Indtryk deraf, men da han S. 129 omtaler Svend Tveskægs Udmøntninger og S. 136 siger, at Knud under sine Besøg i Danmark medførte Møntmestre, er det dog maaske ikke hans Mening. Jeg gør opmærksom paa, at han S. 138 blandt de Byer, hvor der sloges Mønt i Knuds Tid, ikke medtager Lund. Med Hensyn til de danske Biskoppers Møntret i senere Tid antages det S. 179, at den stammer fra et Kompromis, som Harald Hen, da han indførte Møntregalet, har maattet slutte med de Biskopper, der tidligere havde slaaet Mønt. Denne Antagelse, der, som det vil ses, hænger sammen med Teorien om Biskopperne som Møntherrer i den nærmest foregaaende Tid, lader sig sikkert ikke opretholde, jfr. L. Weibull i Hist. tidskr. f. Skåneland V S. 199—202.

Paastande dels er uden tilstrækkelig Hjemmel i Kilderne, dels ligefrem kommer i Strid med dem.

Hele Teorien hænger selvfølgelig sammen med Forf.s Opfattelse af Kongemagtens Stilling i Perioden før c. 1060, baade med den ringe Interesse, Svend Tveskæg og Knud den store skal have haft for deres danske Kongemagt, og med det faktisk ganske kongeløse Tidsrum, der skal have foreligget under Svend Estridsens formentlige Fraværelse i Sverige ved Midten af det 11. Aarh., og hvis man ikke følger Forf. her, taber hans Teori allerede meget i Sandsynlighed. Væsentlige Led af den kunde dog være rigtige ogsaa under denne Forudsætning, og det er derfor nødvendigt at betragte Teorien noget nærmere.

Paa Forhaand kan indvendes imod den, at den danske Kirkes Udvikling efter den kommer til at staa underlig isoleret og bliver vanskelig at passe ind i den almindelige kirkelige Udvikling. Den Selvstændighed og Uafhængighed af den verdslige Magt, som Kirken andetsteds kun langsomt kæmper sig frem til, faar den danske Kirke saa at sige i Vuggegave. Der bliver ingen Plads i Udviklingen for Indvirkning af de gregorianske Ideer før helt ind i det 13. Aarh., og disse Ideer spiller da heller ingen Rolle hos Forf. og berøres overhovedet først i Anledning af Striden med Jakob Erlandsen, og da kun rent i Forbigaaende og som noget mere underordnet, medens Striden i Hovedsagen ses som Udtryk for skaansk Provinsialisme¹. Særlig sættes de ikke i Forbindelse med Eskils Hævdelse af den frie og selvstændige, af den verdslige Magt uafhængige Kirke (S. 236). Eskil er nok efter Forf. stærkt paavirket af fremmed Kirkekultur, men hvor det gælder Kirkens Forhold til Kongen, er han en Mand af den gamle Skole.

Ogsaa et andet Moment maa paa Forhaand fremkalde Tvivl, nemlig den danske Kirkes mangelfulde Organisation indtil langt ned i det 11. Aarh. Først omkring 1060 bliver Episkopatforfatningen endelig og fuldt udbygget, bortset fra Ærkesædet, der er endnu yngre, og Domkapitlerne tilhører endda Tiden efter 1060. Det eneste, der maaske kunde anføres til Sandsynliggørelse af, at Kirken i det 11. Aarh. var i Stand til at hævde en omfattende verdslig Magtstilling, er Odinkars Personlighed, men selv bortset fra, at der mangler sikre Holdepunkter for en Bedømmelse

¹ S. 308. Naar der her tales om de moderne Teorier om Kirkens Stilling til Staten, der hævdedes af Tidens Paver fra Innocens 3. til Gregor 9., maa Læseren nærmest faa det Indtryk, at Teorierne overhovedet først stammede fra det 13. Aarh.

af hans Betydning udenfor det rent kirkelige, er han alene dog ikke i Stand til at forklare alt.

Hvad dernæst angaar de mere specielle Forhold, som efter Forf. skal være Udtryk for Kirkens rent verdslige Magtudøvelse, er Hovedpunktet, at Kirken til Tingenes Fredløshed føjede Bandlysning og jævnsides Tingene krævede Fredkøb af den udstødte, naar han vilde genoptages i Freden. At Kirken bandlyste fredløse, er en Ordning, som kendes fra Udlandet, hvor den var Modstykket til Statens Pligt til at straffe bandlyste, men jeg ved ikke, hvorpaa Forf. vil støtte, at den her i Landet kom til at spille en Rolle netop i det 11. Aarh. og da var Udtryk for en selvstændig Aktion fra Kirkens Side. Saxos Meddelelse om, at den Hirdmand, som udstødtes af Hirten, paa Knud den stores Tid blev bandlyst af Biskopperne i alle hans tre Riger, kan dog ikke afgive nogen Støtte. Med Hensyn til Kirkens Ret til Fredkøb synes Grundlaget for Forf.s Teori herom efter en Bemærkning S. 159 nærmest at være nogle Bestemmelser i Sk. L., som indrømmer Ærkebispens Ret til Del i Retsbøderne, hvilken Ret formodes ogsaa at have været anerkendt med Hensyn til Fredkøbet. Det sidste antydes nu i hvert Fald ikke noget Sted, og selv med Hensyn til Bøder af anden Art kan der næppe sluttes noget fra Bestemmelserne. De fleste af dem har kun Kirkestraf for Øje. Dette gælder utvivlsomt om V—38 (121), hvor Tremarksbøden ligesom den tilsvarende Bøde i E. sj. L. I—33 er Straf for Mened, og ganske sikkert ogsaa om Bestemmelser som II—15, III—13, V—18 og 25 (43, 57, 102, 108). Der tænkes her paa Handlinger, der foruden at være Forbrydelser efter verdslig Ret ogsaa var det efter kirkelig, hvad f. Eks. kunde være Tilfældet med Voldshandlinger, der paadrog Kirkestraf, naar de blev begaaede i Helg, J. L. II—86, eller med Krænkelse af Kirkefreden, E. sj. L. II—8. Paa samme Maade forholder det sig rimeligvis med VII—2 (137). Alle disse Bestemmelser, der iøvrigt blot i Almindelighed forudsætter Muligheden af Bøder til Ærkebispens eller udtaler det negative, at der under visse Omstændigheder (Vaade o. lign.) ikke skal bødes til Konge eller Ærkebisp, maa derfor lades ude af Betragtning, og de frembyder heller ikke noget for skaansk Ret særligt, jfr. E. sj. L. III—15 og J. L. III—36, II—49 og 50, hvilke sidste Forskrifter især er oplysende med Hensyn til den rette Forstaaelse. Særlige for Sk. L. er derimod IX—5 (172—73) og XV—3 (228), hvor Talen dog er om Tokkebøder, der tilkommer enhver Jorddrot, derunder ogsaa Kongen og Ærkebispens, til hvem de blot udredes med et større Beløb end det sædvanlige, samt IV—1, 3 og 4 (67, 69, 70). Disse

sidste Bestemmelser viser dels, at den biskoppelige Domstol i Skaane fakultativt kunde benyttes ved Siden af de verdslige Domstole i visse private Sager af rent verdslig Karakter, hvor da den, der ikke vilde rette for sig efter en Forelæggelse af Domstolen, maatte bøde til Ærkebispem, dels at den biskoppelige Domstol var, som det synes, udelukkende kompetent i Sager angaaende Kirkevej, og at de til Afgørelse af saadanne Sager udmeldte Nævninger ifaldt Bøder til Ærkebispem, naar de ikke efterkom Udmeldelsen. Bestemmelsen om Kirkevej tillader klart nok ingen videregaaende Slutninger, og de andre Bestemmelser heller ikke, da det ikke drejer sig om Fredløshedssager eller Bødesager, men om hvad man nu vilde kalde private Sager, og de Bøder, der er Tale om, blot er Bøder for ikke at efterkomme et Paalæg af Domstolen. Det hele er sikkert kun at opfatte som en Begyndelse til den i senere Tid almindelige Praxis, at private Sager mellem Lægmænd indbragtes for de kirkelige Domstole i Stedet for for Tingene, en Praxis, som først standsedes kort før Reformationen. Saaledes er Bestemmelserne ogsaa blevet opfattede af Matzen¹. Der er da næppe i Sk. L. noget Grundlag for den Antagelse, at Ærkebispem en Gang skulde have haft Ret til Fredkøb og Bøder i rent verdslige Sager, og end mindre kan et saadant Grundlag paavises for de andre Bispers Vedkommende. Havde en saadan Ret en Tid lang været anerkendt, vilde Kirken vel ogsaa have kæmpet for at bevare den, saa at Sporene i den senere Ret vilde være meget tydelige. Med hvad jeg her har udviklet, vil jeg ikke benægte, at Ærkebispem paa visse rent verdslige Omraader kan have indtaget en Særstilling, hvorpaa nok enkelte Ting i Sk. L. kan tyde, f. Eks. Størrelsen af de ovenfor omtalte Tokkebøder, der er ligesaa store som Kongens, men jeg ser ingen Grund til at opfatte dette som en sidste Rest af en i ældre Tid bestaaende mere almindelig Ordning, der da ogsaa omfattede de andre Landsdele. Langt snarere drejer det sig om en skaansk Særudvikling, der tilhører Tiden efter Ærkesædets Oprettelse, vel snarest de store Ærkebispers Tid.

Et andet Forhold, der anføres som Vidnesbyrd om Kirkens Indgriben paa rent verdsligt Omraade i den Periode, der gik forud for Grundlæggelsen af Kongens Øvrighedsmagt, er den Reform af Bevisretten, den paa denne Tid skal have arbejdet for og tildels faaet gennemført². Forf. optager her en Tanke,

¹ Forelæsn. over den danske Retshistorie. Off. Ret I S. 41.

² Det antages ogsaa S. 160, at Kirken til den nævnte Tid skal have fordret af Tingene, at de skulde gøre Manddrab til en Forbrydelse, som Tingene havde at straffe saavel som Tyveri og Mord. Hvad der er Grundlaget for denne Antagelse, er mig ikke klart.

som er fremsat af Ræder¹ og N. Cohn², men det drejer sig kun om en usikker Hypotese, der alene kan bygges paa Tilbageslutninger fra, hvad Saxo fortæller om Harald Hens Lovgivning. Saxo fortæller herom, at Harald gav Ret til at fæste Befrielsesbevis overfor Anklage (*adversum provocationem restipulandi jus edidit*) og indrømmede Forsvaret en bedre Stilling end Anklagens Bevismidler, eller, som det ogsaa udtrykkes, at han gav Sagsøgte Sagsøgerens Ret med Hensyn til Gendrivelse af Anklagen, medens der forinden ikke var Adgang til at vise denne tilbage ved Forsvar, naar den støttedes af Vidners Udsagn³. I de Betragtninger, hvormed Saxo ledsager Gengivelsen af denne Lov, forudsætter han, at den betød, at der var Adgang for Sigtede til at føre Befrielsesbevis ved Partsed med Mededsmænd, og man plejer derfor at opfatte Harald Hens Reform, saaledes som den fremstilles hos Saxo, som gaaende ud paa at erstatte Vidnebevis fra Sagsøgerens Side med Meded fra Sagsøgte. Da dette nu ikke kan være rigtigt, hvis det skal forstaaes derhen, at Vidnebeviset er det oprindelige og Mededen først indført af Harald, har Ræder og Cohn foreslaaet den Løsning, at der under Haralds Forgængere efter kirkelig Tilskyndelse⁴ er gjort Forsøg paa at give Vidnebeviset en mere fremskudt Plads i Bevissystemet end tidligere, Forsøg, der maaske endog har ført til visse Resultater, og at Haralds Lovgivning har betegnet en Reaktion herimod til Fordel for Mededen. Cohn finder det i det hele lidet sandsynligt og ogsaa daarligt stemmende med Ælnods Ord, at Harald har nøjedes med blot at stadfæste gældende Ret⁵; det er langt rimeligere, at det har drejet sig om ældre Ret, som var sat ud af Kraft, og som Harald har lovet at genindføre. Dette er meget rimeligt, og der er derfor ogsaa en Mulighed for, at Forklaringen af Saxos Meddelelser om Haralds Bevisreform træffer det rette, men om andet og mere end en Mulighed er der ikke Tale. Der maa ogsaa regnes med den Mulighed, som J. Olrik nævner⁶, nemlig at Saxos Henførelse af den nævnte Reform til Harald beror paa, at Krav om Indskrænkning af Mededens Anvendelse og om større Raaderum for Vidnebeviset paa hans egen Tid er blevet mødt med en Henvisning til »Haralds Love«, hvilke Saxo har henført til Harald Hen, hvorved denne for ham

¹ Danmark under Svend Estridsen og hans Sonner S. 281, 296—98.

² Harald Hens Love (Jur. Tidsskr. 1916 S. 233 flg.).

³ Saxo S. 571—72.

⁴ Saaledes i hvert Fald Ræder S. 296.

⁵ Dette antages som bekendt af J. Olrik i hans Afhandling om Harald Hens Love (Hist. Tidsskr. 7. R. II. S. 179 flg.).

⁶ Hist. Tidsskr. 7. R. II. S. 193.

er kommet til at staa som den, der havde indført Mededen. Som fremhævet af Cohn¹ kan det ogsaa have haft Betydning for Udformningen af Saxos Opfattelse, at Vederloven, som af ham henførtes til Knud den store, og i hvilken han kan have set et Udtryk for den almindelig gældende Ret paa denne Konges Tid, altsaa før Harald Hen, i større Sager lader Vidnebeviset udelukke Meded. Grundlaget for Tanken om en af Kirken under Svend Estridsen gennemført Reform af Bevisretten er saaledes ikke meget solidt, i hvert Fald ikke saa lidt svagere end den, der læser Forf.s Skildring deraf, maa tænke sig, og dertil kommer, at det, selv om en saadan Reform virkelig er blevet gennemført paa Svends Tid, ingenlunde er givet, at det er Kirken, der helt paa egen Haand har sat den i Værk. Den kan ligesaa godt være gennemført af Kongen efter kirkelig Tilskyndelse. Med Hensyn til det nærmere Indhold af den formodede Reform er jeg ikke enig med Forf., der antager, at den gik ud paa Indførelse af den Regel, at Anklagede, naar Anklagen støttedes af Vidner, ikke skulde kunne fri sig ved Meded, men kun ved Jernbyrd, men dette Punkt maa jeg afstaa fra at komme dybere ind paa².

Med Hensyn til Kirkens Uafhængighed af Kongen i det 11. Aarh. er det vigtigste Punkt som allerede nævnt Bispevalget. Forf.s Opfattelse af dette strider ganske mod de herskende Anskuelser, hvorefter den kanoniske Valgmaade først trænger igenem i Løbet af det 12. Aarh., medens det i ældre Tid er Kongen,

¹ Jur. Tidsskr. 1916. S. 236.

² Saxo, hvis Fremstilling danner Grundlaget for hele Hypotesen, hentyder ikke blot ikke til, at det var Anvendelsen af Jernbyrd, Harald Hen vilde begrænse, men hans Ord udelukker det ligefrem. Efter ham gik Haralds Love ud paa, at Sagsøgte skulde have Ret til at føre Befrielsesbevis, medens der ikke tidligere havde været Adgang til Forsvar overfor Vidner, men Jernbyrd var ogsaa en Art Befrielsesbevis. Saxo maa derfor være gaaet ud fra, at Vidnebeviset før Harald Hen var umiddelbart fældende, hvad det ogsaa var efter Vederloven. I sine egne Betragtninger over Loven blander Saxo vel paa en uklar Maade Tvekampen ind, idet han siger, at den skal være blevet udryddet ved Haralds Reform, men vil man under Hensyn hertil antage, at Vidnebevis tidligere vel udelukkede Meded, men ikke Forsvar overhovedet, maa Resultatet blive, at Reformen under Svend Estridsen har villet indføre Tvekamp i Stedet for Meded, hvor der var Vidner. At Bevis ved Vidner i Tiden mellem Harald Hen og Fr. 28. Dec. 1200 ikke ved nogen Art Forbrydelser kunde tvinge Sagsøgte til Jernbyrd, er heller ikke antageligt og kan hverken sluttes modsætningsvis af Forordningen eller støttes paa den af Cohn paaberaabte Udtalelse hos Saxo om, at den Skik at afgøre Tvistigheder ved Ed (der tænkes paa Modsætningen til Tvekamp) endnu paa hans Tid haardnakket fastholdtes af Danerne. Der behøver ikke at ligge heri, at Vidnebevis paa Saxos Tid slet ikke havde nogen Betydning, end ikke den i visse Sager at tvinge til Jernbyrd med Udelukkelse af Meded.

der ansætter Bisperne. Der er her et Punkt, hvor jeg slet ikke forstaar, ad hvilke Veje Forf. vil naa sit Resultat. Af Valg ved Domkirkernes Gejstlige findes der, saa vidt jeg ser, ikke noget Spor før efter Aar 1100. Derimod haves der som bekendt mange Vidnesbyrd i Kilderne om Kongens Ansættelse af Biskopper¹, men da Dr. Ellen Jørgensen allerede har berørt dette Spørgsmaal ovenfor S. 292—93, skal jeg ikke komme nærmere ind derpaa. Kun vil jeg tilføje, at de nævnte Vidnesbyrd ikke blot findes hos Adam af Bremen², men ogsaa i Roskildekroniken.³ Forf. indrømmer da ogsaa S. 207 med Henblik paa denne, at Kongen har øvet Indflydelse paa Bispesnævnelserne efter Fodevigslaget, skønt Kroniken netop her er mindst tydelig, men han lader ganske vist Kongen være et blot Redskab i Assers Hænder, og erklærer bestemt, at Valgene formelt foretoges efter de kanoniske Regler.

Den Skildring, Forf. giver af Kongemagtens Udvikling i Svend Estridsens senere Aar, synes det vanskeligt at finde nogen egentlig Hjemmel for i Kilderne, men jeg vil dog ikke derfor paastaa, at det ikke kan være rigtigt, at disse Aar har betydet noget for Kongemagten. Jeg finder endog dette meget sandsynligt, baade paa Grund af det Indtryk, Kilderne i Almindelighed giver af Svend Estridsen som Konge, og fordi det, at man ved Valget efter hans Død foretrak den føjelige Harald Hen, tyder paa, at hans Regering har været kendetegnet ved en kraftigere Magt-udfoldelse. I særlig Grad berettiget bliver en saadan Slutning, hvis man — hvad jeg som ovenfor antydet er tilbøjelig til — opfatter Haralds Lovgivning som et Løfte om Tilbagevenden til en ældre Retstilstand, og end mere, hvis Knud den helliges Regering igen ses som en Reaktion mod Haralds med Genoptagelse af Tendenserne fra Faderens Tid. Det første er Forf.

¹ At Kongerne i det 11. Aarh. og endnu noget senere har ansat Bisperne, antages ogsaa senest af C. Weibull i *Hist. tidskr. f. Skåneland* VI S. 269 og L. Weibull, *ibid.* V S. 189.

² Det eneste Spørgsmaal, Adam synes at kunne give Anledning til, er, om Ærkebispens af Bremen ikke til Tider handlede paa egen Haand uden at spørge Kongen, jfr. navnlig IV 2, hvor det siges, at Ærkebispens, da en af ham indviet Bisp paa Hjemrejsen var omkommen ved Skibbrud, satte en anden i hans Sted (subrogavit). At der undertiden, saaledes II 72 og IV 3, kun tales om Ærkebispens Indvielse, udelukker dog selvfølgelig ikke, at Kongen forinden kan have taget Bestemmelse. Med Hensyn til Adams Meddelelser om, at det var Svend Estridsen, der iværksatte den nye Stiftsinddeling, som fandt Sted kort før 1060, erindres, at de bekræftes baade af Ælnod (Vitæ Sanct. Dan. S. 86) og af Lundeneologiet (L. Weibull's Udg. S. 69).

³ *Script. min. hist. Dan.* I. S. 23, 25 (hvor Ordene cum omni clero Selandensis ecclesie hører til doluit, ikke til intronizavit), 26, 30.

jo i det hele enig i, medens jeg ikke er sikker paa, hvad han mener om det sidste. Hvad der fortælles om Svends Forhold til Kirken, taler dernæst stærkt for, at han har udøvet sin Magt i Forstaaelse med denne og efter Tilskyndelser af dens Mænd, og da disse utvivlsomt var interesserede i en kraftig Haandhævelse af Freden, er det rimeligt, at Tilskyndelserne bl. a. har været rettede herpaa. Saa langt kan jeg følge Forf., men videre end til disse Formodninger synes jeg vanskeligt man kan komme, og jeg kan derfor ikke tillægge hans meget sindrige Udredning af Enkelthederne i Udviklingen nogen større Værdi.

Med Hensyn til de Forandringer i Kongens Forhold til Fredshaandhævelsen, som Forf. henfører til Svends Regeringstid, kan det som antydnet være rimeligt nok, at han har virket kraftigere for Freden, end man var vant til, og ogsaa, at han i dette Øjemed har stillet sin Magt til Raadighed ved Fuldbyrdselsens af Fredløshedsdomme, men dette sidste bør dog sikkert ikke opfattes som noget ganske nyt paa hans Tid, saa lidt som det betød, at fra nu af var Kongen altid Fuldbyrderen. Muligheden for en Indgriben fra Kongens Side var straks fra først af givet derved, at Fredløsheden unddrog den fredløse al Retsbeskyttelse, og paa den anden Side finder man endnu paa Landskabslovenes Tid Spor af, at Dødsstraffe kunde fuldbyrdes af den private forurettede. Hvad 40 Marks Boden som Fredkøb angaar, er der dernæst ingen Hjemmel til netop at henføre den til Svend Estridsen. Den var sikkert kendt under Knud den hellige, men om den var ældre og hvor meget ældre, ved man ikke. En Tradition hos Saxo, paa hvilken der selvfølgelig ikke kan bygges noget afgørende, lader 40 Marks Boden være almindelig Mandebod paa Knud den stores Tid, hvad dog efter nogle skal forstaaes om den engelske, ikke om den danske Mandebod¹, og lader Knud indføre den i Vederloven, ogsaa som Bøde til Kongen. Det sidste stemmer dog ikke med Svend Aggesens Vederlovshistorie Kap. 10.

Efter min Mening er iøvrigt Vendepunktet i Kongemagtens Udvikling retlig set ikke netop Kongens Overtagelse af Fuldbyrdselsens af Tingenes Fredløshedsdomme, men derimod Anerkendelsen af hans Ret til at byde og forbyde under Trussel om Straf og af Befolkningens dertil svarende Lydighedspligt. Det er denne Ret og Pligt, der danner Forudsætningen for Kongens lovgivende og dømmende Myndighed, og det er Retten til at befale, der sætter ham i Stand til virkelig at regere Landet. Det første sikre Spor af, at Kongen har søgt at hævde en saadan Ret, finder

¹ Saaledes L. Holberg, Dansk Rigslovgivning S. 97.

jeg i Ælnods Beretning om, at Knud den hellige paabød Overholdelsen af de kirkelige Højtidsdage og Fastetider ved en kongelig Forordning, i hvilken der var fastsat Straf (*vindicta proposita regali edicto . . . statuere*)¹, altsaa nok i Slutningen af det 11. Aarh., men ikke netop under Svend. At det nye Magtmiddel har været brugt før Knud den helliges Tid, er dog tænkeligt, og en Passus i Ælnods dunkle Omtale af Harald Hens Lovgivning (*regali studebat auctoritate decernere*) lader sig tyde i denne Retning. Dog behøver der ikke at ligge noget særligt heri, og hvis Ælnods Ord om, at Vendelboerne (under Knud) regnede det for en Skam at bøje sig for Kongens Bud og at anse sig selv for ringere end den kongelige Magt², tør opfattes som en Antydning af, at Modstanden mod Knud ogsaa netop var Modstand mod hans Forsøg paa at tvinge Folket til at lyde hans Bud, taler de for, at Knud var den første, der forsøgte noget saadant.³

Forf.'s Skildring af Brydningstiden fra Harald Hen til Niels kan jeg ikke gaa ind paa i Enkeltheder. Det forekommer mig

¹ Vitæ Sanct. Dan. S. 101. Jfr. ogsaa i Passio (*ibid.* S. 66) angaaende Tienden Ordene *regaliter et potenter deterrere*.

² Vitæ sanct. Dan. S. 104 (*pudori deputantes regiis institutis cedere et sese inferiores quam regiam potestatem existimare*).

³ Dette er forsaavidt ogsaa Forf.'s Mening, som han S. 181 lader der være det særlige ved Knuds Ledingsudbud, at Kongen her for første Gang forsøger paa egen Haand at tage Bestemmelse om et Krigstog uden at søge Tingenes Tilslutning dertil. Dette kan dog næppe siges at ligge i Kilderne. Ved at forstaa Ordene i Passio og hos Ælnod bogstaveligt kan man vel komme til, at Knud selv udbød Ledingen (i Passio staar dog *ex precepto regis et principum*), men ikke til, at dette var noget nyt og usædvanligt. Ælnod antyder ikke, at Ledingsudbudet som saadant vakte nogen- somhelst Modstand; det er alene Knuds Udeblivelse, som fremkalder Misfornøjelse, og da man tilsidst paa Grund af den fremrykkede Aarstid beder om Hjemlov, tilbyder man af sig selv, at Flaaden næste Foraar skal være rede til at drage, hvorhen Kongen bestemmer (*Vitæ Sanct. Dan. 99—100*). Heroverfor kan ikke anføres de ganske vage og ubestemte Udtryk i Passio (*ibid.* S. 67), at der var nogle, som, fordi de af et misundeligt og djævelsk Sind modsatte sig hans Hæder (*honoris, ikke hortationi* som i de ældre Udgaver) og herlige Dyd og derfor ønskede at afholde Mængden fra at drage til Anglerne, hemmelig ophidsede hans egen Broder Olaf imod ham, særlig da Modstanden imod Kongen ifølge dem kun skal have ytret sig i Bestræbelser for at sætte Splid mellem ham og hans Broder. Heller ikke Saxo og Svend Aggesen taler om Modstand mod Ledingsudbudet, og det er kun i Knytlinga Kap. 43 (i Referatet af Forhandlingerne forud for Flaadens Opløsning), at der findes en enkelt Hentydning dertil, som dog allerede af den Grund maa være uden Betydning, at Sagaens Fremstilling iøvrigt slet ikke er bygget over den deri udtrykte Tanke. De Bøder, som Forf. S. 182 lader Knud idømme de Bønder, der ikke mødte efter Udbudet, fordi der ingen Tingsbeslutning forelaa, er da ogsaa i Kilderne, forsaavidt disse overhovedet taler om Bøder, Bøder for Ledingsbrud og ikke for Udeblivelse fra Ledingen.

ikke overbevisende, naar han vil lade denne Tids vigtigste politiske Modsætning være en Modsætning mellem Tilhængerne af en krigerisk eller i det mindste militær Kongemagt, der i den indre Styrelse vilde drive sin Vilje hensynsløst frem, og dem, der vilde indføre Kongemagten som et virksomt og heldbringende, men i sin Magtfylde begrænset Led i Samfundsordningen. Denne Modsætning, der ikke fra Forf.'s Side er helt klart formuleret¹, men vel er tænkt som en Modsætning mellem et Militærautokrati og et ved en Forfatning begrænset (man fristes til at sige konstitutionelt) Kongedømme, hører sikkert mere hjemme i nyere Tid end i det 11. Aarh., særlig hvis man betoner Ordet militær, hvad Forf. vistnok netop vil, og den karakteriserer i hvert Fald ikke udtømmende det, man dengang stredes om.

Det ufuldstændige i Karakteristikken træder særlig frem i Forf.'s Skildring af Knud den hellige. Man faar om Knud at vide, at han med Vold vilde indføre et Kongedømme, der beherskede hele Folket, og at han paa en haardhændet Maade gjorde de kongelige Rettigheder gældende og pressede dem til det yderste (S. 180—81), men man faar ikke Indtryk af, at denne Kraftudfoldelse havde andet politisk Maal og Med end at forøge Kongens Indtægter og demonstrere hans Magtfylde. Særlig betegnende i sidstnævnte Henseende er det, at Knuds Ledingsudbud ikke skal have været forbundet med nogen Tanke om at erobre England, men skal have været en blot og bar politisk Kraftprøve, idet han ønskede at se, om den danske Leding lod sig udbyde paa Kongens Bud under Paaskud af et Englandstog². Nu er det som ovenfor fremhævet nok muligt, at Knud som den første har hævdet Befolkningens Pligt til at lyde Kongens Bud, og at Modstanden mod hans Foranstaltninger tildels er fremkaldt ved Maaden, hvorpaa de gennemførtes, men selve Indholdet af dem har dog sikkert ogsaa spillet en Rolle, og her er det, at Forf.'s Fremstilling er ufuldstændig. Man faar nemlig intet at vide om, at Knud udfoldede en betydningsfuld Virksomhed til Bedste for Kirken eller til Fremme af dens Ønsker om Ændringer i Retsforfatningen, og at det bl. a. netop var hertil, at han brugte sin Magt. Han kaldes nok S. 183 rent i Forbigaaende »den kirkelig-sindede«, og det bemærkes S. 180, at den Kongemagt, han vilde indføre, var en Kongemagt, der i Forbund med Kirken skulde beherske Folket, men iøvrigt erfarer man om hans Forhold til

¹ En begrænset Kongemagt er ikke nogen egentlig Modsætning til en Kongemagt, der bruges hensynsløst.

² Se herom Dr. Ellen Jørgensen ovenfor S. 228 samt foran S. 324 Note 3.

Kirken kun, at han skænkede en Gave til Lundekirken. Derimod omtales hverken hans Forsøg paa at gennemføre Tienden, der omtales i Passio¹, eller de Lovgivningsforanstaltninger, som Ælnod henfører til ham (Forbedringen af Frigivnes og Fremmedes Retsstilling og Paabudet om Overholdelsen af de kirkelige Højtidsdage og Fastetider)². Disse Foranstaltninger er imidlertid en Hovedside ved Knuds Kongegering, og Ælnod fremhæver ham ogsaa ganske i Almindelighed som Reformatoren, naar han siger om ham, at han var opmærksom paa, at der var mange fra Fortiden nedarvede Ting, der endnu overholdtes, men som snarere af Respekt for Guds Bud (*pro divina iusticia*) burde rettes end sættes i Værk for at vinde Mængdens Gunst³.

Det er nu umuligt andet end, at Knuds Bestræbelser for at ændre den gældende Retsforfatning, ikke blot hvor det gjaldt en stærkere Hævdelse af hans egne Interesser, men ogsaa hvor Talen var om Forandringer af anden Art, har fremkaldt Modstand og sat politisk Skel i Befolkningen, og dette antydes da ogsaa baade i Passio og hos Ælnod, af hvilke den første omtaler Modstanden mod Tienden⁴, den sidste Misfornøjelsen med Forbedringen af de fremmedes Retsstilling⁵. En vigtig politisk Modsætning i Tiden maa derfor have været Modsætningen mellem et Fremskridtsparti,

¹ Vitæ Sanct. Dan. 65.

² Vitæ Sanct. Dan. S. 101. Ælnods Meddelelser om de i Teksten nævnte tre Foranstaltninger er der paa Grund af deres specialiserede Form ingen Anledning til at frakende historisk Værdi. Iøvrigt vil jeg gerne med Hensyn til C. Weibulls i Almindelighed saa rigtige Udviklinger om Passios og Ælnods Kildeværdi (*Hist. tidskr. f. Skåneland VI S. 51 flg.*) benytte Lejligheden til at fremhæve, at man ved Bedømmelsen af de nævnte Skrifter dog ikke maa glemme, at det augustinske Kongeideal, som ligger til Grund for deres Skildring af Knud, ikke blot hørte hjemme i Bøgerne, men ogsaa i Livet. Det var det Ideal, som Konger, der var paavirkede af kirkelige Synsmaader, stræbte at nærme sig til, i hvert Fald ved at være virksomme i de Retninger, Idealet krævede. Weibull siger meget træffende S. 55, at den kirkelige Historieopfattelses *rex justus* og *rex iniquus* var politiske Slagord, der benyttedes paa samme Maade som vor Tids liberal eller reaktionær, men ligesom man i Nutiden allerede ved at faa at vide om en Politiker, at han er konservativ eller Socialdemokrat, faar vigtige Oplysninger om Tendenserne i hans politiske Virksomhed og om de Sager, han interesserer sig for, saaledes ligger der lignende Oplysninger gemt deri, at en middelalderlig kirkelig Kilde mener at kunne henføre en samtidig politisk Personlighed under en af de to ovennævnte Rubrikker. Derimod viser Grupperingen selvfølgelig intet om den paagældendes Karakter eller personlige Egenskaber iøvrigt.

³ Vitæ Sanct. Dan. S. 93—94.

⁴ *Ibid.* S. 66, hvoraf ses, at Kongen med Magt maatte bryde Modstanden (*rex . . . adiecit maiores ex eis regaliter et potenter deterrere atque de iure suo aliqua eis subtrahere*).

⁵ *Ibid.* S. 101: *licet Danis inuisum et incommodum*.

der vilde have Retten ændret i Overensstemmelse med Kirkens Krav, og et konservativt Parti, der var imod saadanne Ændringer, men denne Modsætning faldt ganske vist tildels sammen med Modsætningen mellem dem, der vilde en stærk Kongemagt, og dem, der var Modstandere af, at Kongemagten udvidedes. For de konservative, der ingen Brug havde for Udvidelsen, betød denne kun en Indskrænkning i hævdvundne Rettigheder, for hvilken der ingen virkelig Motivering var; for de kirkeligsindede Kredse havde den derimod en saadan, idet den var en Forudsætning for Realisationen af deres Ønsker. Kirken behøvede Kongens Beskyttelse og Understøttelse og maatte derfor ønske, at han raadede over fornødne Magtmidler og Indtægter, og særlig maatte den af Hensyn til sine Reformkrav være interesseret i, at hans Befalingsmyndighed virkelig blev anerkendt af Folket.

Naar Forf. slet ikke omtaler Knud den helliges kirkelige Reformvirksomhed og derfor heller ikke dens Betydning for den politiske Partideling, maa det vel være, fordi denne Side af Knuds Virksomhed ikke berøres i Roskildekrøniken, men dette kan dog ikke være afgørende. Forfatteren af Krøniken var vel Gejstlig, men hans Uvilje mod Knud er aabenbar, særlig naar henses til hans Dom om Harald Hen, og han har derfor ingen Interesse haft i at fremdrage, hvad der kunde tale til Gunst for Kongen. Da det eneste specielle Træk, han fremdrager fra Knuds Regering, er den »nye og uhørte« Lov, hvorved han vilde tvinge Folket til at betale Skat¹, synes hans Uvilje at referere sig til Knuds voldsomme Hævdelse af Kongemagten, og han behøver derfor ikke at have fordømt hans kirkelige Virksomhed, hvad ganske vist vilde have været overraskende. Iøvrigt viser hans Omtale af Striden om Cølibatet under Niels, at hans kirkelige Standpunkt ikke var meget fremskredent.

Med Hensyn til den Rolle, Forf. lader Hirten spille som Støtte for Kongen ved Udvidelsen af hans Magt, er det rigtigt, at denne i mange Henseender rent faktisk beroede paa Hirten, der navnlig var et Redskab for ham ved Haandhævelsen af Freden. Derimod kan det omtvistes, om Forf. har Ret i at gøre Hirten til en selvstændig politisk Faktor², saaledes som han gør, naar han lader baade Knud den hellige og Erik Ejegod blive Konger ved dens Hjælp, Knud dog tillige ved Hjælp af sin Vikingehær (S. 180 og

¹ Jeg er enig med C. Weibull i, at denne Skat ikke kan være Tienden, jfr. Hist. tidskr. f. Skåneland S. 87. Den Omtale, Skatten faar i Krøniken, vilde være umulig i en Gejstligs Mund, hvis den gjaldt Tienden, som vel tilmed allerede paa Krønikens Tid var fuldt indarbejdet.

² Tvivl herom maa allerede fremkaldes ved Hirdens beskedne Størrelse, jfr. Forf. S. 174.

183), og lader Isøremøderne være et Modtræk mod dens Indflydelse fra Styresmænd og Ledingsbønder (S. 177—78 og 186—87). Denne Opfattelse af Hirten som politisk Faktor, der vel tildels er det, som i Forf.'s Øjne gør Knuds og Eriks Kongedømme til et Militærautokrati, maa i hvert Fald forudsætte, at Hirten staa næsten helt udenfor Folket og mere eller mindre er en hvervet Lejetrop, og dette er da ogsaa til en vis Grad hans Mening, ikke blot med Hensyn til Knud den stores Tinglid (S. 133), men ogsaa med Hensyn til den danske Konges Hird senere i Aarhundredet (S. 174). Hirten skal vel under Svend Estridsen og Knud den hellige altid blandt sine Medlemmer have talt unge Mænd af de første Høvdingeslægter; men mange Hirdmænd var Mænd af lavere Byrd, og Hirten var ingenlunde national dansk, idet enhver, der kunde opfylde Betingelserne, kunde optages i den. Dette er maaske nok tildels rigtigt, i hvert Fald for Tinglids Vedkommende, men mod for stærkt at betone Hirdens Karakter af Lejetrop taler dog dens senere Historie. At den længere ned i Tiden i sig kunde optage Høvdinge og Storbønder og derved blive Rammen om Herremandsstanden, bliver kun helt forstaaeligt, naar man gaar ud fra, at den i Forvejen i alt væsentligt bestod af yngre Mænd fra de samme Kredse. Man faar da heller ikke meget at vide om, hvorledes denne Udvidelse forberedtes i Løbet af det 12. Aarh.; under Valdemar den store fremtræder den ret pludseligt som en fuldbyrdet Kendsgerning for Høvdingenes Vedkommende¹.

Mod Forf.'s Fremstilling af Niels' Regering kan der vistnok rettes flere Indvendinger. Naturligvis kan det være rigtigt, at forskellige af de Rettigheder, Kongerne tidligere havde hævdet, men som da havde mødt Modstand, nu omsider blev anerkendte, men noget, som direkte viser dette, synes ikke at foreligge, og det lyder i hvert Fald underligt, at Niels, som den ham nærmest venligsindede Roskildekronike betegner som »*minime rector*«, hvad dog ikke kan være ment som en Kompliment til ham som Regent, skal have fæstnet Kongemagten, ja endog faaet Kongens Indtægtskilder forøgede med flere nye, saaledes med Retten til Vrag og Danefæ. Beviset herfor maa vel være, at Kongens Ret til disse for første Gang forudsættes i et af Niels udstedt Privilegium², men heraf følger dog ikke, at de ikke kan være ældre. Man har jo overhovedet kun et enkelt Brev fra tidligere Tid, hvori de kunde have været omtalte, nemlig Gavebrevet af 1085.

¹ S. 257. Et klart sammenfattende Udtryk faar Forf.'s Opfattelse af hele Udviklingsgangen indtil det 13. Aarh. S. 287.

² Diplom. Arnemagn. I S. 2.

Endnu mindre kan man dog af det nævnte Privilegium slutte noget om, at Niels fik Styresmænd og Ledingsbønder til at anerkende Kongens Ret til Ledingsbønderne, thi disse omtales netop i Brevet af 1085 og paa ganske samme Maade som i Privilegiet.

Man maa da ogsaa stille sig meget tvivlende til den Reform af Hirten, som Niels efter Forf. skal have gennemført, og hvorved han skal have gjort Kongemagten populær og faaet Folket til at imødekomme hans Ønsker paa de ovennævnte Omraader. Udgangspunktet for Teorien om denne Reform, der skal have bestaaet i, at Hirten opløstes og Hirdmændene anbragtes som Ombudsmænd, er Saxos Ord om, at Niels indskrænkede sin daglige Hird (*quotidianam militiam*) til sex eller syv Skjolde (*clypeis*) bestemte til at holde Røvere borte (ob *exturbanda latrocinia*)¹. Indskrænkningen anføres imidlertid blot som et Vidnesbyrd om Niels' Jævnhed og Sparsommelighed, og da man af Udtrykket »daglige Hird« kan se, at der vedblev at være en Hird i videre Forstand, der godt kan have tjent som militær Reserve, er det uden Hjemmel, naar det siges, at Niels opløste Hirten og berøvede den dens militære Betydning som Hærmagt. Forf. vil maaske indvende, at den ikke daglige Hird, som Saxos Udtryk forudsætter, bestod af de Hirdmænd, der anbragtes som Ombudsmænd, men bortset fra, at en saadan Anvendelse af Hirdmændene ikke udelukkede, at de ogsaa under særlige Forhold kom i Betragtning som Hærmagt, hentyder Stedet hos Saxo slet ikke til den, og af andre Kilder synes kun at fremgaa, at Kongsbryderne paa Niels' Tid kunde være Hirdmænd², men ikke at de regelmæssig var det, og heller ikke, at dette Forhold først stammede fra Niels. Forf. selv siger iøvrigt ogsaa allerede om Knud den hellige, at han ansatte Hirdmænd som Ombudsmænd (S. 181). I ligefrem Strid med Saxo er det i hvert Fald, naar Forf. end ikke vil lade Hirten være Livvagt, i hvilken Egenskab den dog netop omtales af ham. Forf. paastaar ganske vist, at Saxo her tager fejl, idet Hirdens Opløsning gjorde Niels' Regimente til rent civilt med en *camerarius* eller Kammermester i Spidsen, men herom foreligger mig bekendt ikke andet, end at der i det ovennævnte Privilegium fra Niels' Tid blandt Vidnerne nævnes en *camerarius*, iøvrigt ved Siden af tre *stabularii*, som Forf. ikke omtaler, men som, efter hvad man

¹ Saxo S. 616. Paa det nøjagtige Tal af sex eller syv kan vel ingen Vægt lægges.

² Jeg ved ikke, om der haves andre Vidnesbyrd herom end en Bemærkning i den danske Vederlovstekst og Svend Aggesens Vederlovshistorie Kap. 11, hvorfra kan sluttes, at en Kongsbryde i Varde i Niels' Tid var Medlem af Hirten.

ved om Stallerne i de andre nordiske Lande, netop maa sættes i Forbindelse med Hirden. Der er herefter næppe nogen Hjemmel for at anse Niels for Reformator med Hensyn til denne, end-sige for at tillægge hans Reform en videregaaende politisk Betydning. Blivende Virkning fik Reformen da heller ikke, idet Hirden senere kom igen i den gamle Skikkelse (S. 257). Forf. nævner den vel først paany under Svend Grathe (S. 212), men han maa sikkert tænke sig den genoprettet allerede tidligere, selv om han under Erik Emun kun taler om de krigeriske Høvdingeslægter (S. 208).

3. Fremstillingen af Kongemagtens Udvikling fra Valdemar I til 1282 og i det hele af den almindelige Forfatningsudvikling i denne Periode frembyder ikke store principielle Afgørelser fra det hidtil antagne, og der er derfor ikke Grund til at dvæle udførligt ved den. Forf. er enig i, at Kongemagten er vokset stærkt i Valdemarstiden, der baade skaffede Kongen meget forøgede Indtægter og helt nye politiske Beføjelser, navnlig en afgørende Indflydelse paa Lovgivningen og Del i Retsplejen. Særlig for ham er dog til en vis Grad den Maade, hvorpaa han fordeler Nydannelserne over Perioden. Ogsaa her søger han overalt at tidsfæste dem saa nøje som muligt og tildels endog at sætte dem i Forbindelse med bestemte Personer. Til Valdemar den stores Tid henføres saaledes baade Indførelsen af Ledingsafløsningen¹, der gav Ledingen finansiel Betydning for Kongen, Natholdets Omdannelse til Stud, den fulde Virkeliggørelse af Reglen om, at Kongen ejer, hvad ingen Mand ejer, særlig Hævdsels af hans Ret til Almindingerne, endelig Gennemførelsen af den Ordning af Hof- og Centralstyrelsen og den lokale Styrelse ved Ombudsmændene, som kendes fra det 13. Aarhundrede (S. 243—49), til Tiden omkring Aar 1200 og Aarene nærmest derefter Udviklingen af Kongens Lovgivningsmagt (S. 265—72), til 1213 og 1223—24 Indførelsen i henholdsvis Sjælland og Jylland af nye Principper for Udredelsen af Ledingsafløsningen, hvorved den blev langt mere indbringende for Kongen (S. 282), og endelig til Abels og Kristoffer I's Tid Skabelsen af faste Former for Kongens Retsshaandhævelse gennem Udvikling af Kongebrevsproceduren (S. 297). Æren for den sidste Reform tilskrives den daværende Kansler

¹ Jeg bortser paa dette Sted fra en stor Reform af Ledingsvæsenet, som efter Forf. skal have fundet Sted under Valdemar den store, og som ved at udvide Ledingspligten til store Kredse af Befolkningen, som den ikke tidligere havde paahvilet, skabte Mulighed for, at Ledingen gennem Afløsning af den kunde blive en vigtig Indtægtskilde for Kongen; at en saadan Reform overhovedet har fundet Sted i Valdemarstiden, kan jeg nemlig, som jeg senere skal komme tilbage til, ikke anerkende.

Bisp Niels af Viborg, medens det særlig skal have været Anders Sunesen, der som Kansler foranledigede en stærkere Indgriben i Lovgivningen fra Kongens Side.

De nævnte Tidsfæstelser er vistnok i flere Tilfælde ret tvivlsomme. Jeg vil saaledes mene, at Forf. er noget for tidlig paa Vej med i hvert Fald nogle af de Reformere, der henføres til Valdemar den stores Tid, saaledes med Indførelsen af Studen, som det af de af Erslev anførte Grunde¹ forekommer naturligt at sætte senere (til Tiden ved Aar 1200), og jeg ser navnlig ikke, at der er nogen Hjemmel for at tillægge Aarene lige efter 1250 saa stor Betydning for Udformningen af Kongebrevsproceduren, som Forf. vil, eller til specielt at henføre denne Udformning til Bisp Niels. Rigsloven fra de nævnte Aar er vel den første Lov, der omtaler Proceduren, men som noget bekendt, og selv om det ikke kan paavises, hvor tidligt det er blevet Skik at gentage de til Forfølgningen hørende Kongebreve tre Gange, er det sikkert, at Princippet i Forfølgningen (at Kongen i private Sager² efter Anmodning af en forurettet paalægger dennes Modpart at rette for sig) er meget ældre, idet det allerede kan paavises i Erik Lams Tid³. Ogsaa af Udøvelse af egentlig dømmende Myndighed ved Kongen er der Spor en rum Tid før 1250.

Siden det 13. Aarhundrede blev det brændende politiske Spørgsmaal med Hensyn til Kongens Stilling ikke længere, hvilke Opgaver der skulde henhøre under ham (han var nu ubestridt Midtpunktet i Statsstyrelsen), men hvorvidt han skulde løse Opgaverne paa egen Haand eller under Samvirken med andre Rigsorganer. Heller ikke paa dette Punkt hævder Forf. principielt nye Anskuelser, i hvert Fald ikke, hvad angaar Organernes Sammensætning, og med Hensyn til denne skal det derfor blot nævnes, at han i Modsætning til Erslev (efter min Mening med Rette) lader Rigsforsamlingen have en bred Basis, idet den var en Forsamling af alle Kongens Mænd, selv om ikke alle til enhver Tid var til Stede (S. 288 og 299)⁴. Noget for Forf. særligt ligger maaske i, at han, hvis jeg forstaar ham ret, allerede i det 13. Aarhundrede

¹ Valdemarernes Storhedstid S. 148—50.

² En Ytring S. 298 (»Ugerningsmanden») kan give Indtryk af, at Kongebrevsproceduren ogsaa anvendtes i større Straffesager, hvad dog ikke var Tilfældet. Ligeledes peger Udviklingen S. 301, jfr. S. 321, for meget i Retning af, at Rettertinget var Straffedomstol, hvad det sikkert i det 13. Aarh. ikke var. Straffene for Ulydighed mod Kongens Bud paalagdes vistnok arbitrært uden Dom.

³ Repert. Udat. Nr. 7.

⁴ Udtrykket Rigets bedste Mænd, som Erslev forstaar om en snævrere Stormandskreds, bruger Forf., som det synes, om alle Kongens Mænd (S. 288).

tænker sig Forholdet saaledes, at hvad Konge og Rigsforsamling i Fællesskab besluttede, alene i Kraft heraf var Lov og Ret i Landet, saa at det ikke behøvede at vedtages af Landstingene. Denne Opfattelse kan jeg ikke tiltræde, og jeg mener overhovedet, at Forf., naar han betragter Rigsforsamlingen (Hoffet) som fuldt udviklet under Abel og Kristoffer I, foregriber Udviklingen en Del.

Vigtigere end dette er dog et andet Punkt, nemlig den Maade, hvorpaa Forf. tænker sig Regering og Hof virke i Datidens politiske Liv. Der er her, skønt det ikke udtrykkeligt siges, en tydelig Tendens til at parallelisere Forholdene med Nutidens. Kongen har ligesom nu en Førsteminister, Kansleren, som er Lederen af Landets Politik, men kan have andre Politikere ved sin Side (man fristes til at sige som Ministre), saaledes som Tilfældet f. Eks. var med Bisp Niels af Viborg, hvis Medarbejdere var Gældkæren Niels Erlandsen, Drostens Peder Finsen og Grev Ernst af Gleichen (S. 296—97)¹. Regeringen har endvidere ligesom nu et politisk Program, som den vil gennemføre, men som den maa have Hoffets Tilslutning til, og den møder derfor i Lighed med vor Tids Regering ved Hoffets Sammentræden med bestemte Forslag, som den forelægger. Ikke altid faar den dog straks Forslagene vedtaget; undertiden maa et Forslag ligesom i Nutiden forelægges flere Gange, inden Hoffet kan samle sig om det, og Regeringen kan for at opnaa Vedtagelsen blive nødt til at tage imod Ændringsforslag og til at inklade sig paa Kompromisser. Saaledes gik det f. Eks. ved Behandlingen af den saakaldte Abel-Kristofferske Forordning, som Regeringen maatte forhandle med Hoffet om fra 1251 til 1256, og hvis to Redaktioner i Virkeligheden er henholdsvis Regeringsforslaget og Hoffets Vedtagelse² (S. 300, jfr. ogsaa S. 322 nederst). Til Tider søger Rege-

¹ Herfor kan anføres et Sted i Aktstykkerne til Ærkebisperstriden.

² Jeg har selv opfattet den ældre Redaktion som en Lov af Abel, den yngre som en privat Bearbejdelse fra Kristoffers Tid. Om jeg har Ret paa det sidste Punkt, skal jeg henstille; jeg indrømmer gerne, at de Grunde, der har været bestemmende for mig, ikke er tvingende. Derimod har jeg vanskeligere ved at tro, at den ældre Redaktion skulde være et blot Udkast; den er overleveret i Lovhaandskrifter, og der er vistnok ikke megen Sandsynlighed for i saadanne at finde bevaret blotte Udkast, der aldrig er blevet omsendte i Landet som Love. — Jeg skal tilføje, at Forf. sikkert ikke har Ret, naar han S. 301 vil opfatte den i Abels Lov § 7 omtalte liber legalis, om hvilken det siges, at den skal gives og overholdes, som en af Bisp Niels paatænkt Rigslovbog til Efterlevelse for Kongens Ting. At Regeringen skulde have haft Planer af denne Art, er i højeste Grad usandsynligt (jfr. Bemærkningerne nedenfor i Teksten), og jeg tror ikke, at man her kan komme bort fra, at Holberg har Ret, naar han forstaar liber legalis

ringen endelig ligesom i Nutiden inden Fremsættelsen af et Lovforslag Forhandling med særlig indflydelsesrige Politikere for paa Forhaand at sikre sig Forslagets Vedtagelse, hvorpaa et Eksempel haves ved Rigsloven af 1276, som forinden Fremsættelsen for Hoffet forhandlede paa et Møde af særlig indbudte, men dog til Trods for denne Forberedelse af Sagen mødte heftig Modstand (S. 322)¹.

Den Opfattelse af det 13. Aarhundredes politiske Liv, som Forf. saaledes synes at hylde, er efter min Mening ikke rigtig, eller er det i hvert Fald kun i begrænset Grad. Hvad Regeringen angaar, har Forholdene indenfor den sikkert ikke haft en saadan Fasthed, at der altid har været en virkelig Førsteminister, efter hvem Regeringen kunde benævnes. Baade udenlandske Paralleller og hvad man ved om Regeringsforholdene i Danmark i en senere Tid, taler for, at Ordningen har været meget mere broget og vekslende. Til Tider har Kongen selv mere eller mindre været Lederen, til andre Tider har han overladt Styrelsen til andre, snart saaledes, at han samtidig har haft flere betroede Raadgivere, snart saaledes, at Indflydelsen væsentlig har været hos en enkelt. Heller ikke kan man uden videre gaa ud fra, at den mest indflydelsesrige Mand altid har været Kansleren², og at et Kansler-

om Jydske Lov. Jeg kunde tænke mig den Forklaring af, at dennes Givelse omtales i en Lov fra Abels Tid, at der virkelig, som Holberg vil, er blevet udstedt en Rigslov i 1241, der er blevet benyttet som Kilde til Abels Lov, hvor man ved Uagtsomhed har medtaget dens § 7.

¹ Det forberedende Mødes Afholdelse skal efter Forf. fremgaa af den kendte Notits, som forekommer midt i Lovteksten i det eneste bevarede Haandskrift af Loven, og hvori det hedder: *Quod autem supradictum est, scilicet quod rex quasi actor nominaret purgatores supradictos, nullis placuit de regno exceptis paucis, qui tunc dicto concilio interfuerunt; sed affirmarunt, quod rex debeat eos nominare.* Det er imidlertid uberettiget, naar Forf. oversætter Ordene fra nullis til interfuerunt ved: behagede ingen af Hoffet undtagen de faa, som havde været til Stede i det forudgaaende Raadsmøde, ligesom at affirmarunt bagefter oversættes ved, at man stemte for. Det i Notitsen omtalte concilium er uden Tvivl selve Hoffet, der netop i Lundeaarbøgerne betegnes som et generale concilium. Notitsen kan heller ikke, som Forf. vil, være indført i Lovteksten af Lederen af Hoffets Forhandlinger (altsaa ganske som Rigsdagen nu indsætter Ændringer i Regeringsforslagene), men maa være en fra privat Haand stammende Marginalnote, der ved Afskrivning er sluppet ind i Teksten. Talen er jo om en virkelig Lov, der aldrig kan være udsendt i den foreliggende Skikkelse.

² Forf.'s Teori om Kansleren som fast Regeringschef har S. 292 ført ham til i Gengivelsen af et Stykke af Jydske Lovs Fortale at erstatte Lovtekstens rättær med Kansler; nogle Haandskrifter har iøvrigt i Stedet for rättær underrättær. Ordet, der efter Formen kan være baade Flertal og Enkelttal, er vel snarest det sidste, men ligesom det forudgaaende biskop brugt med Henblik paa en hel Klasse. Det betyder nærmest Dommer, men sigter næppe til en bestemt Kategori af Datidens Embedsmænd.

skifte har betydet et Regeringsskifte. At Bisp Niels af Viborg i sin Kanslertid politisk har betydet meget, er højst sandsynligt, men hvor dominerende hans Indflydelse har været, kan ikke ses af Kilderne, og naar Forf. omtaler ham som en Mand, der var dristig og vidtskuende nok til at sætte sin politiske Gerning et stort Maal, nemlig at virkeliggøre Bisp Gunners Tanke om Kongemagten og dens Gerning i Samfundet (hvilke Tanker Forf. vil finde udtrykt i J. L.s Fortale), og naar han henfører alt, hvad der i hans Tid politisk sker, til hans Initiativ eller hans Anskuelser, kan man med fuld Ret sige, at herom foreligger der intet. Og hvad der gælder om Bisp Niels, gælder i endnu højere Grad om hans Efterfølger, Magister Niels Jyde, om hvem man saa at sige intet ved udover, at han var Kansler. Bortset herfra har Erslev i »Danmarks Riges Historie«¹ kun vidst at fortælle om ham, at han sammen med en anden Gejstlig repræsenterede Erik Klipping under Forhandlinger med Kurien om Bilæggelse af Ærkebispesriden, og at Kongen i Kraft af sin Patronatsret kaldte ham til Mikkelskirken i Slagelse.

Endnu mere maa der dog tages Forbehold overfor Forf.s Fremstilling af Forholdet mellem Regering og Hof. Forf. tager ikke tilstrækkeligt Hensyn til, at Vilkaarene for Middelalderens politiske Liv paa et væsentligt Punkt var forskellige fra Nutidens. I Nutiden er Staten saa stærk og raader over saa mange Magtmidler, at det i Almindelighed ikke er noget politisk Problem at sikre Overholdelsen af den gældende Ret, men netop fordi Lovene virkelig gennemføres, kommer der paa den anden Side til at knytte sig en særlig Interesse til deres Forandring. Tilpasningen af Retten efter de vekslende økonomiske og sociale Forhold og efter Tidens aandelige Strømninger kan saa godt som kun ske gennem Udstedelse af nye Love, der kan tvinge Retsanvendelsen ind i andre Baner, og Politiken bliver derfor en Kamp mellem dem, der vil gennemføre Reforme, og dem, der mener, at Reforme er unødvendige eller skadelige, eller som dog kun vil gennemføre dem i mere begrænset Omfang. I Middelalderen var Forholdet lige det omvendte. Love og Aktstykker fra denne Tid genlyder af Klager over, at Retten traadtes under Fødder, og det politiske Problem var derfor i langt højere Grad Rettens Overholdelse end dens Forandring, der for en stor Del foregik ad andre Veje end gennem ny Lovgivning. En vigtig Opgave for Datidens Love blev at tvinge de offentlige Myndigheder frem til virksom Retsaandhævelse, hvad de ofte af fiskale eller personlige Grunde veg tilbage fra, og at

¹ II S. 70 og 144.

fjerne eller begrænse retsstridige Overgreb, hvori de faktiske Magthavere gjorde sig skyldige, og hvorved de — ikke sjældent med Held — søgte at bedre deres Retsstilling. Denne Opgave spillede i hvert Fald en stor Rolle indenfor Rigslovgivningen, hvis Bestemmelser vel tildels skabte Ret for Kongen, men i nok saa høj Grad var rettede imod ham.

Det her paapegede Forhold gør det sandsynligt, at Rigslovene ikke saa meget skyldtes Regeringens Initiativ som Klager eller Andragender fra Rigsforsamlingen, og at dennes Hovedopgave mindre var at sanktionere Lovforslag end at være et Sted, hvor man kunde kræve Kongen til Regnskab. Ofte har Rigsforsamlingens Klager dog givet Anledning til Modklager fra Kongen, og naar Resultatet af det hele blev en Lov, har da ogsaa disse sat Spor i dens Indhold. Særlig kan jeg ikke tro, at Regeringen nogensinde skulde have følt Trang til at skaffe sig Hjemmel for en Magtudøvelse, den alt i Forvejen havde tiltaget sig, ved i dette Øjemed at udstede en Lov, og jeg kan derfor ikke følge Forf. med Hensyn til den Abel-Kristofferske Forordning, med hvilken Regeringen efter ham skal have forfulgt det Hovedformaal at faa den af den selv indførte Kongebrevsprocedure lovliggjort (S. 300). Bortset fra at Forordningens Bestemmelse om Kongebrevsproceduren slet ikke fremtræder som dens vigtigste Bestemmelse, peger Indholdet af den ikke i den nævnte Retning, men snarere i Retning af, at den vil indskrænke Kongens Beføjelser¹.

4. En af de Institutioner, som Forf. beskæftiger sig mest med og oftest vender tilbage til i Fremstillingen, er Ledingsvæsenet. Om dette har han som bekendt tidligere offentliggjort en større Afhandling², der ved sin Fremkomst med Rette vakte megen Opmærksomhed og blev beundret for den Skarpsindighed og Fan-

¹ Bestemmelsen findes i § 13 i Redaktionen fra Abels Tid og i § 4 i den senere Redaktion. Den fastslaaer, at Kongen, naar han konfiskerer Sagsøgtets Gods paa Grund af Undladelse af at efterkomme Kongebrevene, først og fremmest skal anvende det til at skaffe Sagsøgeren Fyldestgørelse, endvidere at kun Herremænd, men ikke Bønder ifalder Bødestraf, naar de taber Sagen (ved Kongens Ting), og endelig vistnok, at kun Sagsøgtets Løsøre maa konfiskeres. Dette siges udtrykkeligt kun i den yngre Redaktion, hvorfor Forf. S. 301 antager, at det er en af Hoffet i Regeringsforslaget indført Ændring, men det er sandsynligt, at det allerede ligger i den ældre, skønt denne i Almindelighed taler om capitalis portio som Genstand for Konfiskation. Derfor kan i hvert Fald anføres § 10, der ogsaa handler om Konfiskation af en Persons Hovedlod, men i Modsætning til § 13 følger til: tam in mobilibus quam in immobilibus. Jfr. ogsaa J. L. II-90.

² Leding og Ledingskat i det 13. Aarhundrede (Hist. Tidsskr. 8. R. V S. 141 flg.)

tasi, hvorom den bar Vidne, men da den kun behandler Forholdene i det 13. Aarhundrede, har han ikke kunnet bygge paa den for den ældre Tids Vedkommende, og hvad han udvikler om Ledingsvæsenets Opstaaen og Historie i Tiden før Aar 1200, bliver saaledes i det foreliggende Arbejde det, der mest maa interessere. Hans Anskuelser er her i mange Henseender meget ejendommelige, men er desværre ikke altid formulerede saa skarpt og klart som ønskeligt. Som de fremtræder, lades man oftere noget i Tvivl om, hvad de egentlig gaar ud paa, og jeg er langt fra sikker paa, at jeg altid har forstaaet dem rigtigt.

Angaaende den Tid, som gik forud for det egentlige Ledingsvæsenets Opstaaen, der som nedenfor nævnt sættes ret sent, udtaler Forf. sig ikke nærmere. Af en Bemærkning S. 88 om, at der paa Landstingene kunde foreslaas, hvad der krævede Tilslutning fra hele Landet for at sættes i Værk, saaledes fælles Hærtog, maa man nærmest slutte, at der fandtes en Militærordning, der forpligtede flere eller færre til at deltage i Hærtog, naar der forelaa en Tingsbeslutning derom, men S. 139 betegnes Søledingen udtrykkeligt som Danmarks ældste Militærordning, og fra Afhandlingen¹ ved man ogsaa, at Forf. ikke for den ældste Tid anerkender nogen Krigstjenestepligt for den fri Befolkning i Almindelighed, end ikke med Hensyn til Forsvaret. Uden et saadant Udgangspunkt bliver hans Anskuelser med Hensyn til den senere Udvikling da ogsaa uforstaaelige.

Jeg kan ikke gaa nærmere ind paa den ældste Ordning af Militærvæsenet. Samtidige Kilder, som kan løse Spørgsmaalet, mangler som bekendt, og naar man er henvist til at bygge paa Analogier fra, hvad man ved om andre Folk, og paa Tilbageslutninger fra senere Ordninger, kan Usikkerhed med Hensyn til Enkeltheder selvfølgelig ikke undgaas. Saameget anser jeg dog for givet, at man maa have haft en Militærordning, simpelthen fordi man ikke har kunnet undvære den, og jeg nærer ingen Tvivl om, at denne Ordning med Hensyn til Forsvaret har været baseret paa almindelig Tjenestepligt, oprindelig, da Folkene var smaa, for hele Folket og senere for den angrebne Landsdels Beboere. Som jeg nedenfor skal komme tilbage til, var en Regel af sidstnævnte Indhold gældende gennem hele Middelalderen, og den forstaas naturligst som en Rest, der fra et ældre System er blevet taget med over i Ledingsordningen, som den paa et vigtigt Punkt tjente til at supplere, medens denne Ordning iøvrigt i Forhold til det ældre System var et organisatorisk Fremskridt. Man maa da ogsaa spørge, hvem Forf. ud fra sin Opfattelse tænker

¹ S. 163 Note 1.

sig som Deltagere i Harald Blaatands Kamp mod Otto II i 974 (S. 124). Det kan dog ikke ved denne Lejlighed alene have drejet sig om Kongens Hirdmænd og tilfældige æventyr- og byttelystne Personer.

Det egentlige Ledingsvæsens Opstaaen henlægger Forf. til Vikingetidens Slutning (S. 139). Tidspunktet er ikke helt klart angivet, men saa vidt jeg kan se, henregnes Ledingsvæsenet nærmest til Vikingetogenes Eftervirkninger, og det synes saaledes at være Forf.s Mening, at det først tilhører det 11. Aarhundrede, om end den tidligere Del af dette, hvorfor ogsaa taler den Plads, Omtalen af det har faaet. I hvert Fald tillægger Forf. det ingen Betydning for selve Vikingetogene, end ikke for disses aller-sidste Fase, Svend Tveskægs og Knud den stores Erobring af England. Hvornaar Ledingsvæsenet er opstaaet, er selvfølgelig vanskeligt at sige. Deraf, at Ordet Styresmand forekommer paa en Runesten fra omkring Aar 1000, kan ingen Slutning drages, da dette Ord kan have været i Brug, før det fik Plads i Ledingsvæsenets Terminologi. Derimod har Edv. Bull i sin Bog om det norske Ledingsvæsen¹, hvor Spørgsmaalet senest er behandlet, anført adskilligt, der taler for, at Ledingsordningen gaar tilbage til det 10. Aarh., vel mindst et Aarhundrede længere tilbage, end Forf. vil, og hvis man i Modsætning til ham tænker sig den opstaaet ved Foranstaltninger fra Kongens Side, bliver det ogsaa naturligere at lade Forandringen indtræde tidligere. At Ledingsordningen ikke skulde have været gennemført paa Knud den stores Tid, har jeg vanskeligt ved at tro, og jeg kunde selv godt tænke mig Harald Blaatand, der »vandt sig alt Danmark og Norge«, som dens Ophavsmand.

Spørgsmaalet om Tidspunktet hænger imidlertid nøje sammen med Maaden, hvorpaa Ledingsordningen er fremkommet, og det er særlig paa dette Punkt, at Forf.s Anskuelser afviger fra de gængse. Efter ham skal den hele Ordning nemlig være ganske selvgroet og fra først af have udviklet sig uden Indgriben af det offentlige. Ledingen opstod, saaledes som det nærmere udvikles S. 139, ved at Høvdingene, hvad enten de havde været med paa Vikingetogene eller ej, ønskede i Danmark at kunne fortsætte deres Erhverv som Sørøvere og i dette Øjemed — da Huskarlene ikke slog til eller vel snarere i Længden blev for dyre — bevægede Bondebefolkningen i Omegnen til at deltage i Sommertogterne mod at faa Del i Byttet. Deraf opstod en Organisation, hvor Høvdingene stillede sig selv som Førere med nogle Huskarle, medens Bønderne sørgede for Skibet og Provi-

¹ Leding S. 58 flg.

anteringen. Efterhaanden hørte de mindre Høvdinge dog op med at holde Huskarle og fik Bønderne saa meget interesserede i Foretagendet, at de ogsaa stillede Mandskabet. Hele Ordningen »var naturligvis ganske frivillig«, og efterhaanden som Høvdingen begrænsede sine Ydelser, blev han mere afhængig af Bønderne og maatte indhente deres Samtykke til Ledingsfærd paa Tinge.

Inden der tages Stilling til denne Teori, er der et Par Punkter, der maa bringes paa det rene. Naar Ordningen, som berørt, betegnes som ganske frivillig, vækker dette en Forestilling om, at det var en frivillig Sag for enhver, om han vilde være med, ikke blot fra først af, men ogsaa senere, og i denne Retning peger ogsaa en Ytring S. 187, hvor det siges, at Ledingen ogsaa efter Niels's Tid vedblev at være en folkelig, tildels frivillig Organisation, thi den sidste Bemærkning sigter vistnok til, hvad der lige efter anføres om, at nye Skibsmandskaber kunde danne sig, og Skibe, der ikke hørte til den egentlige Ledingsordning, slutte sig til Ledingsflaaden. Det er dog ikke virkelig Forf.'s Mening, at Frivilligheden skal forstaas paa denne Maade, da der i saa Fald slet ikke vilde kunne tales om en Ledingspligt, hvilken imidlertid forudsættes paa mange Steder, saaledes naar der tales om, at Ledingen udbødes efter Styresmændenes og Tingenes Beslutning (S. 170), eller naar det om Knud den hellige siges, at han idømte de Ledingsbønder Bøder, der ikke var mødt, fordi der ingen Tingsbeslutning forelaa, hvorved han vilde fastslaa, at det var Ledingens Pligt at møde paa Kongens Bud alene (S. 182). Andetsteds (S. 245) refereres Frivilligheden ogsaa til noget andet end Ledingspligten, idet det hedder, at Kongen under Vender-togene Aar efter Aar udbød Leding, hvorved den mistede sin Karakter af et frit selvbestemmende Folkeværn og blev til en tvungen Statsydelse, en Værnepligt. Her er det, der tænkes paa som Modsætning til Frivilligheden, vistnok trods de sidste Ord ikke Tvungen, til overhovedet at møde, men Kongens Raadighed over Ledingen.

Et andet Punkt, som kræver en Klargørelse, er Spørgsmaalet om, hvem der var med i Ledingsordningen. De ovenfor refererede Udtalelser S. 139 udelukker ikke, at det var Bondebefolkningen i Almindelighed, og hermed stemmer ogsaa et Sted i det følgende (S. 181), hvor det forudsættes, at Ledingspligten paa-hvilede Landets vaabenføre Befolkning, samt nogle Ytringer S. 221, der kan forstaas saaledes, at det først var i det 12. Aarh., at Ledingspligten indskrænkedes til de rigeste og mest ansete Bønder, der, fordi de var i Stand til at forbedre deres Vaaben,

opnaaede en fast Plads eller Havne i Ledingskibet, hvilket, som det senere oplyses, gav dem Navnet Havnebønder. Fra Afhandlingen om Ledingsvæsenet¹ vides det imidlertid, at det er Forf.'s Tanke, at Havnene eller Pladserne paa Ledingskibet fra først af alle var arvelige i de forholdsvis faa Bondeslægter, hvis Besiddelse af Krigsvaaben gjorde dem skikkede til i det hele at komme i Betragtning, og denne Tanke kommer ogsaa tilsidst frem i det her anmeldte Arbejde, men først S. 244 nederst, hvor det vistnok forudsættes, at de Slægter, hvortil de i lang Tid alene ledingspligtige Havnebønder hørte, er de samme Bondeslægter, som fra først af frivilligt sluttede sig til Ledingen. Jeg vil da gaa ud fra, at Forf. med Hensyn til det her berørte Punkt stadig staar paa samme Standpunkt som i Afhandlingen.

Endelig maa det til Forstaaelse af Forf.'s Opfattelse fremhæves, at det, skønt det ikke udtrykkeligt siges, aabenbart er Meningen, at den af ham antagne Ledingsordning skal have slaaet til under alle Forhold, ikke blot under Hærtog ud af Landet, men ogsaa hvor det gjaldt Landets Forsvar eller saadanne indre Kampe som den imellem Niels og Erik Emun². I Afhandlingen³ har Forf. jo nærmere udviklet og begrundet, hvorfor han i Mod sætning til ældre Forfattere ikke mener, at Ledingsordningen er en særlig Angrebsordning, ved Siden af hvilken der har bestaaet en paa et andet Grundlag hvilende Forsvarsordning.

Forf.'s Teori gaar altsaa ud paa, at Ledingsordningen opstod ved, at en forholdsvis begrænset Kreds af Bondeslægter frivillig sluttede sig til den, hvortil de bevægedes ved deres Lyst til Søroveri eller i hvert Fald ved Udsigten til Andel i Krigsbytte, og paa, at Ledingspligten gennem lange Tider kun paahvilede disse Slægter, hvilket vel maa forudsætte, at det nævnte Motiv stadig var tilstrækkeligt til at bære Ordningen oppe⁴.

Der er i denne Teori noget, som jeg tror er rigtigt. Det er muligt og vel endog meget sandsynligt, at Vikingetogene har skabt et Grundlag, paa hvilket Ledingsordningen kunde bygges op. De har bevirket, at der rundt om i Landet fandtes Skibe, der var egnede til Ledingsfærd, og som vel oftest tilhørte Høvdinge, der bemandede dem med deres Huskarle og efter Om-

¹ S. 194 Note 1.

² S. 206 omtales det efter Roskildekroniken, at Niels under den nævnte Kamp udbød Leding.

³ S. 163 flg.

⁴ Jfr. en Udtalelse S. 245, hvor det — med Henblik paa Vendertogenes Tid — siges, at selv Havnebønderne nu lærte, at trods alt, hvad Ledings togtet kunde indbringe af røvet Rigdom, var dette dog intet imod, hvad deres daglige Arbejde med deres egen Jord kunde give dem.

stændighederne med nærboende Bønder, der havde Lyst til at være med og var villige til at bidrage til Udrustning og Provi-
antering, men som dog måaske ogsaa kunde tilhøre en Kreds af
Bønder, der havde gjort Togter i Fællesskab under en valgt An-
fører. Der er Træk i den senere Ledingsordning, der kan pege
hen paa saadanne Forhold som det første Grundlag for den, saa-
ledes Styresmandsembedets Arvelighed og Reglerne om Tilveje-
bringelsen af Skibet, der ifølge J. L. III—5 nok skal bekostes
af Bønderne, men dog normalt bygges af Styresmanden for en
med disse aftalt Pris. Der kan imidlertid her kun være Tale
om et Grundlag, der ikke af sig selv kan være vokset ud til
en over hele Landet udbredt, tvangsmæssig Ordning af varig
Karakter. De rent egoistiske Motiver, som Forf. lægger Vægt
paa, kan have været tilstrækkelige til at frembringe Grundlaget,
men kan ikke i det lange Løb have holdt Ordningen oppe. Da
Vikingetogene ebbede ud, vilde den af sig selv være sygnet hen,
hvis Lovgivningen ikke forinden havde grebet ind og for Sam-
fundets Skyld havde fæstnet og udbygget den til en virkelig
Retsordning. Først ved det nye Grundlag, den herigennem fik,
og hvortil Initiativet maa tænkes taget af en Konge, opnaede
den den Fasthed, som skulde bevare den under vekslende Tids-
forhold, og den hele Landet ompændende Karakter, hvormed
den senere træder os i Møde.

Dette er imidlertid ikke det eneste Punkt, hvor Forf.'s Op-
fattelse maa modificeres. Heller ikke Tanken om, at Ledings-
pligten gennem lange Tider kun skal have paahvilet en begrænset
Kreds af Bondeslægter, kan efter min Mening opretholdes. Læn-
gere end til et vist Tidspunkt kan denne Ordning, hvad Forf.
ogsaa indrømmer, ikke have bestaaet. De fra det 13. Aarhundrede
overleverede Lovregler angaaende Ledingsvæsenet (J. L. og den
skaanske Ledingsret) viser os klart og tydeligt Ledingspligten
som paahvilende Befolkningen i Almindelighed, og Forf. nødes
følgelig til at antage, at der til en given Tid har fundet en gennem-
gribende Forandring af Ledingsordningen Sted, hvorved Mili-
tærpligten er blevet udvidet, saa at den kom til at paahvile
hele Folket. Denne Forandring henlægger han til Vendertogenes
Tid (S. 243—44). Ledingsydelse blev nu næsten aarlig tilbage-
vendende, og dette gjorde Styresmænd og Havnebønder kede af
at være ene om at bære dem. De søgte derfor at vælte saa meget
som muligt af deres Forpligtelser over paa de øvrige Bønder,
og dette lykkedes ogsaa, idet Bondebefolkningen i Almindelighed
nu maatte paatage sig Skibsanskaffelsen og Proviانteringen
og maatte bekoste Skjølde til Havnebønderne og betale Styres-

mændene en Udrustningshjælp. Tilsidst væltedes endog den personlige Krigstjenestepligt i det mindste delvis over paa dem.

Hertil er nu for det første at sige, at der mig bekendt ikke findes nogensomhelst Hjemmel for, at der paa Vendertogenes Tid skulde være foregaaet en saadan Omvæltning i Ledingsvæsenet, saalidt som der i de ældre Kilder er nogen Antydning af, at den har været nødvendig for at tilvejebringe den Ordning, der vitterlig bestod i det 13. Aarhundrede. Men Forf. har heller ikke anført noget til Forklaring af, at det gik saa let med Gennemførelsen af Forandringen. Vendertogene var jo efter hans Opfattelse ikke noget nationalt Foretagende, der stærkt interesserede større Kredse af Befolkningen (se S. 238, men dog tilsyneladende i modsat Retning S. 249 nederst), og at Styresmænd og Havnebønder nu mistede Lysten til alene at bære Byrderne, kan ikke have været et Motiv for andre til at paatage sig dem. Ret besynderligt er det ogsaa, at Indførelsen af Ledingsaflysningen, der ligeledes henføres til Valdemar den stores Tid (S. 245), skal være fulgt omtrent umiddelbart efter Overvæltningen af Byrderne paa Bønderne. Var det muligt at gennemføre denne Overvæltning, maatte man ligesaa godt direkte kunne have paalagt dem en Skat, og denne Fremgangsmaade vilde have været saa meget naturligere, som det, der havde Betydning, dog efter Forf. ikke var Overflytningen af Tjenestepligten, men den nye Fordeling af de rent økonomiske Byrder ved Ledingen. Tjenestepligten skal have været det sidste, der flyttedes over, og det skal selv efter Overflytningen kun have været som en Nødhjælp i særlige Tilfælde, at der stilledes Krav om saadan Tjeneste til andre end Havnebønder (S. 244), noget, som iøvrigt slet ikke antydes i Kilderne.

Det, der fra først af har ført Forf. ind paa den Tanke, at Ledingspligten oprindelig har været arvelig i forholdsvis faa Bondeslægter, er, som det vides fra Afhandlingen¹, hans Opfattelse af Begrebet Havnebonde i Forbindelse med J. L.'s Regel om Styresmandsembedets Arvelighed, og jeg maa derfor have Lov til at gaa lidt nærmere ind paa det nævnte Begreb, skønt jeg derved kommer til at overskride en Anmeldelses Ramme.

Havnebonde², der forekommer paa to Steder i J. L. (III—4 og III—18), betegner efter Forf. ikke, som man tidligere har ment, enhver Bonde som Medlem af en Havne, men er Navnet paa Medlemmerne af en særlig Befolkningsklasse, hvis Særkende er, at de ejer de tre i J. L. III—4 nævnte Krigsvaaben, Sværd,

¹ S. 194 Note 1.

² Se herom S. 221, 244, 286—87 samt Afhandlingen S. 177 flg.

Kedelhat og Spyd, og er villige til, hver Gang Leding udbydes, at give Møde paa vedkommende Havne eller Plads i Skibet; det er til denne faste Plads i Skibet, at Navnet Havnebonde sigter. Ved at møde hver Gang adskiller Havnebønderne sig fra de øvrige ifølge J. L. ledingspligtige, der i det højeste kun møder efter Tur, og ogsaa Besiddelsen af de tre Krigsvaaben er noget for dem ejendommeligt, idet kun nogle enkelte raader over en saadan Udrustning. Det følger derfor ogsaa af sig selv, at Havnebønderne tilhører Bondestandens øvre og mere velstillede Lag. I det 13. Aarhundrede efter Reformen af Ledingsafløsningen skilles Havnebønderne yderligere ud fra den almindelige Bondebefolkning, idet der indrømmes dem en begrænset Skattefrihed som Vederlag for deres Krigstjeneste. Denne Skattefrihed gaar vel ikke saa vidt som Herremændenes¹ (den strækker sig kun til en Besiddelse af fuld Plovs Jord, d. v. s. tre Mark Gulds Jord), men den nærmer dog Havnebonden til Herremanden (S. 286). Standsadskillelsen mellem Havnebonden og de andre Landsbybønder uddybes end yderligere ved, at det bliver fastslaaet, at en Bonde for at kunne udmeldes til Nævning skal være ikke blot Selvejer, men Ejer af tre Mark Gulds Jord og Havnebonde (S. 287), og Havnebønderne kommer saaledes til at danne en Mellemklasse mellem de almindelige Bønder og Herremændene, i hvis Kreds de senere maa tænkes opgaede².

Det er de Forhold, der saaledes skal have bestaaet med Hensyn til Havnebønderne i det 13. Aarhundrede, som Forf. delvis projicerer tilbage i Fortiden, og som fører ham til at antage en oprindelig Begrænsning af Ledingspligten til bestemte Bonde-slægter. Denne Tilbageslutning fra de senere Forhold er dog, som det let vil ses, ikke nødvendig. Hvis Havnebønderne har eksisteret i det 13. Aarhundrede med de forskellige ovenfor omtalte Ejendommeligheder, kan dette ligesaa godt være noget nyt som noget, der delvis er overtaget fra ældre Tid, og den almindelige evropæiske Udvikling taler snarere for det første end for det sidste, idet det sædvanlige jo ellers er, at man med almindelig Militærpligt som Udgangspunkt efterhaanden naar til en Ordning, der i det væsentlige begrænser Pligten til den jordbesiddende Overklasse, medens de tjenestefri Bønder i Stedet

¹ Jeg bruger Herremænd i samme Betydning som Erslev, medens Forf. kalder dem Hærmænd. Herremænd betyder hos ham noget andet, nemlig Jorddrotter eller Godsejere (S. 221). Helt fast er Terminologien dog ikke.

² Dette sidste omtales ikke i det foreliggende Arbejde, da Overgangen ligger efter 1282. Jfr. dog en Antydning S. 287 og iøvrigt Afhandlingen S. 180 Note 1.

for Tjenesten betaler Skat. Det er da ogsaa kun med Hensyn til Styresmandsembedet, at Kilderne oplyser noget om Arvelighed. Men dertil kommer, at der knytter sig alvorlige Tvivl til selve det Begreb om Havnebønder, som Forf. opstiller.

For det første maa erindres, at det paagældende Begreb bortset fra J. L. ikke forekommer i Kilderne fra det 13. Aarh., og navnlig ikke i den skaanske Ledingsret, hvor Havnemand betyder Medlem af en Havne. Naar det S. 286 siges, at Havnebønderne paa Sjælland fik Ret til at have en Mark Skattejord skattefri, og S. 287 formodes, at Havnebøndernes Eneret til Nævningehvervet ogsaa var anerkendt indenfor det sjællandske Retsomraade, er dette blotte Gisninger, der ikke kan støttes til noget Faktum; E. sj. L. II—26 accepterer endog betingelsesvis Landboer som Nævninger. Men dernæst er Forf.'s Fortolkning af de Steder i J. L., paa hvilke han bygger, langt fra hævet over Tvivl.

Disse Steder er tre: III—4, III—18 og II—51. Paa III—4, der siger, at hver Havnebonde, der er paa Skibet, skal have Skjold og tre Krigsvaaben, Sværd, Kedelhat og Spyd, støttes Sætningen om denne Udrustning som noget særligt for Havnebonden. Af III—18, hvorefter en Havnebonde, der har fuld Plovs Jord (hvilket antages at svare til tre Mark Gulds Jord) og siden køber mere, af Købejorden skal udrede saa meget, som tidligere svarede af den, medens han, naar han har mindre, maa købe til, saa at han har fuld Plovs Jord, sluttes forudsætningsvis, at Havnebonden nyder Skattefrihed for tre Mark Gulds Jord, og paa II—51, der opstiller det Krav med Hensyn til Ransnævninger, at de skal være Tremarksmænd, Adelsbønder og ikke Bryder eller Landboer, men de, der opholder fuldt Landeværn for dem, bygges Havnebøndernes Forret til Nævningehvervet, idet Tremarksmænd antages at være Mænd, der ejer tre Marks Gulds Jord, og endvidere Sætningen om deres Pligt til at møde hver Gang, til hvilken Pligt der skal være hentydet ved fuldt Landeværn.

Alt dette er dog i bedste Fald yderst usikkert. At *thriggi marc mæn* i II—51 betyder Mænd med tre Mark Gulds Jord, hvilket ogsaa er antaget af andre Forfattere, er saaledes en Forudsætning, der ikke kan godtgøres, og som bliver ganske usandsynlig, naar Bestemmelsen sammenholdes med Slutningen af II—51 samt med II—52. Heraf fremgaar det nemlig, at den, der vægrede sig ved at overtage Nævningehvervet, ifaldt en Bøde paa tre Mark, ved hvis Erlæggelse han imidlertid ikke frigjordes for sin Pligt, idet han tværtimod skulde bøde tre Mark, hver Gang han i sin Funktionstid lovlig opkrævedes som Nævning, men nægtede at fungere, hvormed der skulde fortsættes, indtil han blev saa

fattig, at han ikke havde tre Mark at bøde. Det ligger dog meget nær, at det er med Henblik paa denne Regel, at Loven opstiller Kravet om, at Ransnævninger skal være Tremarksmænd¹, men Kravet betyder da blot, at de skal eje tre Mark². En Parallel til Bestemmelsen haves i Sk. L. V—38 (121), hvor det forlanges, at de Mænd, som i det der nævnte Tilfælde støtter Anklagen med deres Ed, skal have en Formue (*eghn*, ASun. *facullates*) af seks Mark, fordi de, hvis det lykkedes den anklagede at rense sig, hver (for Mened) skal bøde tre Mark til ham og tre Mark til Ærkebiskoppen³. Hvad angaar det andet Udtryk i II—51, som Forf. paaberaaber sig, nemlig fuldt Landeværn, kan det vel tænkes at have den Betydning, han lægger ind i det, men nødvendigt er det ikke. I III—18, hvor det om Herremændene siges, at de gøre fuldt af deres Jord, naar de risikerer deres Hals for Kongen og for Landefreden, kan jeg i Betragtning af den sidste Sætning ikke se, at »fuldt« særlig leder Tanken i Retning af Pligten til at møde hver Gang (der kan i hvert Fald ligesaa godt være tænkt paa Herremændenes særlige Udrustning, deres »fulde« Vaaben), og hvad selve II—51 angaar, maa det ikke overses, at fuldt Landeværn her ikke er knyttet sammen med Tremarksmænd, men rent sprogligt snarest synes at fremhæve en Ejendommelighed ved Selvejerbønder i Modsætning til Bryder og Landboer.

Heller ikke den Slutning, der drages fra III—18 med Hensyn til Havnebøndernes Skattefrihed, er sikker. Bestemmelsen kan vistnok ogsaa forstaaes paa en anden Maade, nemlig som en Begrænsning af III—12. Den her givne Forskrift om, at Bonde, som har tre Mark Guld i Jord eller mere, skal udrede Tredingshavne, fordi Tredingshavne ikke begynder fra mindre end een Mark Guld, vil Forf. forstaa saaledes, at der af hver fuld Mark Gulds Jord, en Mand ejer, skal svares Skat efter den Sats, som Loven kalder Tredingshavne. Denne Forstaaelse er maaske ikke absolut uforenelig med Ordene, men dog sproglig set ikke den nærmeste, idet Ordene naturligere opfattes derhen, at Tredings-

¹ Smlgn. J. II—6 og II—1, hvoraf ses, at Sandemænd forbrød deres Boslod, naar de ikke vilde sværge, og ikke længere kunde være Sandemænd, naar de havde forbrudt den.

² Der menes sikkert Løsøre til en Værdi af tre Mark, idet der kun heri kunde gøres Udlæg af Ombudsmanden for Bøderne, jfr. II—52 i Begyndelsen.

³ I Haandf. 1360 § 21, der indeholder Rigets Tilsagn til Kongen, omtales i en lang Opregning af Personer, der staar under hans særlige Beskyttelse, *homines trium marcharum*. Hvem der herved sigtes til, er ikke klart, men af Sammenhængen synes at fremgaa, at det har været Folk i en beskeden Stilling.

havne er den højeste Skattesats, der svares af al Jordbesiddelse fra en Mark Guld og opad, og herfor taler — foruden det mindre sandsynlige i, at Loven ikke skulde have udtrykt Princippet om Tredingshavne af hver Mark Guld paa en mere ligefrem og tydelig Maade — formentligt III—7, der bestemmer, at en Herremand, som sidder hjemme uden Forfald og Orlov, skal betale Kongen Tredingshavne af hver Gaard, han har, og derved vistnok gaar ud fra, at Tredingshavne er den højeste Skattesats¹. De Resultater, man naar til ved at antage dette, er heller ikke saa urimelige, som Forf. vil, thi foruden den af ham selv fremhævede Begrænsning, at Skattesatserne anvendtes særskilt indenfor hvert Skipæn, hvor en Mand havde Jord, hvilken Begrænsning fremgaar af III—16, anerkender Loven sikkert en anden Begrænsning af endnu større Betydning, som han nok er inde paa, men ikke faar helt klart frem, nemlig den, at de anvendtes særskilt paa hver Gaard, saa at en Mand, der ejede flere Gaarde, godt kunde komme til at betale flere Tredingshavne, selv om alle Gaardene laa i samme Skipæn. Denne Begrænsning fremgaar foruden af den lige anførte III—7 af III—19 og i Virkeligheden ogsaa af III—16, der, naar den, hvor en Mand har Jord i flere Skipæn, lader det gøre en Forskel, om Jorden dyrkes under een Gaard eller under flere, maa forudsætte, at denne Forskel i Almindelighed spiller en Rolle, saa at det, Bestemmelsen vil fremhæve, er, at dens ellers gældende Regel ogsaa finder Anvendelse, hvor Jord er fordelt i flere Skipæn².

Naar III—12 forstaas, som her antaget, altsaa saaledes at Tredingshavne er den højeste Skattesats, omend kun for den enkelte Gaard, behøver III—18 kun at betyde, at der dog er sat en Grænse for, hvor stærkt en Bonde kan forøge sin Gaards Tilliggende ved Køb uden at komme til at svare mere end den højeste Sats af denne Gaard. Selv om han ved at tilkøbe Jord fra andre Gaarde bevirker, at disse gaar ned i Skat, kommer han ikke, hvis han i Forvejen betaler Tredingshavne, til at svare mere Skat, saa længe han ikke forøger sin Gaards Tilliggende udover fuld Plovs Jord. Den tilkøbte Jord faar han uden Skat, ikke fordi han er skattefri, men fordi han i Forvejen er oppe paa den højeste Skat. Herefter bliver ogsaa Forbindelsen mellem Reglen om Havnebønders Ret til at købe Jord og den efterfølgende Regel om Herremænds Jordkøb, der har Hensyn til deres Skattefrihed,

¹ Jfr. ogsaa i III—19 Ordene: hvor god (o: hvor megen) Jord de end har.

² Maaske kan ogsaa Reglen om Landboers Skattepligt i III-13 nævnes, idet den falder naturligst, naar det om Ejere gælder, at de svarer særskilt Skat af hver Gaard.

fuldt forstaaelig. Ogsaa Havnebønderne bevirker jo ved deres Køb, at Jord, af hvilken der tidligere svaredes Skat, nu bliver fri for denne. Hjemmelen for Havnebøndernes begrænsede Skattefrihed maa saaledes siges at være meget usikker, og man havde vel ogsaa Lov til at vente, at Loven, hvis den vilde anerkende den, havde udtalt den mere direkte. Med Hensyn til Herremændene har man dog ved Siden af Forudsætningen i III—18 den tydelige Tilkendegivelse i III—7.

Tilbage er da blot III—4. Med Hensyn til denne maa først fremhæves, at den ikke blot angiver, hvilken Udrustning en Havnebonde skal møde med, men, hvad Forf. er enig i¹, ligesaa vel finder Anvendelse paa den, der i senere Tid (efter Reformen under Valdemar den store) uden at være Havnebonde møder efter Tur. Hvis dette sidste skal være udtalt i III—4, kan Havnebonde imidlertid ikke have den særlige Betydning, Forf. vil, men maa, hvad sprogligt ligger ligesaa nær, betegne enhver, der møder paa en Havne i Skibet, og skal det ikke have denne almindelige Betydning, kommer der omvendt til at mangle noget i Bestemmelsen, nemlig en Regel om, hvorledes de, der møder efter Tur, skal være udrustede. Ikke blot af denne Grund, men ogsaa fordi der ikke simpelthen tales om Havnebønder, men om den Havnebonde, der er paa Skibet, forekommer den første Forstaaelse mig at være den nærmestliggende. Desuden staar der ikke blot om Havnebonden, at han skal have de tre Krigsvaaben, men ogsaa at han skal have et Skjold, og da dette efter III—5 hørte til de Ydelser, som det hele Skipæn skulde præstere, og der altsaa ikke i III—4 kan ligge noget om, at den der nævnte Udrustning var Havnebondens Ejendom, bestyrkes det ogsaa herved, at det ikke drejer sig om en særlig Klasse, der var Ejere af Udrustningen. Endelig er det en uberettiget Forudsætning, at de tre Krigsvaaben var noget, som kun ganske enkelte var i Besiddelse af². De norske og svenske Love peger absolut ikke i denne Retning³, og de sjællandske Love kræver jo ogsaa af hver af de fem Deltagere i et Hærværk, at de skal være væbnede med tre Krigsvaaben, hvilket dog ikke tyder paa, at denne Udrustning har været

¹ S. 244 nederst, jfr. Afhandlingen S. 150.

² S. 286 gaas der ud fra, at det kun var Tilfældet med en eller højst to Bønder i hver Landsby.

³ Gulatingslov § 309, der paalægger alle fri og myndige Mænd at søge Vaabentinget, synes at forudsætte, at enhver af de dér fremmødende havde Økse eller Sværd, Spyd og Skjold, og de svenske Love gaar nærmest ud fra, at tre eller fire Krigsvaaben fandtes i ethvert Dødsbo, Östgöta-*lovs* G. 15, jfr. *Vap.* 6, 1 (vistnok Skjold, Sværd og Kedelhat), *Södermannalov* G. 6, jfr. *Addit.* 2 (vistnok de samme Vaaben samt Spyd). *Helsingelov* Æ. 14, 2. *P.* 14, 2 gaar endda endnu videre.

en Sjældenhed. At Hærværk var en Forbrydelse, der kun kunde tænkes begaaet af en Høvding med hans Huskarle (S. 139), er der intet, som tyder paa. Ogsaa Slesvig Byret § 8, Flensborg Byret lat. T. § 8, dansk T. § 1 kan i denne Sammenhæng nævnes. Ifølge dem skal Faderen udlægge hver af sine Sønner (naar de efter opnaaet Myndighed vil forlade ham) tre Mark samt Skjold, Sværd og Spyd, om han har Evne dertil. Selv om de sidste Ord viser, at ikke enhver Fader var i Stand til at udstyre alle sine Sønner paa den nævnte Maade, maa man dog af Bestemmelserne have Lov at slutte, at Besiddelse af Skjold, Sværd og Spyd har været almindelig blandt Byernes Borgere.

Efter det ovenfor udviklede maa det vistnok indrømmes, at Forf.'s Begreb om Havnebønder er af meget problematisk Art, og jeg tror afgjort, at det bør udgaa af den danske Rets-historie, men dermed falder som ovenfor berørt Hovedstøtten for Forf.'s Teori om Ledingsordningen i ældre Tid, der iøvrigt i hvert Fald maa have haft et Supplement i Regler om den almindelige Befolknings Pligt til at deltage i Landets Forsvar. Et saadant Supplement maatte være særlig uundværligt, naar Ledingsordningen hvilede paa den af Forf. antagne snævre Basis, og der er efter min Mening ogsaa tilstrækkelig Hjemmel for, at Regler som de nævnte virkelig har været gældende. Det er ikke min Mening hermed at ville tage Afstand fra alt, hvad Forf. i sin Afhandling anfører i modsat Retning¹. Han har Ret i, at der ikke bestod en almindelig Modsætning mellem en Forsvarsordning og en Angrebsordning, og særlig ogsaa i, at en saadan Modsætning ikke ligger bagved J. L.'s Skelnen mellem Landeværn og Leding. Ledingsordningen havde ligesaavel Forsvars- som Angrebskrig for Øje, men Forholdet var det, at den Pligt til at tjene efter Tur, som Ordningen i Almindelighed paalagde Befolkningen, i et vist Tilfælde, nemlig naar en Landsdel angrebes, suppleredes med en Pligt for alle vaabenføre Mænd til at møde. Dog gjaldt denne Pligt kun den angrebne Landsdels Beboere, i de større Lande vel endog kun den nærmeste Omegns Beboere, medens Hjælp fra andre Lande maatte tilkaldes gennem Udbud af Leding. En Ordning som denne var i sig selv naturlig og kunde ikke volde nogen praktisk Vanskelighed, da hele det til et Ledingsudbud hørende Apparat var unødvendigt, naar de paagældende kun skulde kæmpe i relativ Nærhed af deres Bopæle og det hele kun staa paa, indtil det bestemte Anfald var afslaaet. Beviserne for, at Ordningen har bestaaet, kan jeg desværre ikke gaa nærmere ind paa her, men maa nøjes med at sige, at de Fortolkninger,

¹ S. 163 flg.

hvorigennem Forf. i Afhandlingen søger at bortforklare de velkendte Bevissteder¹, forekommer mig alt andet end overbevisende, og at jeg i Modsætning til Forf. ogsaa lægger Vægt paa, at en Regel om hele Befolkningens Pligt til at deltage i Landeforsvaret oprindelig var anerkendt i Danmarks Nabolande.

Fremstillingen af Ledingsvæsenets Udvikling i det 13. Aarh. bygger helt igennem paa den ofte omtalte Afhandling, og herpaa skal jeg ikke gaa nærmere ind, hvad jeg saa meget lettere kan undlade, som jeg her i Hovedsagen er enig med Forf. Hans Opfattelse af den i Valdemar Sejrs Tid i Sjælland og Jylland stedfundne Reform af Ledingsafløsningen, hvorved den fra at være en Afgift af Havnene gik over til en Skat af de enkelte Ejendomme, anser jeg saaledes for utvivlsom rigtig, selv om der kan diskuteres om Enkeltheder, saaledes navnlig om Tidspunkterne for Gennemførelsen. Jeg vil ogsaa gerne gaa med til, at Reformen har betydet en Forøgelse af Skattebyrden paa mange Ejendomme og følgelig forøgede Indtægter for Kronen, men overfor de Resultater, Forf. kommer til med Hensyn til Forøgelsens Størrelse (S. 283 og 293), maa jeg dog stille mig noget tvivlende. Grundlaget for Beregningen forekommer mig nemlig temmelig usikkert. Grundlaget er, som det vides fra Afhandlingen², Hallandslistens Oplysning om, at Ledingsafløsningen i Halland var 1 Mark Sølv af hver Havne, og samme Listes Angivelser af Antallet af Bønder og Havne i de hallandske Herreder, men at disse Oplysninger og Angivelser lader sig overføre paa de andre Landsdele og saaledes ogsaa kombinere med J. L.'s Ledingsbestemmelser, er ikke uden videre givet. Man maa ikke glemme, at Ledingsafløsningen i den jyske Redaktion af Rigslov 1284 § 10 sættes til 2 Mark Penge, hvilket er mindre end man skulde vente efter den hallandske Sats (Thords Art. 93 har derimod 3 Mark Penge, der kan svare til 1 Mark Sølv), og at Hallandslistens Oplysninger om Antallet af Bønder pr. Havne kun gælder 7 Herreder, hvor Forholdene viser sig at være højst forskellige. Heller ikke Forudsætningen om, at der gennemsnitlig var to Bønder (∴ voksne Mænd) paa hver Gaard, hvilken danner Grundlaget for Beregningen af Havnenes Gaardantal og derigennem af de enkelte Gaardes Skattebyrde før og efter Reformen, kan anses for sikker; jeg vilde snarest tro, at Tallet to er for lavt.

¹ Angaaende forskellige Vidnesbyrd om Opfattelsen ved Middelalderens Udgang, se William Christensen, Dansk Statsforvaltning S. 289 overst og 291 overst samt Missiver III, S. 295.

² S. 183 flg.

Der er ogsaa et andet Punkt i Fremstillingen af det 13. Aarhundredes Ledingsvæsen, overfor hvilket jeg maa tage Forbehold, nemlig det Forsøg, Kristoffer I skal have gjort paa at indføre Ledingskatten efter sjællandsk-jydsk Mønster i Skaane, og den Rolle, dette Forsøg skal have spillet under Ærkebisperiden (S. 309). Jeg kan ikke af Aktstykkerne, som findes udførligt gengivne i Afhandlingen¹, udlæse noget herom. Kristoffers Privilegium for Væ af 1253, hvorved han dels fritager Bymændene (villani) a debito expeditionis, dels byder, ut coloni nostri ibidem de singulis suis fyarthing, que tenent, solvant nobis annuatim marcam denariorum in festo Olai, ita quod nobis preter premissa in nullo servire teneantur nisi in assignatione vectigalium, cum nos personaliter affuerimus o. s. v., kan ikke forstaas derhen, at Kongen fritager Væ som By fra at yde Ledingsafløsning, men til Gengæld paalægger de Indbyggere i Byen, som driver Agerbrug, den personlige Ledingsafløsning af deres Jordbesiddelse. Ganske bortset fra, at der ikke tales om Byen, men om Bymændene, er der intet, som tyder paa, at den sidste Del af Bestemmelsen skulde sigte til Ledingsafløsning. Den naturlige Forstaaelse af den er den, at Kongen med en enkelt Undtagelse fritager sine coloni i Væ for samtlige de dem som saadanne paahvilende Ydelser (Landgilde, Arbejde og hvad der ellers kunde være Tale om), mod at de betaler et en Gang for alle fastsat aarligt Vederlag. I Procesakterne fra Ærkebisperiden maa der være en Fejl. Til Kongens Klagepunkter VIII de impedimento expeditionis et de multis aliis og IX quod promisit Nyburg, quod deberet terræ esse bonus et æquus², svarer Ærkebispem: Ad nonum autem et reliqua, quæ sequuntur, dicimus, quod expeditioni vestræ nunquam intulimus impedimentum, sed magis profectum. De multis etiam aliis, quæ promissimus Nyburg, ut asseritis, scilicet quod deberemus esse terræ bonus et æquus, speramus etc., hvorefter der følger en længere Udvikling, der slutter med: Et per hoc respondetur sufficienter ad octavum³. Det er dog klart, at Ordene quod expeditioni vestræ o. s. v. er Svar paa Kongens ottende Punkt og De multis etiam aliis⁴, quæ promissimus o. s. v. paa hans niende Punkt, og der maa have fundet en Forveksling af Tallene Sted, naar det første i Svaret betegnes som det niende og omvendt. Det er derfor

¹ S. 225 ff.

² S. R. D. V. 599.

³ ibid. 600.

⁴ I Klagepunkterne skal der uden Tvivl læses: VIII. de impedimento expeditionis. IX. de multis aliis, quæ promisit o. s. v. Klagepunkterne indledes iøvrigt alle med Ordet de.

uberettiget at lade den ovenfor udeladte Udvikling referere sig til Ledingsafløsningen, hvis Ordene ikke særlig peger hen paa denne, og det gør de aldeles ikke. Det, Ærkebispem hævder, er en almindelig Skattefrihed for Kirkegodset, saaledes som Kirken gjorde Krav paa den siden Laterankoncilierne af 1179 og 1215, og han henviser til Støtte herfor dels til, at Kongens Forfædre havde skænket Kirkerne Gods med uindskrænket Ejendomsret (*pleno jure*), dels til, at Kirken tjente Kongen (*regiæ jussioni servit ecclesia*) af alle og for alle sine Besiddelser, hvorved han uden Tvivl sigter til Bispenses Lenspligt.

Der er saaledes efter min Mening ingen Hjemmel for, at den i de andre Lande gældende Ledingsordnings Indførelse i Skaane har været et Stridspunkt mellem Kongen og Ærkebispem, endsige som Forf. vil det vigtigste Stridspunkt, og dermed falder fremdeles Paastanden om, at Ærkebispem paa dette Punkt skulde have været Skaaningernes Fører overfor Kongen, en Paastand, der da ogsaa harmonerer meget daarligt med, at Rollerne i Striden om den skaanske Kirkeret var fordelt lige omvendt, idet Kongen her stod sammen med Bønderne overfor Ærkebispem (S. 312). Derfor maa jeg ogsaa tage Afstand fra, hvad der S. 309 bemærkes om, at Ærkebispem til Beskyttelse for Bønderne ud over alle Grænser gjorde Brug af Mandtagningen, hvorved hans Mænd, der i Virkeligheden kun var ledingspligtige Bønder, fritoges for deres Ledingspligt. Fra Afhandlingen vides¹, at Forf. vil støtte dette paa det Brev, Kristoffer I 1257 lod læse paa Lunde Landsting, og hvor han i Forbindelse med en Tilbagekaldelse af Ærkebispens og Lundekirkens Privilegier paalagde omnibus militibus ac aliis, qui memorato Domino (∴ Ærkebispem) omaggio sunt astricti, ut infra XV dies ad nos veniant a nobis omaggio accepturi, prout direptionem omnium bonorum suorum voluerint euitare: de cætero nihilominus sicut alii rustici seruituri. Han vil her forstaa militibus om Herremænd og aliis om Bønder, som Ærkebispem havde gjort til sine Mænd, uden at det dog dermed var Meningen, at de skulde være andet end Bønder, idet Hensigten blot var at beskytte dem mod de Krav med Hensyn til Leding, der stilledes til dem fra Kongens Side, og det skal alene være til disse Bønder, at der sigtes ved Sætningen om, at de paagældende for Fremtiden skal tjene Kongen sicut alii rustici, hvilket betyder, at de fra nu af skal give Kongen de Ydelser, som paalægges andre Bønder. Ordene militibus ac aliis behøver dog ikke at føre udover Herremændenes Kreds, idet de kan oversættes ved Riddere og andre, og i hvert Fald tillader Ordene ikke at henføre den sidste Sætning blot til

¹ S. 229.

aliis; den maa ogsaa gaa paa militibus og maa altsaa for begge Klasser enten angive en Følge, der kun skal indtræde, hvis de ikke aflægger Troskabsed, eller, dersom man ikke vil knytte den sammen med den forudgaaende Straffetrussel, en Følge, der i alle Tilfælde skal indtræde. Hvorledes man end vil forstaa Stedet¹, bliver det altsaa umuligt af det at udlede noget specielt om de med Ordet aliis betegnede Personer, men skal milites tages med, er der ingen Anledning til at tænke sig den Baggrund for Foranstaltningen, som Forf. vil, og noget, der direkte peger hen paa denne Baggrund, indeholder Ordene jo i hvert Fald ikke.

Som Læseren af denne Anmeldelse vil se, har jeg i Prof. Arups Behandling af Forfatnings- og Retshistorien fundet meget, jeg maa modsige, og kun paa faa af de Punkter, jeg har omtalt, har jeg helt kunnet følge ham. Dette er dog i mine Øjne ikke afgørende for Bogens videnskabelige Værdi, men Dommen om den maa ganske vist til en vis Grad afhænge af, for hvem den er bestemt. Til Lærebog finder jeg den lidet egnet, og har det været Prof. Arups Tanke, at den skulde benyttes som saadan, vil den næppe vise sig at svare til Formaålet. Er den derimod tænkt som en Redegørelse overfor Forskningen for dens Forfatters almindelige Syn paa Udviklingen, maa Dommen om den blive en anden. Ensidigheden skader da ikke meget, og Fortrinene vejer i det hele tungere end Manglerne. For Videnskabsmanden vil det kunne være i høj Grad lærerigt — som det har været for mig — at se Udviklingen belyst ud fra et enkelt vigtigt Synspunkt, selv om Gennemførelsen er meget ensidig og de enkelte Resultater ofte tvivlsomme. Han vil kunne lære af Bogen, ikke blot hvor han er enig med den, men ogsaa jævnlige i det omvendte Tilfælde, fordi han ogsaa her maa anerkende, at dens Undersøgelser har aabnet nye Perspektiver eller i hvert Fald vist, at det hidtil antagne var mindre sikkert, end man troede. Ud fra dette Synspunkt er jeg trods alt, hvad jeg mener der kan indvendes mod Prof. Arups Danmarkshistorie, taknemmelig for den og vil ønske Forfatteren Held til Fortsættelsen.

Poul Johs. Jørgensen.

¹ Jeg nærer ingen Tvivl om, at Erslev forstaaer det rigtigt, naar han i Danmarks Riges Hist. II 47 gengiver det derhen, at Ærkebispens Mænd skal aflægge Kongen Troskabsed, hvis de ikke vil miste deres Herremandsrettigheder og fremtidig kun være Bønder.